

VÁROSI ISTVÁN

SZENT ÁGOSTON:
A KERESZTÉNY
TANÍTÁSRÓL

SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT

KERESZTÉNY REMEKÍRÓK

Szerkesztő

KÜHÁR FLÓRIS

Szerkesztőbizottság

BERESZTOCZY MIKLÓS, MIHÁLOVICS ZSIGMOND, NAGY
MIKLÓS, RADÓ POLIKÁRP, SZUNYOGH X. FERENC,
VÁROSI ISTVÁN

3. kötet.

SZENT ÁGOSTON A KERESZTÉNY TANÍTÁSRÓL

SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST

SZENT ÁGOSTON: A KERESZTÉNY TANÍTÁSRÓL

FORDITOTTA,
BEVEZETÉSSSEL, JEGYZETEKKEK ELLÁTTA

VÁROSI ISTVÁN

BUDAPEST, 1944

Nihil obstat. Dr. Michael Marczell censor dioecesanus.

Nr. 5432/1942. Imprimatur. Strigonii die 9. Julii 1942.

Dr. Michael Török vicarius generalis subst.

Stephaneum nyomda Budapest. Felelős: ifj. Köhl Ferenc.

TARTALOM

	Oldal
Bevezetés	11
Előszó	25

ELSO KÖNYV.

I. Az Irás tárgyalásának alapja	34
II. Mi az a dolog és mi az a jel?	35
III. A dolgok felosztása	37
IV. Mit jelent élvezni	37
V. A háromszemélyű egy Istenről	38
VI. A kimondhatatlan Istenről	39
VII. Isten a jóság	40
VIII. Isten a bölcsesség	41
IX. A Változatlan	43
X. Meg kell tisztitanunk lelkünket	43
XI. Lelkünk példaképe a Bölcsesség	44
XII. Mikép jött hozzánk az Isten Bölcsesége	45
XIII. Hogyan gyógyította meg az embert	46
XIV. Krisztus feltámadása erősíti hitünket	47
XV. Krisztus az Egyházat megtisztítja	48
XVI. Bűneinket megbocsátja	49
XVII. Az Egyháznak átadott kulcsokról	49
XVIII. Halál és feltámadás	50
XIX. Akik gyötrelmekre születnek újjá	51
XX. Egyedül Istent kell élveznünk	51
XXI. Az önszeretethez nem kell parancs	53
XXII. A helytelen önszeretet	54
XXIII. Senki sem gyűlöli testét	55
XXIV. Ha testünknel jobban szeretünk valamit	58
XXV. A szeretet parancsa	59
XXVI. A szeretet rendje	20
XXVII. Kinek kell segítségére sietnünk	61
XXVIII. Istent mindenki szeresse	63
XXIX. Felebarátunk minden ember	65
XXX. Az angyalokat is szeretnünk kell	67
XXXI. Az Isten nem élvez, hanem használ bennünket	66

	Oldal
XXXII. Hogyan használja Isten az embert?	67
XXXIII. Hogyan kell élveznünk az embert?	68
XXXIV. Első út az Istenhez	66
XXXV. Az Írás célja	61
XXXVI. Az Írások magyarázata	72
XXXVII. A megcsalódott magyarázó	73
XXXVIII. A szeretet megmarad	74
XXXIX. Kinek nincs szüksége Írásokra	75
XL Milyen legyen az írások olvasója	77

MÁSODIK KÖNYV

I. Mi az a jel?	78
II. Milyen jelekről tárgyalunk?	79
III. A szó	80
IV. A betű	82
V. A nyelvek	82
VI. Miért hasznos a Szentírás homályossága	83
VII. A bölcsességhez vezető lépcsőfokok	85
VIII. A kánoni könyvek	89
IX. Az Írás tanulmányozása	92
X. Megesik, hogy az Írást nem értjük	93
XI. Szükséges a nyelvek ismerete	93
XII. A fordítások különbözőségének haszna	95
XIII. A fordítók tévedését mi okozza	96
XIV. Miképen javítható a hiba	97
XV. Ismeretlen szavak és beszédmodok	101
XVI. A latin és görög fordítás	102
XVII. A nyelvek és dolgok ismerete	104
XVIII. A kilenc Muzsa meséje	109
XIX. Amit jót a pogányok mondtak	111
XX. Kétfajta tanítás a pogányoknál	112
XXI. Némely tudomány hemzseg a babonától	112
XXII. A matematikusok babonásága	114
XXIII. Hiábavaló a csillagvizsgálás életünk megismeréséhez	116
XXIV. A genethliácusok tudománya	118
XXXVII. Az ékesszólás szabályai	120
XXVI. A nem babonás emberi intézmények	125
XXVII. Emberi intézmények	125
XXVIII. Egyes tudományok az Írások megértéséhez	128
XXIX. Mennyiben segít a történelem	130

	Oldal
XXX. Mennyiben segít a csillagok ismerete	128
XXXI. A mechanikai ismeretek használata	130
XXXII. A dialektika használata	131
XXXIII. Az összefüggések igazsága	133
XXXIV. Tételek és következmények	134
XXXV. A következtetések törvénye és a tételek igazsága	136
XXXVI. A meghatározás és fölosztás	137
XXXVII. Az ékesszóadás szabályai	138
XXXVIII. A Retorika és Dialektika	139
XXXIX. A számok tudománya	140
XL. A tudományokkal való foglalkozás	141
XLI. Ami igazságot mondtak a pogányok	144
XLII. Lelkület az Írás tanulmányozásához	146
XLIII. A Szentírás és a profán irodalom	148

HARMADIK KÖNYV.

I. A megelőző könyvek tartalma	149
II. Szavak szétválasztásából származó homály	150
III. Kiejtésből eredő homály	153
IV. Kijelentések homályossága	156
V. Az Írás képletes kifejezései	157
VI. A zsidók szolgálata	158
VII. A pogányok szolgálata	160
VIII. Szabadulás a jelek szolgálataiból	161
IX. Kit szorongat és kit nem a szolgáltság	162
X. Miről ismerjük meg a jelképes beszédet	163
XI. Istenről mondott kegyetlenség magyarázata	166
XII. Szégyenteljes beszédek és tettek magyarázata	167
XIII. A cselekedetek megítélése	168
XIV. Téves vélekedések	170
XV. A képletes kifejezések	171
XVI. A parancsoló kifejezések	172
XVII. Általános és egyeseknek szóló parancsok	173
XVIII. Az engedély vagy parancs ideje	174
XIX. A gonoszok saját hajlamaik szerint ítélnék	176
XX. A dicséret és gáncs hatása	177

	Oldal
XXI. Dávid házasságtörése	178
XXII. A jók bizonyos tettei	180
XXIII. A nagy férfiak bűnei	180
XXIV. A beszédmódot kell megfigyelnünk	181
XXV. Ugyanannak a szónak többféle jelentése	182
XXVI. A homályos helyek értelme	194
XXVII. Egyugyanazon helyet különféleképp érthetünk	185
XXVIII. A bizonytalan hely értelmezése	186
XXIX. A trópusok ismerete szükséges	187
XXX. A donatista Tichonius szabályai	189
XXXI. Tichonius 1. szabálya	192
XXXII. Tichonius 2. szabálya	192
XXXIII. Tichonius 3. szabálya	194
XXXIV. Tichonius 4. szabálya	196
XXXV. Tichonius 5. szabálya	201
XXXVI. Tichonius 6. szabálya	203
XXXVII. Tichonius 7. szabálya	206

NEGVEDIK KÖNYV.

Előszó	209
I. Nem a Retorika szabályairól lesz szó	210
II. Illő, hogy retorikai képességgel is éljünk	210
III. A szónoklás szabályai milyen korban sajátíthatók el	211
IV. A keresztény tanító feladata	214
V. A keresztény szónok inkább bölcsen, mint ékesszólóan beszéljen	215
VI. A szent szerzők bölcsesége ékesszólással párosult	218
VII. A Szentírásban igazi ékesszólás van	220
VIII. A szent szerzők homályosságát ne utánozzuk	232
IX. A nehezen érthető dolgokat hogyan tárgyaljuk	233
X. A beszéd világossága	234
XI. A tanítás legyen világos, de nem kellem nélküli	237
XII. A szónok hármas feladata	238
XIII. Meg kell indítanunk a lelkeket	241
XIV. A kellemet a tartalom természetéhez kell mérnünk	242
XV. Beszéd előtt Istenhez imádkozunk	244

	Oldal
XVI. Isten készíti elő az igazi tanítókat	246
XVII. Három beszéd fajta	248
XVIII. Mindig fenséges anyaggal dolgozunk	249
XIX. A különböző szónoki hangnemek	253
XX. Szentírási példák	253
XXI. Az egyházi tanítók példái	264
XXII. Váltakozzanak a kifejezés összes módjai	273
XXIII. Vegyítsük a kifejezés fajtáit	274
XXIV. A fenséges kifejezési mód hatása	275
XXV. Az emelkedett kifejezési mód célja	277
XXVI. A hallgató szívesen figyeljen	279
XXVII. Akinek élete fedi a beszédet	282
XXVIII. Inkább tanulmányozzuk az igazságot	284
XXIX. Hozzáértőbbek beszédeit fel lehet használni	286
XXX. A szónok az Istenhez imádkozzék előbb	288
XXXI. A könyv terjedelmének mentegése	289

BEVEZETÉS

Sokkal kevesebb Szent Ágoston fordítás és Szent Ágostonnal foglalkozó eredeti mű vagy életrajz jelent meg irodalmunkban, hogysem fölöslegesnek látszanék egy újabb fordítás bevezetéséül legalább rövid életrajzi adatokat közölnünk olvasóink tájékoztatására.

Minden idők egyik legnagyobb szellem-óriása, Szent Ágoston, Róma elaggott, immár hanyatló pogányságának és a világhódítás nagy tetteire induló ifjú kereszténységének különös korában született. A pogányság még, a kereszténység már súlyos tényező volt államvezetési, irodalmi, művészeti, gazdasági téren egyaránt. A két szembenálló világnézeti tábor akkori életének és későbbi rendeltetésének érdekes képe szent Ágoston családja. Atyja: a pogány Patricius. Anyja: a keresztény Monika. Világhírű gyermekük: a tévelygő, vergődő, poklokat kerülgető, eget ostromló, végül is a szentség magaslatáig jutó Aurél Ágoston püspök. Észak-Afrika kicsiny városkájában, a numidiai Tagastéban született 354 november 13-án. Tanulmányait Karthágóban végezte, ahol a pogányság erkölcsi mételye nem kímélte a későbbi szentet sem. Tanulmányai befejezésével előbb Karthágóban, majd Milánóban működött,

mint a szónoklattan mestere. Erkölcsei ballépéseihez világnézeti tévedések is sorakoztak. Bölcséleti és irodalmi tanulmányai során először a manicheusok szektájához csatlakozott. Akadémikus szkepszis, újplatonikus tapogatózások után roppant lelki küzdelmek eredményeképpen végül is megtért és Milánó nagy püspöke, Szent Ambrus 387-ben megkelesztelte. Anyja nemcsak sokéves imákkal követte fiát a tépelődések útján: valóságosan is utána ment. Fia megtérése után együtt indult vissza gyermekével Afrikába, de hajóra szállása előtt a szent édesanya Ostiában meghalt. Ágoston szülőföldjére tért, csendes elvonultságban szemlélődött, majd a nép kívánságára pappá szenteltette magát, 395-ben pedig az elhunyt Valerius utódeként Hippo püspöke lett. Három évtizeden át küzdött mint gondos családanya népe javáért és mint páratlan írói ingénium a manicheus, donatista, pelagiánus eretnekségek ellen. 430 augusztus 28-án hagyta el a földi életet, miközben vandál hordák ostromolták egyre dühösebb rohamaikkal székvárosát.

*

Szent Ágoston legnagyobb jelentősége abban mutatkozik, hogy egyházatyáink közül ő jelölte meg legmaradandóbban az ókori bölcsélet és a keresztény hittartalom viszonyának pontos határvonalait. Bölcséleti írásaival új fejlődési irányt mutatott az utókor számára. Polemizáló könyveivel Egyházának egyik legnagyobb védője lett. Dogmatikus mélysége és eredetisége megszerezte szá-

mára a „Doctor gratiae” elnevezés nem múló jelentőségét. Szentírásmagyarázó munkássága a következő évezred legelfogadhatóbb szabályául szolgált. Szónoklataival a nyugati Egyház legtündöklőbb szónokává emelkedett. Egynémely alkotása a költészet fenséges ormain verdeste. Közel háromszáz levelével az akkori művelt világ szellemi irányítójává és minden korszak minden lelkipásztorának példaképévé vált . . .

Aki csupán iskolai kézikönyvekben néz utána Szent Ágoston irodalmi hagyatékának, meglepetéssel látja, hogy művei egyszerű fölsorolása is hosszú oldalakat vesz igénybe. Aki meg alkalmat nyer e szédületes életmű tartalmi megismerésére, elmerül az ágostoni gondolatok eredetiségében és szokatlan távlataiban. A vele foglalkozó szinte egyéniséget vesztí apostoli tüzének lobogásában, lenyűgöző dialektikája sodrásában, istenközelése kiáradó élményében. A Szent Ágostonnal kapcsolatos viták időnkint lezárt emlékekké szürkülnek, majd újraélednek a bölcsélet és teológia mestereinek ajkán, hogy végső megoldást talán a földi történelem utolsó napján, vagy inkább az örökkévalóságba lépő diadalmas Egyház első pünkösdjén nyerjenek. Hagyatékának írásmennyisége egymagában kevés volna nagysága mérlegeléséhez. E hagyaték azonban olyan értelmi és akarati adottságok csodálatos szövevényét őrzi, amelynek láttára még az ellenfél is megremeg és a Gondviselés kivételes küldötteire gondol.

Sajnos, kifelé élő és kívülvalókból táplál-

kozó korunk számára mindezek ellenére is veszített jelentőségéből a hippoi Szent. Ennek oka részint az elmélyedéstől való egyetemes irtózás, részint a latin nyelv egyre elmosódottabb ismerete. Szent Ágoston is hovatovább csupán bizonytalan idézetekben él a tudomány szentélyein kívül, nemcsak világi híveink, de papságunk többsége számára is. Pedig nem idézetekre, hanem az idézett művek egészének lelki földolgozására volna szükségünk. Az idézetek bősége lelkünk szegénységéről árulkodik és hiúságunk legyezőjévé válik.

Könyvtárainkban ott vannak ugyan a legkülönbözőbb Szent Ágoston kiadások latin példányai, de olvasásukhoz alig enged időt a kor és a csökkentebb önfegyelmezés, amelynek pedig hatványait igényli az ágostoni írás. Magyar fordításunk — az életmű grandiózus mivoltát tekintve — elenyészően csekély. Egy-egy szentágostoni mű lefordítása éppen azért nem irodalmi különcködés, vagy nehéz utakon járó egyéniség-ápolás, de nem is a lángész előtti hódolat csupán, hanem alázatos szolgálata a keresztény eszmévilág lenyűgöző erejének és — ha magyar fordításról van szó — lelkes előmozdítása egy számban és lélekben apadó nép élettel és kegyelemmel való töltekezésének.

*

Jelen fordításunkban a négy könyvből álló „De Doctrina Christiana” c. művet adjuk magyarul. Szó szerinti fordítása a címnek: „A Keresztény Tanításról”. Talán magyaro-

sabban hangzanék: „A Keresztény Tanítás” cím, az előbbi mégis kifejezőbb. Nem volt és nem is lehetett célja nagy Szerzőnknek a keresztény tanítás teljességének négy könyvben való fejtegetése, már pedig a jobb hangzású cím kétségtelenül ilyen tartalmi terjedelmet sejtetne. Csupán egyes fontos szentírásmagyarázattani, hittani és egyházszónoklati kérdések megoldását adja Szent Ágoston, tehát valóban a keresztény tanításról, annak egy részéről nyújt szellemes és alapos fejtegetést. Az eredeti cím és annak szószerinti fordítása ezt a tényt juttatja kifejezésre.

A mű keletkezését illetőleg a következőket jegyezzük meg: 390 körül a donatista Tichonius „Septem regulae ad inquirendum et inveniendum sensum s. Scripturae” (a Szentírás értelmének megkeresésére és fellelésére szolgáló hét szabály) címen könyvet írt, amelyben értékes mondanivalók és megfigyelések keveredtek súlyos tévedésekkel és hiányos kérdésmegoldásokkal. Sokak szerint Szent Ágoston figyelmét mindez nem kerülhette el, de ugyancsak rá kellett döbbsennie arra is, hogy kora keresztény műveltség mennyire szomjas egy hasonló, de Egyházunk örök szempontjaitól el nem térő, mélyebb látású, átfogóbb műre. Ez a fölismerés adta a „De Doctrina Christiana” négy könyvének tervét és megírásának módját.

A mű első két könyvének egészét, továbbá a harmadik könyv nagyobbik felét megírta, de a teljes befejezésig nem jutott el. A töredék — úgylátszik — így is közkézen forgott.

Körülbelül két évtized múlva — vagy számálhatunk nyugodtan három évtizedet is —, midőn az agg püspök gondos lelkiismerettel szemügyre vette élete alkotásait és megírta a Retractatio-k két könyvét, ráakadt e befejezetlen műre. A Retractatio-k II. könyvének 4. fejezetében így emlékezik meg erről: „Midőn észrevettem, hogy a keresztény tanításról írt könyveim befejezetlenül maradtak, jobbnak láttam ezek befejezését inkább, semhogy ezeket ilyen állapotban hagyva más műveim javításába kezdtem volna. Bevégeztem tehát a harmadik könyvet, mely egészen addig a helyig íródott (25. fej. 36. sz.), hol emlékezés történik az evangéliumi asszony bizonyosságáról, ki kovászt vegyített három véka lisztbe, mígnem az egész megkovászodék. (Lukács XIII. 21.) Hozzáírtam az utolsó könyvet is és így e négy könyvvel a művet befejeztem. A három első könyv a Szentírás megértésében nyújt segítséget, a negyedik pedig arra tanít, hogy miképpen kell előadnunk a megértett igazságokat”.

Szent Ágoston e négy könyve minden addigi próbálkozást, vagy komoly törekvést fölülmult a maga nemében és megjelenése után évszázadokra, sőt egészen napjainkig nélkülözhetetlen forrás lett mindazok számára, akik szentírástudománnyal foglalkoznak. Sok meglepő gondolatot, világos fogalmazást és jelentőséges szempontot nyújtott a dogmatikusok számára is, negyedik könyvében pedig a keresztény szónoklattudomány művelőinek adott örök szabályokat.

A mű első nagyobbik felét minden bizony-

nyal 390 és 400 között, közelebbről legvalószínűbben a 396—97. években írta Szent Ágoston. Tichonius említett könyve 390 körül jelent meg, a 400 körül napvilágot látott *Contra Faustum* című műve 22. könyvének 91. fejezetében pedig már maga is utal a „*De Doctrina Christiana*”-ra. Ezen a helyen megemlékezik ugyanis az egyiptomiak zsidók által történt kifosztásáról, amelynek értelmét másutt, t. i. a „*De Doctrina Christiana*” II. könyvének 41. fejezetében magyarázta meg az utalás szerint. A mű második, kisebbik felét a 426. vagy 427. esztendőben írta Szent Ágoston. Fontos adatot nyújt erre az időpontra nézve a IV. könyv 24. fejezete, amelyben leírja Szerzőnk a Mauretaniai Caesareában történt eseményeket és megemlíti ottani beszédét: mint a IV. könyv elkészültét megelőző, körülbelül nyolc év előtti dolgokat . . . Már pedig a hippoi Püspök 418-ban járt az említett helyen.

Mindenesetre érdekes és eléggé alig magyarázható körülmény: Szent Ágostont Tichonius könyve indította e mű megírására és mégis Tichonius hét szabályát csupán évtizedek múlva, a *Retractatio*-k idejében teszi alapos kritika tárgyává. Vajjon miért? Történelmileg igazolható a két mű egymásutánisága és okozati kapcsolata, de lélektanilag alig. A végső válasz ebben a kérdésben — szerény véleményünk szerint — még nem hangzott el.

*

Ami a mű tartalmát illeti, részint az előbbi sorokból is kitűnik, részint egyes könyvei élén ismertetjük röviden a fordítás menetében azt. El kell ismernünk, hogy e könyvek tudományos értéke ma már nem olyan egyedülálló valami, mint volt évszázadok előtt. A fejlődés irama és üteme nem egy ponton túlhaladta Szerzőnk megállapításait. Az ágostoni lélek mérhetetlen erőit, a szellem szárnyalását, a gondolatok gazdag változatát és fenségét azonban semmiféle fejlődés sem tudta kegyes, de használhatatlan emlékké szűrkiteni. Nemcsak papságunk, hanem világi hívőink is gazdagabbakká lesznek a mű olvasásával. Áhítatos megilletődéssel látjuk az első három könyvben: mily határtalan lelkesedés, milyen aprólékos ismeret, micsoda nemes aggodás hevíti Ágoston Püspököt és kora kereszténységét, ha a Szentírás könyveiről szólnak. Új szempontok tárulnak eléink az Írások ismeretében és kutatási kedvünk érzékenyebbé válik. Bizonyos szégyenérzéssel állapítjuk meg: náluk középponti jelentőségű volt, amit korunk periferiálissá koptatot mibennünk. Közvetlen lelki eligazítást kapunk életútjaink biztonságára nézve is. Mit kell élveznünk és hogyan? Mit kell használnunk és mi módon? Mit jelent az Isten szeretete? Milyen viszonyban vagyunk önmagunkkal és felebarátainkkal? Miben áll a Törvény és az Írások teljessége? stb. Modern aszketikus könyveink is tárgyalják e súlyos kérdéseket, de többnyire Szent Ágoston éleslátása, tömörítő ereje és kifejezésbeli készsége nélkül...

Ma, amidőn a legkülönbözőbb politikai és világnézeti pártok hasogatják szét propaganda zászlaik rongyaira a krisztusi kijelentéseket és házilag agyalt olcsó hermeneutikával facsarják az Evangélium értelmét céljaik szerint, különösképen is időszerűvé válik a szentágostoni útmutatás: mennyi gond, micsoda fölkészültség és nem utolsó sorban mennyi alázatos imádság kell az Isten levélének megértéséhez. Akikben mindez hiányzik, azok vaktában alkalmazzák az Igét és esztelen sötétségben tévelyegnek: kezükben Krisztus Evangéliumával, ajkukon Isten kijelentéseivel és zászlóikon apostoli szavakkal.

Bizonyára érdekelni fogják hasadtlelkű kollunk olvasóit a régmúlt idők vonatkozásai is, amelyek itt-ott bepillantást engednek a hanyatló pogányság babonákban vergődő lelkeletébe, az örökkévalók felé vágyakozó, de az örökkévalókat görbe utakon kereső emberi szívekbe. Fogatkozások és bűnök, jóhiszeműségek és gonosz mulasztások. Mennyire azonos az emberi természet jobbra és balra való lengése évezredekkel elhatárolt kultúrzónákban is! Valóban kedvünk kerekedik nem egyszer mai évszámokkal helyettesíteni az ókor éveit és Vass Józseffel Budapestet írni Karthágó helyett...

Negyedik könyvében a keresztény hitszónok kötelességeit foglalja egybe Szent Ágoston. Amennyiben a szónoklás emberi művészet, annyiban a római szónokok fejedelmét, Cicerót követi. Amennyiben a keresztény szónok Isten igéjének hirdetőjévé szegődik,

különleges kötelességei vannak és éppen e különleges előírásokat adja ez az önmagában is megálló negyedik könyv, amelyet joggal nevezünk a Latin Egyház első rendszeres homiletikájának. Érdeklődéssel olvassa és tanul belőle mindenki, aki csak valaha is abba a helyzetbe került, vagy kerül, hogy emberi szó varázsával tanítson, gyönyörködtessen, avagy cselekvésre indítson másokat.

Ám legfőképpen azokat ejtheti gondolkodóba e könyv, akik a mai homiletikus megújulás igényével és lázával küzdenek sok tekintetben elavult szószéki szereplésünk változásáért, de nem veszik kellő figyelembe a határvonalat, amely a retorikát a homiletikától, a világi szónoklást az Isten igéjének hirdetésétől véglegesen, sőt végzetesen elválasztja. Ime, a hippoi Püspök Cicerót idézi, amíg az emberi művészet határvonalán innét magyaráz. Ámde egyetlen egy Cicero-beszédet sem hoz kapcsolatba a keresztény szószékkel. A határvonalon túl, a teológia területén, az isteni Ige hirdetésének mikéntjét illetőleg csak a Prófétákat, Szent Pált, Szent Ambrust, Szent Cypriánt stb. idézi. Minden emberi értéknél, magatartásnál, hangsúlynál, gesztusnál, gyönyörködtetésnél, retorikai szabályoknál — bár mind ezeket szükségesnek mondja — de többre becsüli az Istentől nyert bölcseséget, az élet-példa tiszta vonzását, az alázatos imádságot. Ezen a ponton Szent Ágoston sohasem avul. Amíg a keresztény hitszónok hitszónok marad, ezek az elvek irányítják. Vagy inkább:

a keresztény hitszónok addig marad hitszónok, míg ezeket az elveket követi.

Szólnunk kell valamit a jelen fordítás forrásairól, módjáról és milyenségéről is. Nem támadhatatlanságot biztosító bástyákat emelünk itt, hanem csupán a fogatkozások elnézőbb kezelését biztosítjuk. Ezt sem olyanoknál, akik maguk is próbálkoztak már ágostoni szövegek magyarra ültetésével. Ilyeneknél elég biztosíték a közvetlen tapasztalat. Olyanokra gondolunk inkább, kik a sokszázéves tételek és tanítások homályosságnélküli fogalmazását elengedhetetlen feltétel gyanánt követelik egy-egy fordítás minden részletében, még akkor is, ha kevésbbé ismert nehézségek merülnek föl, amelyek elkerülése lehetséges ugyan szemelvények válogatása esetén, de szinte lehetetlenség a teljes mű visszaadása alkalmával.

Tudjuk, hogy Szent Ágoston írásait számtalanszor másolták és nyomtatták a legkülönbözőbb kiadók. Nem szabad csodálkoznunk tehát, ha a „De Doctrina Christiana” könyvei is a régi könyvek sorsára jutottak: emberi tévedések és gondatlanságok következtében erősen megromlottak. A másolók hol itt, hol ott hozzáadtak, vagy elhagytak valamit. Végül is a változatok olyan bősége keletkezett, amelyre Szent Ágoston művein kívül alig találunk példát ókori alkotások történetében. A szövegtisztítás körül Szent Ágoston esetében is a Szent Mórról nevezett francia bencés-kongregáció tudósait illeti a

legnagyobb elismerés, akik a XVII. században sok-sok előbbi nyomtatás és régi kézirat nyomán megkezdték az egyházatyák műveinek kritikai kiadását.

Fordításunkban többnyire a maurinusok szövegét adó Wolff-féle latin kiadást követjük, amely 1784-ben jelent meg Augsburgban. Ezzel párhuzamosan főleg Car. Herm. Bruder 1838-as, Lipcsében megjelent javított szövegét (Tauchnitz kiad.), továbbá az ugyancsak maurinus nyomokon járó 1747-es bergamói kiadást (Petrus Lancellottus) és végül a Migne-sorozat 3. Szent Ágoston kötetét tartottuk szem előtt. Az első helyen említett kiadás fejezet-beosztását vettük át fordításunkba a fejezetek titulusaival együtt. Bár a fejezetekbe történő szöveg-elosztás nem látszik mindig legszerencsésebbnek kritikai szempontból és bár a titulusok sem tartoznak a szentágostoni írás eredeti tervéhez, mégis a gyakorlati áttekinthetőség és kezelhetőség szempontja ezek átvételét javasolta.

Fordításunk mindvégig latin eredeti szövegből készült, mégis tekintettel voltunk a legelterjedtebb német fordításra is. (Remigius Storf, Kösel-kiadás, Kempten, 1877.) Főleg olyan részeknél tett nagy szolgálatot ez utóbbi forrás, amelyeknél az eredeti szöveg egybefolyó, szinte végeláthatatlannak tűnő körmondatokban jelentkezik és első pillanatra úgyszólván lehetetlennek látszik modern nyelvre való átültetése. De ragaszkodtunk a magyar mondatszerkesztés szabályaihoz és nyelvünk szelleméhez olyankor is, amikor a német fordítás szövegoldási módjá-

ból tanultunk. Nem egy helyen a német fordító nyilván félreértés áldozata lett. Ha az említett szövegrészekben találkoztunk helytelennek tűnő fordítással, akkor az eredeti szentágostoni gondolatot igyekeztünk visszaadni azzal a néhány kisebb szövegrészlettel együtt, amely a német fordításban teljesen hiányzik.

Talán nem szükséges külön hangsúlyoznunk, hogy a négy könyv anyanyelvünkre való átültetése a szó legszorosabb értelmében aszketikus föladat volt. Nem bolygatva most Szent Ágoston anyanyelvének kérdését, annyit nyugodtan megállapíthatunk, hogy stílusa, bár nem klasszikusan antik, de messze van a középkor leegyszerűsített stílusától. Műveltségének kivételes terjedelme, kifejezést teremtő géniusza, rétori fordulatai és ellentétei, sziporkázó szójátékai, afrikai szellemének elevensége ugyan mint írónak is szinte egyedülálló helyet biztosítanak számára minden időkben, ámde a fölsorolt tényezők már eleve is olyan akadályokat gördítenek a fordító útjába, amelyekkel megbirkózni gyakran kilátástalannak látszik. Teljes szószerinti fordítás volna kívánatos tudományos művekben, viszont nyelvünkön élvezhetetlen volna az ilyen. Ámde amenynyire csak lehetett, iparkodtunk a magyar nyelv erejével és áldott hajlékonyságával nyomon követni az eredeti gondolatokat.

A sajátságos ágostoni szójátékok, amelyek azonban inkább a mélység könnyed és művészi érzékeltetései, semmint pusztán gyönyörködtető eszközök, természetesen

szintén elkallódnak a fordítás folyamán. Az ártatlan kísértésnek ugyan nem tudunk ellenállni és legtöbb helyen megkíséreltük ezek visszaadását is, e kísérletek azonban inkább csak arra szolgálnak, hogy az olvasót figyelmeztessék: nézz utána itt az eredeti szövegnek, ha nemes szellemi élvezetre szomjazol...

Számos szentírási idézettel találkozunk a mű lapjain. Szent Ágoston nem a mi mai hivatalos szövegünket használta, nem is használhatta még. És mert a jelen mű II. könyvének XVI. fejezetében főképp az ősrégi Itala fordítást ajánlja, minden bizonnyal ebből idézett legtöbbször maga is. De valószínű, hogy páratlan emlékezőtehetsége nem hagyta cserben olyankor sem egészen, mikor írás közben pusztán erre hagyatkozott. Éppen azért idézetei és a mi hivatalos szövegünk, a Vulgata között kisebb eltérések mutatkoznak. Mi ezeket a helyeket a Vulgata Káldi—Tárkányi-féle magyar fordítás szerint adjuk. Újabb és tökéletesebb szentírásfordításunkat csupán azért mellőztük, mivel az előbbi inkább ragaszkodik a szavak és mondatrészek latinossabb elhelyezéséhez, miért is alkalmasabbnak mutatkozott a szentágostoni elemzések pontosabb visszaadásához.

Mélységesen tudatában vagyunk annak, hogy jelen fordításunk sok tökéletlenséget hordoz. De mentse ezeket az említett nehézségeken kívül az a körülmény, hogy fordításunk nem kimondottan teológusok számára készült, akiknek bármikor alkalmuk lehet az

eredeti szöveg olvasására és használatára. Célunk csupán annyi volt, hogy kellő idővel nem rendelkező papjaink és a latin nyelv ismeretében nem eléggé jártas művelt világi híveink számára könnyebben hozzáférhetővé tegyük egy szentágostoni mű gondolatait és tanításait.

Esztergom, 1942, Úrnapján.

A fordító.

ELŐSZÓ

A Szent Íratok fejtegetésének vannak bizonyos követelményei, amelyek közlése, meggyőződésem szerint, csupán előnyös lehet az írástanulmányozók szempontjából: *necsak mások, az Istentől származó iratok rejtett értelmét feltárók olvasásában jussanak előbbre, hanem hogy ők maguk is használjanak másoknak hasonló feltárással. Ezeket szándékozom közölni olyanokkal, akik el akarják és el is tudják sajátítani ezeket, ha ugyan Urunk és Istenünk meg nem tagadja tőlem írásközben mindazt, amit e tárgyban elmélyedőnek sugalmazni szokott. Ámde mielőtt elkezdeném, jónak látom azoknak válaszolni, akik ezért a műért gáncsolni fognak, vagy gáncsolnának, hacsak előbb meg nem nyugtatnám őket. Ha mindezek ellenére egyesek mégis gáncsolnak majd, legalább másokra nem lesznek hatással és a hasznos kutatás területéről nem szédítik a télen tudatlanság mezejére azokat, akikkel így tehetnének, ha nem lelnék őket máris kellőképpen felvértezve és megerősítve.*

2. Lesznek ugyanis olyanok, akik kifogásokat emelnek művünk ellen, ha az előadandó követelményeket nem értik meg. Mások pedig megértik ugyan azokat, de mikor megkísérlik az isteni írások tárgyalását

e követelmények szellemében, képtelenek lesznek feltárni és megmagyarázni, amit éppen óhajtanának, és azért úgy vélekednek, hogy munkám hiábavaló volt. Mert ők nem sokra mentek művemmel, azt gondolják, hogy más is csak így jár vele. A gáncsoskodók harmadik csoportjába tartoznak azok, akik az isteni írásokat vagy igazán jól magyarázzák, vagy legalábbis abban a meggyőződésben élnek, hogy jól magyarázzák. Mivel ezek sohasem olvastak olyan észrevételekről, amilyeneknek ismertetését most elhatároztam, úgy látják, vagy úgy hiszik, hogy a szent könyvek magyarázásának képességét máris elsajátították. Ezért azután lármásan hirdetik, hogy az említett követelmények senki számára sem szükségesek, de sőt mindaz, mi csak amaz írások homályai-ból dicséretes módon napfényre kerül, isteni közlés eredménye.

3. Mindezeknek röviden válaszolok. Azoknak, akik nem értik meg az általam leírtakat, a következőket mondom: ha nem értenek, nem gáncsolhatnak engem. Aminthogy akkor se bosszankodhatnak énrám, ha a jogyó, vagy növekvő holdat, vagy esetleg valamelyik alig pislákoló csillagot kinyújtott ujjammal mutatnám nekik, mivel azt látni óhajtanák, de látóképességük még ujjamig sem érne. Azok azonban, akik e követelményeket megismerik és megértik, az isteni írások homályait felderíteni mégis képtelenek, úgyszólván vélekedhetnek, hogy ujjamat látják ugyan, ámde a csillagokat, amelyekre mutat, már nem. Nos hát ezek is, meg

amazok is, hagyjanak fel gáncsolással és Istentől kérjék szemük világosságát. Mert ujjamat megmozdíthatom ugyan, hogy valamire mutassak vele, de fényt már nem gyújthatok a szemekbe, hogy ujjam irányát, vagy amit mutatni szeretnék, valóban meg is lássák.

4. De azok tüzését is hűtenem kell, akik isteni ajándék felett örvendeznek és dicsekedve hirdetik, hogy a szent könyveket megértik, sőt magyarázzák is, ama követelmények nélkül, amelyekről szólni akarok, ezért tehát úgy vélekednek: én mégis csak felesleges dolgokról akartam írni. Joggal örvendezhetnek ugyan Isten nagy ajándékán, de mégsem szabad feledniök, hogy ők is emberek, vagy írások által tanultak. Ezért még nem űz gúnyt belőlük okvetlenül remete Szent Antal,¹ a tökéletes egyiptomi férfiú, akiről hírlik, hogy minden betűismeret nélkül, pusztá hallomásból is kívülről megtanulta és bölcs elmélyedéssel meg is értette az isteni írásokat. Sem ama barbár keresztény szolga, akit igen komoly és ugyancsak szavahihető férfiak emlegettek a minap: szintén minden emberi tanítás nélkül olyan tökéletesen megtanulta a betűket, miután háromnapos imádságban kérte azok kinyilatkoztatását, hogy az eléje tett könyvet, a jelenlévők elképedésére, folyékonvan olvasta.

5. Ámde ha valaki mindezt alaptalan

¹ A „remeték atyja” 251—356? Egyiptomban élt Heracleopolis mellett.

mende-mondának tartja, nem lépek fel támadólag. Megteszem azonban ezt, ha keresztényekről van szó, akik azzal dicsekszenek, hogy a Szentírást emberi útmutatás nélkül tanulták. Ha így van, akkor valódi és hozzá nem mindennapi jónak örvendenek. Azt azonban el kell ismerniök, hogy bárki is közülünk zsege gyermekkorától kezdve szokás szerinti hallomásból tanulta anyanyelvét. És más nyelvet is, akár görögöt, akár zsidót, akár másmilyent a sok közül, vagy hasonlóképen hallomásból, vagy nyelv-mester útján kellett elsajátítanunk. Már most, ha úgy tetszik, figyelmeztessük minden testvérünket, hogy gyermekeiket ne tanítsák ilyesmire? Mert hiszen a Szentlélek eljövetelekor, a Véle egyetlen szempillantás alatt eltellett apostolok minden népek nyelvén szólottak. Ha valakivel mindez meg nem történnék, higgye el magáról, hogy nem keresztény, vagy legalább is kételkedjék benne, ha vajjon fogadta-e a Szentlélek Istent? Nem. Tanulja meg minden gőgös képzelgés nélkül, amit emberek által kell megtanulnia. Aki pedig mást tanít, tanítsa gőg és irigység nélkül, amit maga is tanult. Ne kísértsük, akinek hittünk, nehogy az ellenség eme furtangos fogásaival és fonák-ságaival csalatottan még az egyházakat se látogassuk, könyvet se olvassunk, csakhogy halljuk és tanuljuk magát az Evangéliumot, sőt az emberi felolvasóra és igehirdetőre mégcsak nem is hederítve, várjuk elragadtatásunkat a harmadik évig, testben-e vagy testen kívül, mint az Apostol mondja (II. Ko-

rint. 12, 2.), hogy ott kimondhatatlan ígéket hallgassunk, amelyeket ember nem beszélhet, vagy lássuk ott magát az Úr Jézus Krisztust és tőle halljuk inkább az Evangéliumot, mintsem az emberektől.

6. Óvakodjunk az ilyen nagyon is gőgös és veszélyes kísértésektől. Gondoljuk meg inkább: magát Pál apostolt is, bár égből származó isteni szó sujtotta földre és oktatta ki, mégis egy emberhez küldötte az Úr, hogy vegye a szentségeket és hogy az Egyház testének tagja lehessen. (Ap. csel. 9, 7.) És bár Cornelius századosnak angyal vitte hírül, hogy imáit meghallgatta, alamizsnáit kegyesen fogadta az ég, mégis Péterhez nyert utasítást, hogy általa oktatásban részesüljön, és ne csak a szentségeket kapja kezéből, de egyúttal tőle hallja mindazt, amit hinnünk, remélnünk és szeretnünk kell. (Ap. csel. 10, 5.) Mindez megtörténhetett volna angyal által is. De csorba esnék emberméltóságunkon, ha látnunk kellene, hogy Isten nem emberek által akarja meghirdetni igéjét az embereknek. Miképen igazolódna a mondás: „mert az Isten temploma szent, mely ti vagytok” (I. Korint. 3, 17.), ha Isten nem válasszolna emberi templomból és ha az embereknek szánt kinyilatkoztatás egészét közvetlenül az égből, vagy angyali hírnök által hallatná? Továbbá maga a szeretet is, mely az egység köteléke által kölcsönösen egybefűzi az embereket, nélkülözné a lelkek mintegy egymásba áradásának és egybeolvastásának alkalmait, ha az emberek semmit se tanulnának az emberektől.

7. És az is biztos, hogy azt az eunuchot, aki Izaiás prófétát olvasta, de nem értette, az Apostol nem angyalhoz utasította. Nem angyal magyarázta, nem is isteni sugallat nyilvánította ki emberi segítség nélkül lelkében, amit felfogni képtelen volt, hanem az Isten kegyelme elküldötte hozzá Fülöpöt, ki ismerte Izaiás prófétát és ki melléje telepdedvén, emberi szóval és emberi nyelven föltárta előtte a Szentírás rejtett értelmét. (Ap. csel. 8, 31.) Vajjon nem beszélt-e az Isten Mózesrel? És íme ez az ugyancsak előrelátó, de legkevesebbé sem gőgös ember, az oly hatalmas nép kormányzásának és rendezésének tervét nem a mégiscsak idegen származású apóstól kapta-e? (Mózes II. 18, 20.) Nagyon jól tudta az a férfiú, hogy bármiféle lélekből származzék is a bölcs tanács, nem annak a léleknek kell azt tulajdonítania, hanem Annak, aki az igazság: a változhatatlan Úristennek.

8. Végül jó hitben leledzik mindaz, ki azzal dicsekszik, hogy szabályok ismerete nélkül, pusztán isteni sugallat segítségével is megérti a Szentírás homályos dolgait. Így is van. Nem saját magából merített képessége ez, hanem Istentől kapott. Ennyiben aztán nem a maga, hanem az Isten dicsőségét keresi. Mikor azonban az ilyen olvas és minden emberi fejtegetés nélkül ért is, miért törekszik arra, hogy másoknak magyarázzon és miért nem utasítja inkább Istenhez a többi, hogy ők maguk is ne emberi közvetítéssel, hanem belső isteni megvilágítás által értsenek? Talán bizony fél, hogy hallania

kell Isten szavát: „Gonosz és rest szolga . . . pénzemet a pénzváltóknak kell vala adnod”? (Mt. 25, 27.) Amint tehát ezek szóban vagy írásban közlik másokkal mindazt, mit megértenek, épúgy én sem érdemlem bizonyára gáncukat, ha magam is közlöm, nemcsak amit ők értenek, de általam megértve azt is, amit ők vizsgálódva fontolgatnak. Hiszen senki sem tekinthet valamit, mint sajátját, a hazugságon kívül. Mert minden, ami igaz, Attól származik, aki így szól: „Én vagyok az igazság” (János 14, 6.) Mink vagyunk ugyanis, amit nem vettünk? Ha pedig vettük, mit dicsekszünk, mintha nem vettük volna? (I. Korint. 4, 7.)

9. Aki valamely írást olvas fel hallgatói előtt, mindenesetre azt jelenti ki, amit maga is ismer. Aki pedig a betűvetést tanítja, azért teszi ezt, hogy mások is tudjanak olvasni. Természetesen mindkettő azt adja tovább, amit maga is kapott. Épígy, aki fejtegeti hallgatóinak mindazt, amit megért az Írásokban, mintegy a felolvasó hivatalát látja el: kijelenti a betűket, amiket ismer. Aki azonban irányt szab a megértés felé, a betűvetés tanítójához hasonlít, ki arra oktat, hogy miképen kell olvasnunk. Aki ért az olvasás mesterségéhez, ha egyszer könyv kerül kezébe, nem szorul más felolvasóra, hogy attól hallja a könyvben írottakat. Hasonlóképen lesz az is, aki eliogadja a szabályokat, melyeket most szándékozunk papírra vetni. Ha a könyvekben valamiféle homályra bukkan, nem lesz szüksége más hozzáértőre, ki eloszlassa számára a homályt, mivelhogy

kezeügyében lesznek betűk módjára eme útmutatások. Maga is eljut bizonyos nyomok szemmeltartásával a rejtett értelemhez minden tévelygés nélkül, vagy legalább is nem esik holmi izetlen balvélemény törébe. Miért is, bár magából a műből eléggé nyilvánvaló, hogy az én készséges munkámra jogosan senki sem vethet követ, mégis jónak láttam ezzel az előszóval válaszolni egynémely ellenzőimnek. Ilyeténképen kezdődik tehát az út, amelyre e könyvben lépni szándékozunk.

ELSŐ KÖNYV

Szent Ágoston először az egész mű felosztását adja. A mű arra irányul, hogy az Írások tanulmányozóit előkészítse azok értelmének nemcsak felkutatására, de megtárgyalására is. Majd dolgok és jelek két nagy csoportjára osztva az előadásra kerülő tanítás tárgyát, megkezdí első könyvében a dolgokra vonatkozó fejtegetést. Vannak dolgok, amelyeket élvezünk és vannak, amelyeket csak használunk szabad. Egyedül az Isten élvezetében kell elmerülnünk. Hozzá irányít bennünket maga a megtestesült Ige, az általa időbelileg véghezvitt cselekedetek és az Egyháznak átadott kulcsok hatalma. A használatunkra váró dolgok között vannak olyanok, amelyeket az Istenre irányított szeretet joggal igénybe vehet. Mindezek kifejtése után arra tanít, hogy az egész Szentírás teljessége és célja a kettős szeretet: Istennek önmagáért és felebarátunknak Istenért való szeretete.

I. FEJEZET.

Az Írás tárgyalásának alapja: a föltalálás és az előadás. Ezekhez azonban az Isten segítsége kell.

1. Két dolgon fordul az Írások egész tárgyalása: a megértendők feltárásának módján és a már megértettek előadásának módján. Lássuk előbb a feltalálást, azután az előadást. Nagy és fárasztó munka ez. És ha terhe ennyire nehéz, attól tartok, hogy vállalása vakmerőség számba megy. Valóban így is lenne, ha magunkban túlságosan bízakodnánk. Ámde feladatunk megoldásához

Az adja a reményt, Akitől e dolog fölötti elmélésünkben máris sokat kaptunk. És nem kell félnünk, hogy e forrás elapad, ha megkezdjük a már vett ajándékok osztogatását. Mindama dolog ugyanis, mely ajándékozva sem fogyatkozik, ha egyszer miénk és mégsem ajándékozzuk, nem úgy a miénk, ahogyan a miénknek lennie kellene. Ő pedig azt mondja: „Akinek vagyon, annak adatik” (Máté 13, 12.) Tehát ad azoknak, akiknek van. Vagyis mindazoknak, kik bőkezűen használják amit kaptak, még bővebben méri, sőt meg is tetézi, amit adott. Őt volt és hét volt ama kenyér mielőtt osztani kezdték volna az éhezőknek. (Máté 14, 17. és Máté 15, 34.) Mikor pedig ezt megkezdték, bár emberek ezreit lakatták jól, kosarakat és vékákat töltöttek meg. Amint tehát törés közben szaporodott ama kenyér, épúgy mindaz, amit e mű kezdekékor máris megadott az Úr, mihelyt kezdődik az osztás, az ő sugallatával majd sokszorozódik. Így azután nemcsak, hogy szükségét nem szenvedünk e szolgálatkész fáradozásunk közben, hanem a csodálatos bőség örömét is érezni fogjuk.

II. FEJEZET.

Mi az a dolog és mi az a jel?

2. Minden tanítás vagy dolgok, vagy jelek körül forog. A dolgokat pedig jelek útján tanuljuk meg. Sajátlagos értelemben dolgok-

nak nevezem itt azokat a létezőket, amelyeket nem valaminek a jelölésére használunk, mint például a fát, a követ, a barmot, vagy más hasonlófélét. De nem gondolok arra a fára, amelyet az Írás szerint Mózes a keserű habokba vetett, (Mózes II. 15, 25.) hogy megédesítse azokat, sem arra a kőre, amelyet feje alá helyezett Jákob, (Mózes I. 28, 11.) de még csak arra a kosra sem, amelyet fia helyett áldozott fel Ábrahám. (Mózes I. 22, 13.) Mindezek ugyanis olyan dolgok, amelyek más dolgoknak a jelei egyben. Vannak azonban másféle jelek is. Olyanok t. i., amelyeknek szerepe kizárólag csak az, hogy jelezenek. Ilyenek a szavak. Mert senki sem ejt ki szavakat más célból, hanem csak azért, hogy valamit jelezzék velük. Ebből nyilvánvaló, hogy mit értek jeleken. Azokat a dolgokat, amelyeket azért használunk, hogy valamit jelezzünk velük. Ennélfogva minden jel egyúttal dolog is, mert ami nem dolog, az a semmivel egyenlő. Viszont nem minden dolog nevezhető egyúttal jelnek is. A dolgok és jelek ilyenén különböztetésével midőn a dolgokról beszélünk, úgy szólunk azokról, hogy ha mindjárt egynémelyike alkalmas volna is valami másnak a jelölésére, de ne akadályozza felosztásunkat, amellyel előbb a dolgokról, majd a jelekről tárgyalunk. Alaposan jegyezzük meg: itt azt kell vizsgálnunk, ami a dolog lényegét alkotja és nem azt a másvalamit, amit a dolog maga-magán kívül még jelezhet.

III. FEJEZET.

A dolgok fölosztása.

3. Vannak dolgok, amelyek élvezetre, mások használatra szánvák. És vannak, amelyek élveznek és használnak. Azok, amelyek élvezetre rendeltettek, boldoggá tesznek minket. Amelyek pedig használatra vannak, segítenek bennünket boldogságra való törekvésünkben. Mintegy kezünkre járnak, hogy elérhessük, amelyek minket boldogítanak és hogy megtapadhassunk úgyszólván azokban. Mi pedig, akik élvezünk és használunk, közbülső helyet foglalunk el. Ha azokat akarjuk élvezni, melyek használatra szánvák, gát szakad futásunk elé, sőt néha hamis vágyakra térülünk, úgyannyira, hogy ama dolgok felé, amelyeket élveznünk kell, nemcsak, hogy késlelődvé vánszorgunk, de az alacsonyabbak szeretetének hálójában vergődve, teljesen el is fordulunk azoktól.

IV. FEJEZET.

Mit jelent élvezni és mit jelent használni.

4. Élni annyit tesz, mint valamely dologhoz szeretettel hozzátapadni önmagáért. Használni pedig azt jelenti, hogy valami életünkhöz tartozó dolgot olyasmi elérésére fordítunk, amit szeretünk, de csak ha ezt valóban szerethetjük. Mert a meg nem engedett használat helytelen használatnak, vagy még inkább visszaélésnek nevezhető. Ha zarándokok lennénk, kiknek

csak a szülőföld nyujthat boldogságot, vándorlásunkból keseredetten vennénk hazafelé útunkat, hogy nyomorúságos állapotunknak vége szakadjon. De akkor kellenének szárazföldi, vagy vízi járművek is, hogy boldogító hazánkba juthassunk. Ha azonban az utazás szépségeiben és a járművek ütemében kedvünket lelnénk, ha élveznénk azt, amit csak használnuk kellene, akkor nem nagyon törekednénk útunk végére járni. Hamis élvezet hálójába jutnánk és az édes haza boldogsága egyre idegenebbnek tűnnék előttünk. Így zárándokolunk e halandó életben is, távol a mi Urunktól. Ha visszavágyunk hazánkba, ahol boldogságunk int felénk, akkor használnunk kell ugyan a világot, de élveznünk nem szabad: a teremtet dolgok által szemléljük mindazt, ami Istenben láthatatlan, vagyis a földi, esendő dolgokból örök lelki értékeket leljünk.

V. FEJEZET.

A háromszemélyű egy Istenről, akit élvezünk.

5. Élvezzük az Atyát, a Fiút és a Szentlelket. Az egyetlen Háromságot, ama bizonyos legfőbb dolgot, ki minden élvező számára egyaránt ugyanaz. Vajjon dolognak nevezük-e? Vagy minden dolgok ősokeának inkább? Vagy egyszerűen ősokeknak? Nem könnyű ugyanis nevet találni, amely alkalmas volna ekkora méltóság jelölésére. Ha csak nem mondjuk e Háromságot helyeseb-

ben egy Istennek, akitől, aki által és akiben mindenek vannak. (Róm. 11, 36.) Van Atya, Fiú és Szentlélek, akiknek mindegyike Isten és mindhárom együtt az egy Isten. Mindhárom egyenkint is teljes lényeg és mindhárom együttvéve egyetlen lényeg. Az Atya nem Fiú és nem Szentlélek, a Fiú nem Atya és nem Szentlélek, a Szentlélek nem Atya és nem Fiú, hanem az Atya csak Atya, a Fiú csak Fiú, és a Szentlélek csak Szentlélek. Ugyanazt az örökkévalóságot, ugyanazt a változhatatlanságot, ugyanazt a fölséget, ugyanazt a hatalmat birtokolják mindhárman. Az Atyában az egység, a Fiúban az egyenlőség, a Szentlélekben az egység és az egyenlőség összhangja: és így mindhárom egy az Atyáért, egyenlő a Fiúért és egybekötött a Szentlélekért.

VI. FEJEZET.

A kimondhatatlan Istenről.

6. Szóltunk-e, hangoztattunk-e valamit, ami méltó volna az Istenhez? Sőt inkább úgy érzem, hogy csupán mondani akartam valamit. Ha pedig mondtam, nem azt mondtam, amit akartam. Miből tudom én ezt, ha nem abból, hogy kimondhatatlan az Isten? Amit pedig mondtam, ha kimondhatatlan lenne, akkor nem mondtam volna. De mivel ezt mondtam, valamit mégis csak mondtam, és ezért nem nevezhető kimondhatatlannak az Isten. Valamiféle ellentmondás áll elő ilyenformán: mert ha azt nevezzük ki-

mondhatatlannak, ami ki nem mondható, akkor nem kimondhatatlan az, ami legalább kimondhatatlannak állítható. Ezt az ellentmondást legjobb talán hallgatással rejtenünk, semminthogy szóval keresnünk nyitját. Az Isten mégis, bár Róla méltóképen semmit nem mondhatunk, szívesen fogadja emberi szavunknak hódolatát és azt akarja, hogy örömről leljük dicséretét hirdető beszédeinkben. Hiszen ezért is nevezzük Istennek (Deus-nak) őt. E két szótag csendében ugyan meg nem ismerjük őt valószínűleg, mégis minden latinul értő ember, ha e két szótag megüti fülét, arra kényszerül, hogy a végtelenül nagy és halhatatlan lényhez szálljon gondolatban.

VII. FEJEZET.

Istenben a mindennek fölött való jóságot értjük.

7. Amikor ugyanis amaz egy istenek Istene jár az emberek eszébe, még azok is, akik égen és földön egyaránt más istenek után szimatolnak, kiáltoznak, vagy futnak hódolattal, úgy jártatják rajta eszüket, hogy gondolkodásuk horgonya valami olyanba kapaszkodjék, aminél jobb és fölségesebb már el sem képzelhető. Igazuk van. Hiszen különböző javak csalogatják őket. Egyeseket a test érzékeihez, másokat a lélek felfogó képességéhez tartozó javak. Már most a testi érzékek elkötelezettjei vagy éppen az eget, vagy az ég valamely tündöklő jelensé-

gét, vagy magát a világot gyanítják az istenek Istenének. Ha pedig a világon túlra törekszenek, akkor valami fényesség lesz az ábrándistenük, amit oktondi sejtésekkel vagy végtelennek gondolnak, vagy olyan alakba öltöztetnek, amilyen nekik a legmegfelelőbbnek látszik. Esetleg emberi test ábrázolásába bujtatják az Istent, ha ugyan ezt az ábrázatot másoknál többre becsülik. Ha pedig az egyetlen istenek Istenét a nemlétezők világába utalják és inkább több, sőt számtalan sok azonos rendű istenben hisznek, azokat is csak a kinek-hogyan mutatkozó testi jelességek alakzatában idézik lelkük elé. Akik azonban értelmük segítségével az Isten lényegét iparkodnak meglátni, azok minden természetesen láthatónak, minden testi, sőt minden érthető változásnak alávetett lelki dolognak is elébe helyezik őt. És valamennyien szinte vetekedve törnek lándzsát az Isten fölsége mellett. Egyetlenegy sem akad, aki Istennek hinné, aminél még valami jobb is található. Mindnyájan megegyeznek tehát abban, hogy Isten csak az lehet, amit minden más dolognak elébe tesznek.

VIII. FEJEZET.

**Isten minden dolognak elébe helyezendő,
mivel ő a változhatatlan bölcsesség.**

8. Akik Istenről gondolkodnak, mindnyájan valami élőnek gondolják őt. Csupán azok képtelenek Istenről balga és méltatlan

fogalmakat alkotni, akik úgy fogják fel őt, mint magát az életet. Bármiféle alakban lépjen szemük elé a test, meggyőződésük: élet által él, vagy nem él. Ám az élő mindig elébe teszik a nem élőnek. Magát a test élő alakját, bármiféle fénnel tűndöklök, bármekkora nagyságban hódít, bármilyen szépséggel ékeskedik is, másképen értelmezik önmagában, mint az életet, amely azt megeleveníti. Az életet hasonlíthatatlan méltósággal ékesítik és előnyben részesítik ama tömeggel szemben, amelyet az élet meglelkesít és megelevenít. Továbbá azon vannak, hogy kifürkésszék az életet. És ha úgy találják, hogy az csupán érzéstelen élő-dés, mint a fák élete is, elébe teszik az érző életet, amilyen az állatokban található. És ennél ismét többre becsülik az emberek értelmes életét. Ámde midőn még ezt is ingadozónak látják, akarva, nem akarva valami változatlant tesznek elébe: azt az életet, amely ma nem apad meg a bölcseségben, hogy holnap ismét bölcsőbbé legyen, hanem inkább maga a Bölcsesség. A bölcs értelem ugyanis, amely t. i. már elnyerte a bölcseséget, mielőtt elnyerte volna, még nem volt bölcs. Míg ellenben maga a Bölcsesség sohasem nélkülözte a bölcseséget és sohasem nélkülözheti azt. S ha ama Bölcseséget meg nem pillantanák, a változatlanul bölcs életet teljes bizalommal semmikép se helyeznék a változandó élet elébe. Magát az igazság törvényét, amelynek értelmében jobbnak hirdetik azt az életet, bizonyára változatlannak ismerik. Ha már most állít-

ják magukról, hogy ők változók, akkor nem másutt, mint a saját természetük fölött kell meglátniok azt.

IX. FEJEZET.

Mindenki elismeri, hogy előbbre való a változó bölcseségnél a Változatlan.

9. Bizony senki sem akad, aki szemérmetlen ízetlenkedéssel azt mondaná: ugyan honnét tudod te, hogy a változatlanul bölcs élet fölötte áll a változónak? Mert hiszen éppen az, aminek tudása iránt nálam érdeklődnék, mindenki számára egyaránt és változatlanul szem előtt vagyon. És aki ezt nem látja, olyanformán van, mint a napvilágon a vak, akinek egyenesen a szemgödrébe ömlik az annyira tiszta és annyira közeleti fénynyaláb és mégsem használ neki. Aki meg látja és mégis visszahőköl tőle, annak elméje élet megcsorbitotta már a testi sötétségben való benneragadás. Mintegy romlott erkölcsök ellenkező árama veti vissza az embereket hazájuktól, akik olcsóbbakat és alábbvalókat hajszolnak annál, amiről maguk is bevallják, hogy jobb és értékeesebb.

X. FEJEZET.

Meg kell tisztítanunk lelkünket, ha látni akarjuk az Istent.

10. Mivel tehát a változatlanul élő igazság élvezetére hívtunk, amelyben a Há-

romszemélyű Isten, a mindenség ősoka és alkotója viseli gondját az általa létbe hívott dolgoknak: meg kell tisztítanunk a lelket, hogy láthassa ama fényt, és ha egyszer látta, akkor megtapadhasson benne. Ezt a tisztulást úgy fogjuk fel, mintha valamiféle botorkálás, vagy hajókázás lenne hazafelé. Pedig nem földi léptekkel közeledünk Ahhoz, Aki mindenütt jelen van, hanem inkább tiszteletreméltó lelkülettel és derék erkölcsökkel.

XI. FEJEZET.

Tisztulandó lelkünk példaképe a testet öltött Bölcseség.

11. Minderre képtelenek volnánk, hacsak nagy nagy gyöngeségünk kegyes támogatására nem ereszkednék hozzánk maga a Bölcseség, hogy példát mutasson életünknek: nem másképen, mint emberi alakban, mivel-hogy mi is emberek vagyunk. Mi ugyan bölcsen cselekszünk, midőn hozzája járunk; mégis midőn ő hozzánk ereszkedett, a fölfuvalkodott szívű emberek úgy néztek rá, mintha valami balgaságot művelt volna. Valahányszor mi hozzája megyünk, megerősödünk; és amikor ő jött hozzánk, gyöngének fitymáltuk őt. „Mert mi az Istenben bolondság, bölcsőbb az embereknél; és mi az Istenben erőtlenség, erősebb az embereknél”. (1. Korint. 1, 25.) Jóllehet tehát ő a mi hazánk, mégis saját magából is utat készített számunkra hazafelé. És bár mindenütt jelen

van Ő a tisztaságos és egészséges lelki szemeknek, de kegyes volt megjelenni testi szemekkel láthatóan is azoknak, akiknek lelki szeme tisztátalanná hályogosult. „Mert mivelhogy az Isten bölcsességében meg nem ismerte Istent a világ az ő bölcsesége által, tetszett Istennek esztelenségnek látszó tanítás által üdvözíteni a hívőket. (I. Korint. 1. 21.)

XII. FEJEZET.

Mikép jött hozzánk az Isten Bölcsesége?

12. Hirdetjük tehát, hogy nem jött hozzánk állomások útjain, hanem halandó testben jelent meg a halandók között. Mert odajött, ahol már volt, mivel e világban volt és általa lett e világ. De az emberek őt meg nem ismerték, mivelhogy a Teremtő helyett teremtményekre éhes vágyuk hasonlókká tette őket e világhoz: nagyon találóan illetjük őket a világ nevével. Ezért szól az evangélista is: „A világ őt meg nem ismeré” (János 1, 10). Így hát az Isten bölcsességében meg nem ismerte Istent a világ az ő bölcsesége által. Miért jött, ha egyszer itt volt, hacsak nem azért, mivel hogy tetszett Istennek esztelenségnek látszó tanítás által üdvözíteni a hívőket? Hogyan jött volna hát, hacsak nem úgy, hogy az Ige testté lőn és miközöttünk lakozék? Ha mondunk valamit, akkor a szív mélyén hordozott szó zengéssé lesz, hogy a lelkünkben rejlő gondolat a hallgató testi fülének útján annak

lelkéig kússzék. És ezt beszédnek nevezzük. Ámde gondolatunk nem változik át ama zengéssé ilyenkor, hanem megmarad a maga teljes épségében. A szó köntösét csupán magára ölti, hogy a fülekbe szálljon, de a változás minden romlása nélkül. Épígy az Isten Igéje is változatlan maradt, mégis testté lett, hogy miközöttünk lakozzék.

XIII. FEJEZET.

Hogyan gyógyította meg az embert Isten Bölcsesége?

13. Amint pedig a gyógyítás út az egészség felé, úgy ama gyógyítás is felölelte a bűnösöket, hogy meggyógyítsa és lábra állítsa őket. És amiként az orvosok is nemcsak hebe-hurgyán, hanem annak rendje-módja szerint kötözik a sebet, hogy a kötés haszna nyomában még bizonyos szépség is járjon, épúgy a Bölcsesség orvossága is hozzásimul mintegy az emberség fölvétele által sebeinkhez és gyógyítja azokat ellenkező, vagy hasonló szerekkel. A test sebeit gyógyító orvos is alkalmaz ellenkező szert, pl. melegre hideget, szárazra nedveset, vagy más ilyesfélét. De alkalmaz hasonlót is, pl. kerek sebre kerek alakú kendőcskét, hosszúsúkára hosszúsúkasat, vigyázva, hogy ne ugyanazt a kötést kösse valamennyi testrészre, hanem a hasonlókat hasonlókat kapjanak. Így adta az embert ápolgató Isten Bölcsesége is gyógyításunkra önmagát: ki orvos és orvosság egyben. Mivel tehát kevély-

ség által bukott el az ember, alázatossággal gyógyította őt. Kígyó bölcseségével csaltunk meg és Isten balgasága által szabadultunk. De miként bölcsesség volt a neve amannak, pedig csak balgasága volt az Istent megvetőknek, akként emez, mit balgaságnak hívunk, bölcsesége a sátánt bilincsbe verőknek. Rosszul éltünk a halhatatlansággal, hogy meghaljunk. Krisztus jól élt a halandósággal, hogy éljünk. Az asszony megrontott lelkéből jött a mi betegségünk s az asszony sértetlen testéből született a mi üdvösségünk. Az ellentétes szerekhez tartozik az is, hogy gonoszságunk sebei az ő erényeinek példájával hegednek ismét. A mintegy hasonló pólyák pedig, amelyekkel sebesült tagjainkat kötözte, ilyenek: asszony által lépre csaltakat asszony méhének gyümölcseivel, embereket emberrel, halandókat halandóval, halottakat halállal szabadított meg. Az alaposabban elmélyedőknek, akiket egy megkezdett mű befejezésének gondja nem szorít, a keresztény orvosság hasonló vagy ellentétes eszközeiből még sok más tanulság is fakad.

XIV. FEJEZET.

Krisztus feltámadása és mennybemenetele erősíti, az ítélet gondolata meg egyenesen felcsigázza hitünket.

14. Már most az Úr halottaiból való feltámadása, amelyet hiszünk és mennyekbe való felmenetele is megerősíti hitünket nagy-

nagy reménységgel. Világosan értésünkre adják ugyanis, hogy mennyire szántsándékkal adta érettünk életét, kinek ily hatalma volt annak újbóli felvételére. Ó, mily nagy bizalommal vigasztalódik hát a hívők reménye, ha egyszer fontolóra veszik, hogy milyen nagy személyiség szenvedett tengernyi szenvedést olyanokért, akik még hinni sem tudnak. De mert elevenek és holtak bírójaként várjuk Őt az égből, a lanyhák ugyancsak erős félelemmel serkennek óvatos buzgalomra, hogy inkább tisztos étellel epekedjenek utána, semmint elhibázott életet élván féljenek Tőle. Vajjon szavakba önthető-e, vagy értelmünkkel felfogható-e a jutalom, amelyet végül is ő nyújt majd nekünk, ha egyszer már e földi botorkálásunk vigaszára is oly sokat adott Lelkéből számunkra? Hiszen e vigasz által mostani életünk vergődésein is annyi bizalommal és oly mély szeretettel vagyunk Iránta, pedig még csak nem is látjuk. Vajjon nem adott-e minden egyes embernek sajátos ajándékokat is Egyháza épülésére, hogy ezek által necsak lázadozó lelkelet nélkül, de édes öröme cselekedjék mindazt, amit Ő kötelességükké tett?

XV. FEJEZET.

Krisztus az ő testét és jegyesét, az Egyházat orvosságos szomorúság által tisztítja meg.

15. Az Egyház ugyanis az Ő teste, amint ezt az apostoli tanítás lelkünkbe vési. (Efez.

1, 23.) De ugyanez a tanítás az Ő jegyesének is mondja az Egyházat. (Efez. 5, 25.) Testének különböző szolgálatára rendelt sok-sok tagját pedig az egység és szeretet kötelékével, mintegy az egészség szálával köti egybe. (Róm. 12, 4.) Zaklatja most és orvosságos szomorúsággal tisztogatja Egyházát ez időken, hogy kiragadja e világból és a szeplővel, redővel, vagy más effélével meg nem csúfitott jegyest mindörökre magához ölelje. (Efez. 5, 27.)

XVI. FEJEZET.

Krisztus bűneink bocsánatával utat nyitott nekünk hazánk felé.

16. Úton járók vagyunk. Ez az út azonban nem téreken, hanem szenvedélyeken át vezet. És eltorlaszolta ez utat régi bűneinknek gonoszsága, mint valami bógáncsos sövény. Ugyan mi mást tehetett volna nagylelkűségében és irgalmasságában, ki önnön magát adta visszavezető ösvény gyanánt nekünk, minthogy megbocsássa minden gonoszságát a töredelmes szívűeknek és hogy visszatérésünk kemény tilalomfáját értünk való kereszthalálával összezúzza?

XVII. FEJEZET.

Az Egyháznak átadott kulcsokról.

17. Egyházának tehát kulcsokat adott, hogy minden, amit felold a földön, föl legyen oldva a mennyekben is és minden, amit

megköt a földön, meg legyen kötve a meny-nyekben is. (Máté 16, 19.) Következőleg, aki nem hiszi, hogy bűnei bocsánatát megnyeri Egyházában, az nem kap bocsánatot. Aki pedig ezt hiszi és bűneitől elfordul bánatában, ha ugyan Egyháza kebelében vagyon, hite és javulása által gyógyulásban részesül. Mert mindaz, aki nem hiszi, hogy megnyerheti bűnei bocsánatát, rosszabbá lesz kétségbeesésében. Egyéb jó nem marad hátra az ilyennek, csak az, hogy rossz legyen, ha egyszer a megtérés gyümölcseiben nem bízik többé.

XVIII. FEJEZET.

A test és lélek haláláról és feltámadásáról.

18. Miként a lélek számára a halál egy nemét jelenti az előző élet és erkölcsi magatartás bűnbánat által történő megszakítása, épúgy a test halálát jelenti a korábbi eleven állapotnak felbomlása. És amint a lélek jobbra éled a bűnbánat által, amelyben előbbi gonosz erkölceit megöldökölte, épúgy a testünk is, ama halál után, amelynek a bűn köteléke által mindnyájan eljegyzettjei vagyunk, a hitünk és reményünk szerinti feltámadás idejében jobbra változik. Lehetetlen, hogy a test és vér birtokolja az Isten országát. E rothatag testnek rothatatlanságba kell öltöznie és e halandónak halhatatlanságot kell magára öltenie. (I. Korint. 15, 53.) Akkor a test nem alkalmatlankodik többé, mert nem lesznek igényei. Boldog és tökéletes lélek eleveníti meg majd nagy-nagy békességben.

XIX. FEJEZET.

Azokról, akik nem életre, hanem gyötrelmekre születnek újjá.

19. Akinek a lelke pedig meg nem hal e világ számára és hozzá nem hasonul az igazsághoz, a test halálánál is keservesebb halálba zuhan. Nem égi természetbe válik, hanem gyötrelmek bűnhődésére ébred. Mert úgy tartja a hit, és higgyük, hogy valóban így áll a dolog: sem a lélek, sem az emberi test meg nem semmisül teljesen, hanem a gonoszok mérhetetlen büntetésre, a jámborok pedig örök életre támadnak fel.

XX. FEJEZET.

Egyedül Istent kell élveznünk.

20. Mindeme dolgokban tehát csupán azok az élvezetre szántak, amelyekről úgy emlékeztünk meg, mint örök és változhatatlan dolgokról. A többieket pedig használnunk kell, hogy amazok élvezetére eljuthassunk. Mi magunk is bizonyos dolgok vagyunk tehát, kik más dolgokat élvezünk és használunk. Ámde valami nagy dolog az ember. Saját képére és hasonlatosságára teremtette őt az Isten. De nem annyiban, amennyiben halandó testbe foglalta őt, hanem amennyiben értelmes lelke méltóságával az állatok fölé emelkedik. Igazán fogas kérdés ez: vajjon az embernek élveznie kell-e önmagát, vagy használnia? Vagy éppen mindkettőt talán? Parancs ugyanis számunkra, hogy sze-

ressük egymást. De kérdem, vajjon az ember magáért az emberért szeresse-e embertársát, vagy valami más miatt? Ha ugyanis magamagáért szeretjük az embert, akkor élvezzük őt. Ha pedig valami más miatt, akkor használjuk őt. Nekem azonban úgy tűnik, hogy valami más miatt kell szeretnünk embertársunkat. Mert amit önmagában kell szeretnünk, boldog élet adódik abban. És ennek ha nem is még lénye, de legalább reménye vigasztal minket ez időben. Átkozott pedig, ki emberben bízik. (*Jerem. 17, 5.*)

21. De ha kellő világossággal fürkészed a dolgot, úgy találod, hogy az embernek saját magát sem kell élveznie, mivelhogy saját magát sem sajátmaga miatt köteles szeretnie, hanem Annak kedvéért, akit élveznünk kell. Mindenesetre akkor legjobb az ember, midőn egész életével a változatlan élet felé siet és szívvel-lélekkel csüng azon. Ha pedig önmagát önmagáért szereti, akkor nem törődik az Istennel. Sajátmaga felé fordul, ahelyett, hogy valami változatlanra tekintene. És ezért már bizonyos fogatkozással élvezi magát. Hiszen akkor jobb az ember, ha teljesen beletapad és mintegy beleévődik a változatlan jóba és nem akkor, midőn attól eloldozva, ha máshoz nem is, de magamagához fordul. Ha tehát magadat nem sajátmagadért kell szeretned, hanem Annak kedvéért, akiben a te szereteted egyetlen helyes céljára lel, akkor nem neheztelhet senki emberfia rád, ha őt is az Istenért szereted. A szeretet Istentől megalkotott szabálya ez:

„Szeressed — úgymond — felebarátodat, mint tenmagadat”. (Mózes III. 19, 18.) „Szeressed a te Uradat Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes elmédből”. (Máté 22, 37.) Minden gondolatodat, egész életedet és teljes értelmedet Annak kell átadnod, ki mindazt, mit átadtál, ajándékba adta neked. Mivelhogy pedig azt mondja: Teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes elmédből, azért életünk egyetlen részecskéjét sem hagyja ki, mely tétlenül maradna, és alkalmat nyerne, hogy más dologban találja kedvét. Bármilyen más kerül is lelkünk elé, mi szeretetre vonzana, sorsa sodródás lesz arrafelé, amerre a szeretet teljes áradása tart. Mindaz, ki helyesen szereti felebarátját, úgy kell szeretnie, hogy az is szeresse Istent teljes szívéből, teljes lelkéből, teljes elméjéből. Aki úgy szereti felebarátját, mint önmagát, egész önszeretetét és egyben felebaráti szeretetét is visszavezeti amaz istenszeretetre, mely egyetlen csermelyecskét sem enged elvezetni magából, ha annak elfutása által maga is csökken.

XXI. FEJEZET.

**Nincs szüksége az embernek parancsra,
hogy magamagát és testét szeresse.**

22. Nem kell mindazt szeretnünk, amiket használnunk kell. Csak azokat, amelyek vagy velünk való közösségben Istenre vonatkoznak, amilyen az ember és az angyal, vagy amelyek mireánk vonatkoznak s így

általunk igénylik Isten jótéteményeit, mint a testünk is. A vértanuk ugyancsak nem szerettek üldözőik gonoszságát. Mégis felhasználták azt, hogy Istent kiérdemeljék. Négy dolgot kell tehát szeretnünk. Az első fölöttünk van, a második mi vagyunk, a harmadik mellettünk van, a negyedik pedig alattunk. A másodikra és negyedikre nézve nem volt szükséges a parancs. Az ember bármilyen messze tévelyeg is az igazságtól, még mindig megmarad számára az önszeretet és testének szeretete. Ha a lélek menekül a változatlan fény, a mindenek Ura elől, csak azért menekül, hogy sajátmagának és testének ura lehessen. Ezért azután sajátmagát és testét is szeretni kényszerül.

XXII. FEJEZET.

A helytelen önszeretet.

23. Van, aki úgy gondolkodik, hogy igen nagy nyereségre tesz szert, ha társain, vagyis más felebarátain is uralkodhatik. Az már a romlott lélek örökségéhez tartozik, hogy inkább olyasmi után törje magát, sőt hogy mint valami neki kijáró dolgot követelje, ami sajátosan csak az egy Istennek jár. Az ilyen önszeretetet azonban helyesebben gyűlöletnek mondjuk. Mert mégiscsak méltánytalan dolog, ha valaki szolgálatot követel az alantastól, míg jómaga ugyanakkor megtagadja felettesétől a szolgálatot. Nagyön helyénvaló a mondás: „Ki pedig a gonoszságot szereti, lelkét gyűlöli”. (*Zsolt. 10,*

6.) És azért beteggé lesz a lélek és gyötrődik saját halandó teste által. Szükséges ugyan, hogy azt is szeresse és hogy annak romlása is nehezére essék. A test halhatatlansága és romlatlansága ugyanis a lélek épségéből sarjad. A lélek épségét pedig nem más jelenti, mint a jelesebbe, vagyis a változatlan Istenbe való legteljesebb beletapadás. Azért, ha mindjárt olyanok fölött, akik a természet szerint vele egyenlők, vagyis emberek fölött is áhítozik uralomra, teljességgel elviselhetetlen kevélységbe esik.

XXIII. FEJEZET.

Senki sem gyűlöli testét, még azok sem, akik ágaskodnak ellenében.

24. Tehát senki sem gyűlöli magát. Ez a tény még semmiféle felekezettel szemben sem került vitatásra. Olyan sem akad, aki a testét gyűlölné. Igaza van hát az Apostol szavának: „Soha senki a maga testét nem gyűlöli”. (Efez. 5, 29.) És ha mondják is némelyek, hogy szívesebben volnának test nélkül, minden bizonnyal ámitják magukat. Mert nem a testüket, hanem csak annak terhét és romlottságait gyűlölik. Tehát nem test nélkül akarnak lenni, hanem inkább romlatlan és ugyancsak serény testre áhítoznak. De olyanformán vélik, hogy az ilyen már nem is testszámba menne. Az ilyesmi inkább lélek volna szerintük. Már most bizonyos tartózással és sanyargatásokkal testüket mintegy üldözni látszanak. Akik ezt

helyes mértékkel teszik, mindezt nem azért cselekszik, hogy testüktől megszabaduljanak, hanem hogy igába törjék és felkészítsék a szükséges feladatokra. A testtel visszaélő kívánságokat, vagyis a lélekben rejlő s az alantas élvezeteket sürgető szokásokat és hajlamokat óhajtják irtogatni a testükkel vívott mintegy erős hadakozás által. Nem magukat veszejtik el így, hanem egészségüknek viselik gondját.

25. Akik pedig ezt fonák módon cselekszik, azok testük ellen háborút indítanak, mintha testük természetes ellenségük volna. Hamisan értelmezik e ponton az Írást: „A test a lélek ellen kíván, a lélek pedig a test ellen; mivel ezek egymással ellenkeznek”. (*Galat. 5. 17.*) Ez ugyanis a féktelenkedő testi kívánság miatt nyert kijelentést, amely ellen a lélek kívánczik, de nem azért, hogy elpusztítsa a testet, hanem hogy megszelidítve annak kívánságát, vagyis gonosz hajlandóságát, a lélek igájába törje, amint ezt a természetes rend is megkívánja. A feltámadás után ugyanis az lesz a helyzet, hogy a test tökéletes, teljes nyugalommal veszi a lélek igáját és halhatatlanságban virul. Azért ez életben is készülődünk kell, hogy a testi hajlandóság jobbra változzék bennünk és hogy ne álljon ellen rendetlen törekvésekkel lelkünknek. Amíg ez meg nem történik, a test a lélek ellen kívánczik, a lélek meg a test ellen. Nem a gyűlölet, hanem a hatalom vágya hevíti lelkünket ebben az ellenállásban. Mert amit inkább szeret, azt a nemesebb uralma alá óhajtja.

A test sem gyűlöletből ellenkezik, hanem inkább a szokás zsarnokságánál fogva, mely már a szülői nemzéstől kezdve természetünk idült törvényévé évődött. A test fékezésével nem akar egyebet lelkünk, minthogy annak a gonosz hajlandósággal kötött helytelen szerződését — hogy úgy mondjam — összetépje és így a nemes hajlam békéjének utat törjön benne. Hiszen a hamis vélekedések csalatottjai, akik testüket megvetik, még azok sem lennének hajlandók csak egyik szemüket sem elveszíteni, ha mindjárt fájdalom nélkül volna is ez lehetséges. Még akkor sem, ha másik szemükben ugyanolyan erős látóképesség maradna, mint volt előbb mindkettőben. Legfeljebb akkor volnának hajlandók erre, ha valami szemüknél is fontosabb dolog sürgetné őket. Ezzel és más ilyen bizonyossággal elégségesen meg tudjuk mutatni azoknak, kik nyakasság nélkül kutatnak az igazság után, hogy mennyire helytálló az Apostol tanítása, midőn így szól: „Senki a maga testét nem gyűlöli”, és hozzáteszi: „hanem táplálja és ápolja azt, mint Krisztus is az anyaszentegyházat”. (Efez. 5, 29.)

XXIV. FEJEZET.

**Ha testünknel jobban szeretünk valamit,
azért még nem gyűöljük a testet.**

26. Az emberek számára meg kell szabnunk a szeretet módját, vagyis hogy miképen kell önmagukat hasznosan szeretniök. Mert hogy magamagát mindenki szeretni

akarja és hogy sajátmagának mindenki használni akar, ezt csak az őrült vonhatja kétségbe. Azt is meg kell szabnunk az embereknek, miképen kell testüket szeretniök, hogy okosan és a helyes rend szellemében viseljék annak gondját. Mert az is hasonlóképen nyilvánvaló, hogy testüket szeretik és hogy annak egészségét, épségét is óhajtják. Könnyen meglehet, hogy valaki a teste egészségénél és épségénél is jobban szeret valamit. Hiszen akadtak sokan, akik egy-két testrészük szenvedését, sőt szándékos elvesztését is vállalták, ha olyasminek a megnyeréséről volt szó, amit testrészüknél is jobban szerettek. Nem mondhatjuk tehát, hogy valaki nem szereti testének egészségét és sérthetetlenségét csak azért, mert másvalamit méginkább szeret. A fősvény is szereti pénzét, mégiscsak vesz magának kenyeret. És amikor ezt megteszi, akkor odaadja azt a pénzt, amit annyira sóvárog és aminek gyarapodásáért él-hal. De lám, többre becsüli teste egészségét, amelyet épp ez a kenyér erősít. Fölösleges az ilyen napnál világosabb dologról hosszasan vitatkoznunk. Erre azonban többnyire a tévelyedettek balfogásai kényszerítenek bennünket.

XXV. FEJEZET.

Adva van számunkra az Isten-szeretet, felebaráti szeretet, sőt az önszeretet parancsa is.

27. Nem szükséges a parancs arra nézve, hogy ki-ki szeresse magát és testét. A ter-

mészet megingathatatlan törvénye szerint szeretjük azt is, ami lényegünk és azt is, ami alattunk van, ami azonban mihozzánk tartozik. Ez a törvény kifejezést nyert még az állatokra nézve is, hiszen az állatok is szeretik magukat és testüket. Így nem volt más hátra, minthogy parancsot vegyünk arra nézve, ami fölöttünk és ami mellettünk van. „Szeressed — úgymond — a te Uradat Istenedet teljes szívedből és teljes lelkedből. És szeressed felebarátodat, mint tenmagadat. E két parancsolaton függ az egész törvény és a próféták.” (Máté 22, 37—40.) A parancsolat célja tehát a szeretet. Mégpedig a kettős szeretet: Istené és felebarátunké. Már most, ha egész magadat érted itt, vagyis testedet és lelkedet, de érted itt felebarátodat is testével és lelkével együtt (hiszen testből és lélekből áll az ember), akkor úgy találod, hogy e két parancsolat kiterjed minden fajtájára ama dolgoknak, amelyeket szeretni tartozunk. Első helyen áll az Istenszeretet. Meg van határozva éppen eléggé érthetően e szeretet módja is: minden más beléje torokollják. Ámde így mintha szó sem esnék az önszeretetről. Mivel azonban ezt mondja az Írás: „szeressed felebarátodat, mint tennemagadat”, azért egyúttal itt az önszeretetről is történt rendelkezés.

XXVI. FEJEZET.

A szeretet rendje.

28. Igaz és szent életet él pedig, ki a dolgokat részrehajlatlanul mérlegeli. Ilyennek

mondjuk, kinek jól rendezett szeretete van. Az ilyen nem fogja szeretni, amit nem szabad szeretnie és szeretni fogja, amit szeretnie kell. Nem szereti jobban, amit kevésbbé szabad szeretnie. Nem fogja egyenlő mértékben szeretni, ami kevesebb vagy több szeretetet kíván. Nem szereti inkább, vagy kevésbbé, amit egyenlőképen szeretni tartozik. Minden bűnöst, amennyiben bűnös, ki kell zárunk a szeretetből és minden embert, amennyiben ember, szeretnünk kell Isten kedvéért, — Istent pedig önmagáért kell szeretnünk. És ha az Istent minden embernél inkább kell szeretnünk, akkor mindenki tartozik inkább szeretni az Istent, mint önmagát. Ugyancsak jobban kell szeretnünk felebarátunkat, mint testünket, mivelhogy Isten kedvéért kell minden mást szeretnünk. Felebarátunk pedig velünk együtt élvezheti az Istent, a testünk azonban erre nem képes. Hiszen a test csupán a lélek által él és mi a lelkünkkel élvezzük az Istent.

XXVII. FEJEZET.

Kinek kell segítségére sietnünk, amikor mindenkinek, vagy csak kettőnek is nem tudunk?

29. Minden embert egyaránt szeretnünk kell. De amikor nem lehetsz valamennyinek hasznára, akkor leginkább azokról kell gondoskodnod, akiket a hely és idő, vagy másféle körülmények alkalmai mintegy végzet-szerűen szorosabban fűznek hozzád. Ha te bőségben rendelkeznél valamivel, amit oda

kellene adnod a szűkölködőknek és ha két ilyenrel találkoznál, holott kettőt meg nem ajándékozatsz, viszont e kettő közül egyik sem múlná felül a másikat szorult helyzet, vagy a hozzád való közelebbi vonatkozás által, akkor nem tudnál más igazságosabbat tenni, minthogy sorsvetéssel állapítanád meg, vajjon melyiknek add, amit kettőnek nem adhatsz oda. Épp így az emberek között is, kiken valamennyin segíteni nem áll módodban, mintegy a sors intézkedésének kell tartanod a hozzád való közelállásuk ilyen vagy olyan voltát ez életben.

XXVIII. FEJEZET.

**Óhajtanunk kell, de rajta is kell lennünk,
hogy Istent mindnyájan szeressék.**

30. Mindazok közül pedig, kik velünk együtt élvezhetik az Istent, részint azokat szeretjük, akiket mi gyámolítunk, részint azokat, akik bennünket gyámolítanak, részint olyanokat, akiknek segítségére rászorulunk, vagy akiknek nyomorúságán mi magunk segítünk, ismét azokat részint, akiknek mi magunk sem hajtunk semmiféle hasznót, de akiktől nem is várjuk el viszont, hogy nekünk hasznunkra legyenek. Mégis akarunk kell, hogy velünk együtt valamennyien szeressék az Istent és azért mindent, amivel vagy mi gyámolítjuk őket, vagy ők bennünket gyámolítanak, erre az egy célra kell irányítanunk. Ha valaki a semmirekellő színházakban megkedvel egy színészt,

akinek művészetét mint valami nagy, sőt mint a legnagyobb jót élvezi, akkor szeretni fogja mindazokat is, akik vele együtt szeretik a színészt. Nem önmaguk miatt szeretik azokat az embereket, hanem a színész kedvéért, akit egyaránt szeretnek. És minél hevesebben szeret, annál inkább rajta van minden rendelkezésére álló módon, hogy minél többen szeressék a színészt. És igyekszik, hogy lehetőleg minél több embernek megmutassa kedvencét. Ha pedig valakit tartózkodónak lát, lelkesíteni igyekszik. Amennyire csak lehet, a színész dicsérgetésével. És ha valakiről látja, hogy végkép a színész ellen fordul, akkor szenvedélyesen gyűlöli abban az ő kegyence gyűlöletét és ezt a gyűlöletet, ahogy csak teheti, oltogatni törekszik. Mit kell akkor nekünk cselekednünk az Isten szeretetének közösségében, kinek is élvezete boldog életet jelent és akitől minden őt szeretők létüket és iránta való szeretetüket nyerték? Félünk-e Vele kapcsolatban, hogy valakinek nem nyeri meg tettségét, ha egyszer megismerte Őt? Aki azt akarja, hogy szeressék, de nem hogy Ő nyerjen jutalmat, hanem, hogy örök jutalomban — szeretett sajátmagában — részesítse azokat, akik szeretik őt? Ebből következik, hogy még ellenségeinket is szeretnünk kell. Nem félünk, mintha elragadhatnák tőlünk, amit mi szeretünk. Inkább szánakozunk rajtuk, mivelhogy annál inkább gyűlölnek minket, minél messzebbre rugaszkodnak Attól, akit mi szeretünk. Akihez ha egyszer megtérnek,

majd szükségszerűen szeretik Őt, mint boldogító jószágot és minket, mint résztvevő társakat e nagyságos jóban.

XXIX. FEJEZET.

**Felebarátunk minden ember,
de sőt még maguk az angyalok is.**

31. Ehelyütt azonban az angyalokra nézve is akad számunkra kérdés. Annak élvezetében ugyanis, akinek élvezetére mi is sóvárogunk, ők is boldogok. Mi minél inkább élvezük Őt e földi életben, akár tükör által, akár talányosságban, annál türelmesebben viseljük vándorlásunkat és annál epekedőbben óhajtuk ennek végét. Nem egészen észszerűtlen kérdés: vajjon ama két parancsban benne vagyon-e az angyalok iránti szeretet is? Merthogy az emberek közül senki sem kivételezett, Ki megparancsolta, hogy szeressük felebarátunkat: megmutatja maga Urunk az Evangéliumban és megmutatja Szent Pál apostol is. Az ember ugyanis, kinek e két parancsot elésorolta és kinek megmondotta, hogy e két parancsolaton függ az egész törvény és a Próféták, kérdést intézett hozzá e szavakkal: „De ki az én felebarátom?” (Lukács 10, 29 stb.) Erre egy valakit említett az Úr, ki Jeruzsálemből Jerikóba méne, rablók közé juta, kik meg is foszták őt és súlyosan megsebesítván, félholtan hagyák... úgy tanított az Úr, hogy ez embernek csupán az volt a felebarátja, ki épülése és ápolása iránt is irgalommal viseltetett. Ezt az iménti kérdező is elismerte a

következő kérdésben. Majd így szólt hozzá az Úr: „menj és te is hasonlóképen cselekedjél.” Ebből nyilván megérthetjük, hogy az a mi felebarátunk, akivel szemben az irgalmas-ság szolgálatát kell tanusítanunk, ha arra rászorul, vagy legalább is kellene tanusítanunk, ha arra rászorulna. Az már aztán világos következtetés, hogy az is felebarátunknak számít, aki viszont velünk szemben volna köteles ilyesmire. A felebarát szó annyit jelent, mint felének lenni valakinek. Fél azonban valaki csak egy másik fél mellett lehet.¹ Ki nem döbbenne rá ezek után, hogy kivételezés nincsen és hogy senkitől sem tagadható meg az irgalom szolgálata? Hiszen a parancs még az ellenségre is kiterjed. Mert ugyanazon Úr így szól: „Szeressétek ellenségeiteket, jót tegyetek azokkal, kik titeket gyűlölnék”. (Máté 5, 44.)

32. De így tanít Pál apostol szava is: „Ne paráználkodjál, ne ölj, ne orozz, ne kívánd a másét... és ami egyéb parancsolat vagyon, mind ez ígébe foglaltatik: szeressed felebarátodat, mint tennenmagadat. A felebaráti szeretet gonoszt nem cselekszik.” (Róm. 13, 9—10.) Ha valaki már most úgy gondolná, hogy az Apostol nem minden emberre értette ezt a parancsot, akkor kénytelen volna a mindenképpen ízetlen, sőt egyenesen gonosz állítást megkockáztatni: az Apostol elgondolásában nem volna bűn, ha valaki egy nem keresztény, vagy egy ellenséges ember fele-

¹ Így próbáltuk visszaadni az eredeti szöveget: Proximi enim nomen ad aliquid est, nec quisquam esse proximus nisi proximo potest.

ségét házasságtörésre vinné, esetleg őt magát megölné, vagy jószágát megkívná. Ha azonban e mondást csak az esztelen kockáztathatja meg, akkor nyilvánvaló, hogy minden embert felebarátszámba kell vennünk. Hiszen senkivel szemben sem szabad gonoszat cselekednünk.

XXX. FEJEZET.

Az angyalokat is szeretnünk kell, mint felebarátainkat.

33. Nagyon helyesen mondjuk felebarát-nak azt is, akit az irgalmasság szolgálatában részesítenünk kell és azt is, aki velünk szemben köteles ugyanerre. De ha így áll a dolog, akkor világos, hogy a szent angyalok is beletartoznak abba a parancsba, amelynek értelmében szeretnünk kell felebarátunkat. Hiszen az isteni írások számtalan helyéből könnyen észbe vehetjük, hogy általuk mily sok és mily nagy irgalmas szolgálatban részesültünk. Ebből kiindulva még maga az Isten, a mi Urunk is azt akarta, hogy felebarátunknak nevezzük Őt. (*Lukács 10, 33.*) Mert az Úr Jézus Krisztus magát is olyképen állítja elénk, mint aki segítségére siet a félholtan fetrengőnek, kit a rablók sebesítetten hagytak az útfélen. És a Próféta így szól imájában: „Mint felebarátunknak, mint atyánkfiának úgy kedveskedtem nekik.” (*Zsolt. 34, 14.*) Mivel azonban az isteni lényeg kiválósága természetünk felett vagyon, azért az istenszeretet parancsa különbözik a felebaráti szeretet parancsától. Ő ugyanis a maga saját

jóságánál fogva részesít minket irgalmában, mi pedig az Ő jósága miatt vagyunk egymáshoz irgalmasok. Vagyis könnyörül rajtunk az Isten, hogy mi élvezhessük Őt, mi pedig könnyörülünk egymáson, hogy élvezhessük az Istent.

XXXI. FEJEZET.

Az Isten nem élvez, hanem használ bennünket.

34. Azért még mindig homályosnak tűnik előttünk a mondás: mi ama dolgot élvezzük, amelyet önmagáért szeretünk, továbbá, hogy csupán ama dolgot élvezhetjük, amely bennünket boldoggá tesz, a többit ellenben használnunk kell. Az Isten ugyanis szeret bennünket és az isteni írás az Ő irántunk való szeretetét éppen eléggé hangsúlyozza. De hogyan szeret? Hogy használjon minket, vagy hogy élvezzen bennünket? Ám ha élvez, akkor nélkülözi azt a jót, ami bennünk van. Ezt azonban józanul senki sem mondhatja. Mindaz a jó ugyanis, ami bennünk van, vagy Ő maga, vagy Tőle ered. Ugyan ki előtt lenne érthetetlen, avagy kétséges, hogy a világosság nem szorul a dolgok fényére, melyeket maga megvilágosít? Nagyon is érthetően szól a Próféta: „Mondom az Úrnak: Én Istenem vagy Te, azért javaimra nincs szükséged.” (Zsolt. 15, 2.) Tehát nem élvez minket, hanem használ bennünket. Ha pedig sem nem élvez, sem nem használ, akkor nem jövök nyitjára: miképen szeressen?

XXXII. FEJEZET.

Hogyan használja Isten az embert?

35. Azonban más az Ő használata, mint a miénk. Mi ugyanis az általunk használt dolgokat arra fordítjuk, hogy Isten jóságát élvezzük. Isten pedig a maga jóságára fordítja használatunkat. Azért vagyunk ugyanis, mivel Ő jó. És amennyiben vagyunk, jók vagyunk. Minthogy továbbá Ő igazságos is, azért mi nem lehetünk büntetlenül gonoszak. És amennyiben mi rosszak vagyunk, annyiban egyúttal kevésbé vagyunk. Ő ugyanis a legfőbb és legelsőbb létező, ki mindenképen változatlan, s ki teljes joggal elmondhatta: „Én vagyok, aki vagyok” és „Így szólj nekik: az, aki vagyok, küldött engem hozzátok”. (Mózes II. 3, 14.) Ennélfogva minden más létező csakis Tőle kaphatja létét és csakis annyiban lehet jó, amennyiben létet nyert. Isten által való használásunk tehát nem az Ő, hanem a mi előnyünkre és csak az Ő jóságára vonatkozik. Ha pedig mi megkönyörülünk és segítünk valakin, ezt ugyan az Ő előnyére való tekintettel cselekszük, de azért valamiképen a mi számunkra is következik ebből előny, mivelhogy a szükölködők iránt tanúsított irgalmasságot sohasem hagyja jutalom nélkül az Isten. Az Ő legnagyobb jutalmazása pedig abban mutatkozik, hogy élvezhetjük Őt. És valamenynyien, kik Őt élvezzük, egymást is élvezzük Őbenne kölcsönösen.

XXXIII. FEJEZET.

**Hogyan kell élveznünk illendőképen
az embert?**

36. Ha már most egymással cselekedszük ezt,¹ akkor visszamaradunk az úton és boldogságunk reményét emberekbe vagy angyalokba horgonyozzuk. Ezt ugyan a kevély emberek és kevély angyalok még célozzák is jogtalanul, sőt örvidenek azon, hogy mások reménye beléjük kapaszkodik. A szent emberek és szent angyalok azonban, ha mindjárt holtra fáradtan bennük óhajtanánk is pihenést és maradást lelmi, megerősítenek inkább, vagy a mi érettünk, vagy az ő kedvükért is nekik ajándékozott, de mindenképen csak kapott orvossággal, hogy immár megerősödve Ahhoz kényszerítsenek, Kinek élvezetében mi hozzájuk hasonló boldogságot nyerünk. Ime így kiált az Apostol is: „Vajjon Pál feszítettet-e meg értetek, vagy Pál nevében vagytok-e megkeresztelve?” (I. Korint 1, 13.) És „sem aki ültet, valami, sem aki öntöz: hanem aki növekedést ad. az Isten”. (I. Korint 3, 7.) És az angyal is figyelmezteti az előtte leboruló embert, hogy inkább azt az urat imádja, kinek hatalma alatt ő is csak szolgatársának számít.

37. Midőn pedig az embert Istenben élvezed, akkor inkább élvezed az Istent, mint az embert. Mert élvezed, ki téged boldoggá tesz. És ujjongasz majd, ha megérkezel Hozzá, Kibe érkezésednek reményét veted. Ezért

¹ T. i. ha egymásban keressük ezt az élvezetet...

szólt Pál Filemonhoz: „Úgy van, atyámfia! Én most élvezni akarlak az Úrban”. (*Filem. 20.*)¹ Ha nem tette volna hozzá e szavakat: „az Úrban” és csak annyit mondott volna: „élvezni akarlak”, akkor beléje vetette volna boldogságának reményét. Az „élvezni” fogalomhoz azonban igen közel áll a „gyönyörrel használni” fogalom. Mikor ugyanis föltűnik előttünk szeretetünknek tárgya, szükség-szerűen gyönyört is hordoz magával. Ha azonban ezen átsiklasz, csak annyiban értékeled, amennyiben köze van örök célodhoz,² akkor használod azt, és senki nem mondhatja sajátlagos értelemben, hogy élvezed. Ámde ha megragadsz és ott maradsz és vigasságod célját benne találod meg, akkor valóban és sajátlagos értelemben is azt kell mondanunk: élvezed. Ezt azonban nem teheted mással csupán ama Háromsággal, vagyis a legfőbb és változatlan jósággal.

XXXIV. FEJEZET.

Első út az Istenhez : Krisztus.

38. Nézd csak, bár maga az Igazság és az Ige, ki által minden lett, testté lőn, hogy miközöttünk lakozzék, az Apostol mégis így szól: „és ha Krisztust ismertük is test szerint, de most már nem nézünk arra.” (*III. Korint.*

¹ Az idézet „ego te fruor in Domino” kifejezést magyar Szentírásunk így adja: „Én most hasznodat akarom venni az Úrban”.

² Szó szerint: „amelyen, ha átmész és azt ahhoz viszed vissza, (vonatkoztatod), ahol meg kell maradni...”

5, 16.) Krisztus ugyanis nemcsak azért akart testet öltetni, hogy az útjukat végzőknek tulajdonává legyen, hanem azért is, hogy útul adja önmagát azoknak, kik útjaik kezdetére lépnek. Ezért hangzott el a mondás: „Az Úr birt engem utai kezdetén.” (Példab. 8, 22.) Hogy innét induljanak el, kik jönni szándékoznak. Az Apostol tehát, jöllehet még a vándorutat róttá és követte csak a föl-sőbb hívás pálmája felé szólogató Istent, mégis feledte mindazt, amik mögötte voltak és törekvése azok felé irányult, miket maga előtt látott: már meghaladta utai kezdetét (Filipp. 3, 13.) Vagyis nem szorult már arra, akitől útjuk kezdetének első lépéseit szükségyszerűen mérik mindenek, kik az igazság ismeretére és az örök élet birtokára sóvárognak. Hiszen Ő mondotta: „Én vagyok az út és az igazság és az élet.” (János 14, 6.) Azaz: általam jöttök, hozzám juttok, bennem maradtok. Ha pedig Hozzá eljutunk, akkor az Atyához is eljutottunk.. Mert egy egyenlő által megismerjük azt is, akivel egyenlő amaz. És hogy ama legfőbb és változatlan jóban megmaradhassunk, megköti és mintegy odaragaszt bennünket a Szentlélek Isten. Nyilvánvaló ebből, hogy mennyire nem köthet le minket semmiféle dolog útunkon. Hiszen még maga a mi Urunk Jézus is, amennyiben útunkká tette kegyesen önmagát, nem akarta, hogy benne megállapodjunk, hanem hogy rajta áthaladjunk. Nem tapadhatunk gyámoltalanul a mulandó dolgokhoz, ha mindjárt üdvösségünk érdekében

Ő maga vállalta és viselte is azokat, hanem inkább serényen át kell sietnünk rajtuk, hogy magához Ahhoz közeledjünk és jussunk el végül is érdemeink által, ki természetünket eloldotta az ideigvalóktól és az Atya jobb-jára helyezte.

XXXV. FEJEZET.

Az Írás célja és teljessége az istenszeretet és a felebaráti szeretet.

39. Mindannak tehát, mit eddig a dolgokról való tárgyalás során mondtunk, voltaképeni veleje, hogy megértsük: a Törvénynek és minden isteni írásnak telje és célja ama dolog iránti szeretetünk, mit élveznünk kell és egyben szeretetünk ama második dolog iránt, mely velünk együtt az előbbi élvezetében osztozhatik. Arra nézve pedig, hogy valaki önmagát is szeresse, nem volt szükség parancsolatra. (Róm. 13, 10.) Már most az isteni Gondviselés a nagy mindenség időbeli rendezését üdvösségünk szempontja szerint úgy hajtotta végre, hogy mindezt megérthessük és elérhessük. E rendezést fel kell használnunk ugyan, de nem tartós szeretettel és gyönyörűséggel, hanem inkább amolyan átmeneti jellegűvel csupán. Olyanformán, mint az utat, vagy a járműveket, vagy bármiféle más eszközöket, vagy amit valaki itt éppen alkalmasabbnak talál hasonlatul. Mert mindazt, amit igénybe veszünk, csupán Őérette szerethetjük: Kihez közelebb segítenek.

XXXVI. FEJEZET.

Az Írások magyarázata, ha mindjárt hibásan történik is, de nem hazug és nem is veszedelmesen csaló, ha egyébként hasznos a szeretetben való épülésre.

40. Ha tehát valaki abban a meggyőződésben ringatja magát, hogy az isteni írásokat, vagy azoknak csak valamely részét is megértette, az Isten és felebarát iránti kettős szeretet azonban nem épül eme megértése által: bizony még nem értette meg. Mégis az illető nem esik ártalmas csalódásba, vagy nyilvánvaló füllentésbe, ha ebből olyasféle véleményt alakít magának, amely e szeretet épüléséhez haszonnal járul, bár nem azt tanítja, amit azon a helyen minden bizonnyal gondolt az író, ki nek könyvét ő olvassa. A hazugban ugyanis ott van a szándék, hogy hamisat mondjon; és azért sokakat találunk, kik készek a hazugságra, de nem akad olyan, ki csalódni akar. Mivel tehát amaszt tudatosan vállalja az ember, emezt pedig szándéka ellenére szenvedni csupán, azért éppen eléggé világos számunkra, hogy egy és ugyanazon dologban mégiscsak jobb, aki csalódik, mint aki füllent. Hiszen jobb az olyan, ki elszenvedi az igazságtalanságot, mint aki cselekszi. Mindazok pedig, akik hazudnak, cselekszik az igazságtalanságot. És ha valaki úgy találja, hogy itt-ott mégiscsak hasznos a hazugság, akkor nyugodtan gondolhatja, hogy itt-ott az igazságtalanság is hasznos. Aki hazudik, nem törődik a hitellel

abban, amiben hazudott. Azt azonban mindenképen megkívánja, hogy hitelt tanúsítson iránta, akinek hazudott, jóllehet ő nem hederített a hitelre hazugság közben: azért mindaz, ki sérti a hitelt, igazságtalan. Tehát vagy az igazságtalanság hasznos itt-ott, ami azonban képtelenség, vagy mindenképen haszontalan a hazugság.

XXXVII. FEJEZET.

Az ilyen megcsalódott magyarázót mégis feddésben kell részesítenünk.

41. Mindaz, ki az Írásokból más értelmet okoskodik elő, mint amit azok írója szándékol, csalódik. Az Írások ugyanis nem hazudnak. De mégis, ha olyan véleménybe botlik, mely parancsolatunk célját, a szeretetet építi, (I. Timót. 1, 5.) akkor, mint már mondani kezdtem, olyasféleképen csalódik, akár csak az az ember, ki tévedésből melléje csavarog az útnak, de azért valami szántóföldön át ugyanoda iramodik, ahová éppen az út is vezet. Az ilyet mégiscsak meg kell feddenünk. Elébe kell tárnunk, hogy mennyire nem tanácsos az ilyen elcsavargás. Mert hiszen ha ehhez hozzászokik, akkor egyszer majd kénytelen lesz haránt, vagy éppen ellentétes irányba csapni. Midőn ugyanis vakmerő módon megkockáztat valamit, ami a szerzőnek esze ágában sem volt, többnyire olyan dolgokra akad később, amelyek véleményéhez egyáltalán nem illenek. Ha pedig ezeket igazaknak és biztosaknak találja, akkor nem lehet igaz, amit előbb

megkockáztatott. Így azután valamiképen bekövetkezik, hogy saját véleményéhez ragaszkodva, kevésbé kedvez a Szentírásnak, mint önnönmagának. Ha azonban ezt a nyavalyát elharapózni engedi, akkor belepusztul abba. Mert hit által járunk, és nem a szem látásával. (II. Korint. 5, 7.) Márpedig botladozóvá lesz a hit, ha egyszer az isteni írárok tekintélye gyenge lábon áll. A hit botladozásával azután együtt jár a szeretet megfonnyadása is. Mert ha valaki megfogytatkozik hitében, szükségszerűen megfogytatkozik szeretében is. Hiszen nem szereteti, aminek létét sem hiszi immár. Már most midőn valaki hisz is és szeret is: becsületesen él, és engedelmesen követi a tisztes erkölcsök parancsolatait. Így pedig remélnie is kell, hogy megérkezik egykor szeretetének tárgyához. Tehát a három dolog, amelyek által minden tudomány és minden jövendőlés harcol: a hit, remény és szeretet.

XXXVIII. FEJEZET.

A szeretet mindörökre megmarad.

42. Ám a hitet követi a látás, amelynek részesei leszünk.¹ És a reményt követi maga a boldogság, amelyhez el kell érkeznünk. A szeretet pedig még ezek megszűnte után is növekszik inkább. Ha ugyanis most szeretjük, amit még nem látunk, de hiszünk, mennyivel inkább szeretjük majd, ha egy-

¹ Régebb kiadások szerint: ...succedit spes... vagyis: követi a remény, amelynek teljesültét látni fogjuk... Az összefüggés szerint megfelelőbb a fentebbi változat.

szer látása is megkezdődik? És ha most szeretjük, amihez még el nem érkeztünk, de remélünk, mennyivel inkább szeretjük majd megérkezésünk után? Mert az ideigvaló és örök dolgok között az a különbség, hogy a mulandót jobban szeretjük, amíg csak birtokunkba nem jut, csökken azonban értéke, mihelyt rátesszük kezünket. Mert nem tölti el a lelket, amelynek igazi és biztos hazája az örökkévalóság. Az örökkévalót pedig akkor szeretjük lángolóbban, ha már birtokában vagyunk és nem akkor, midőn még csak vágyakozunk utána. Egyetlen vágyakozóval sem történhetik meg, hogy többet gondoljon róla, mint amennyit valóban magába zár, nehogy olcsóbbnak találja azután, ha kevesebbre bukkan. Bárki bármennyit gondolhat róla zárandoklásában, de ha egyszer megérkezik, többet talál.

XXXIX. FEJEZET.

Nincs szüksége annak írásokra, kinek hite, reménye és szeretete van.

43. Tehát a hitre, reményre és szeretetre támaszkodó embernek, már aki t. i. ezekben rendíthetetlenül kitart, nincs szüksége az írásokra, legfeljebb mások tanítása céljából. A három erény által ugyanis sokan még a pusztaságban is megélnek mindenféle könyvek nélkül. Azt vélem ebből, hogy bennük máris beteljesedett a mondás: „habár a jövődölések végett érnek, a nyelvek megszűnnek, a tudomány elenyészik”. (I. Korint. 13. 8.) Mégis ezek által a mintegy eszközök

által kaptak a hit, remény és szeretet terén olyan gyarapodásra, hogy valami tökéleteshez ragaszkodnak és nem törődnek a részletekkel; már amennyiben a mostani életben szó lehet tökéletesről. Mert a jövő étellel összehasonlítva, az igazak és szentek élete sem tökéletes itten. Azért „megmaradnak — úgymond — a hit, remény, szeretet, e három: ezek közül pedig a legnagyobb a szeretet.” (1. Korint. 13, 13.) Mivel hogyha eljut valaki az örök partokra, ama kettő elenyészik, de a szeretet felfokozottan és biztosabb módon megmarad továbbra is.

XL. FEJEZET.

Milyen legyen az írások olvasója.

44. Ennélfogva midőn valaki tudatára jut, hogy a parancsolat végcélja a tiszta szívből, jó lelkiismeretből és tettetés nélküli hitből való szeretet (1. Timót. 1, 5.), valamint eltökélt szándéka az is, hogy az isteni írások minden értelmét erre a háromra vonatkoztatja, fogjon csak egész nyugodtan ama könyvek fejtegetéséhez. Midőn ugyanis azt mondja „szere-
tet”, ezt is hozzáteszi „tisztaszívből való”; hogy semmi mást ne szeressünk, csak amit szeretnünk kell. A „jó lelkiismeretet” pedig a remény miatt fűzi ide. Mert akiben a gonosz lelkiismeret aggálya fészkel, kétségbe esik, vajjon megérkezik-e Ahhoz, akit hisz és szeret? Azt mondja harmadszor: „tettetés nélküli hitből való”. Ha ugyanis hitünkben hiányzik a hazugság, akkor nem szeretjük, amit nem szerethetünk és becsületes életünk

következtében reméljük, hogy reményünk majd semmiképen sem csalódik. Ezért csupán a hitet építő dolgokról akartam annyit mondani, amennyit éppen időszerűség szempontjából elegendőnek véltem. Hiszen más művek, akár enyéimek, akár különböző szerzők művei, már sokat tárgyaltak minderről. Ezzel azután könyvem végére jutottam. A továbbiakban, amennyire Isten engedi, majd a jelekről tárgyalunk.

MÁSODIK KÖNYV

Szent Agoston e könyvben a Szentírás jeleinek és szavainak tárgyalásába kezd. Rámutat arra, hogy a Szentírás valódi értelmét rendesen azért nem fogják fel az emberek, mert a jelek vagy ismeretlenek, vagy kétségesek előttük. Olvasói elé tárja a szent könyvek kánon-i sorát, majd kifejti: milyen ismeretekre és tudományokra van szükség, hogy a jelek ismeretlenségét megszüntessük. Alkalomadtán szól a babonás mesterkedésekről és tanításokról, ha nem is ki-merítő, de mély meglátásokkal. Végül előadja a lelki követelményeket, amelyek a Szentírás tanulmányozói számára szükségesek.

I. FEJEZET.

Mi az a jel és hányféle van?

1. Midőn a dolgokról írtam, figyelmeztetőül előre bocsátottam, hogy ne nézzünk mást bennük, csak amik a valóságban és hogy ne vegyük észbe, amit magukon kívül még esetleg jelképeznek. Most viszont a jelekről tárgyalva azt mondom, hogy ne nézzük bennük, amik a valóságban, hanem inkább azt vegyük észbe, hogy ezek jelek, vagyishogy valamit jelképeznek. A jel ugyanis olyan dolog, mely alkalmas arra, hogy érzékeinkbe vésődő látszata mellett még valami másra is ráirányítsa gondolatunkat. Így ha csapást veszünk észre, arra gondolunk, hogy állat járt arrafelé, mely ott hagyta nyomát. Ha füstöt látunk, arra gondolunk, hogy tűz van a közelben. Ha valami-

féle élőlény hangja üti meg fülünket, észrevesszük róla ama lény hangulatát is. És ha felharsan a kürt, a katonák rögtön tudják, hogy előrenyomulás, vagy visszavonulás, avagy más csata kivánta dolog-e kötelességük.

2. A jelek között találunk tehát természeteseket és mesterségeseket. Természetesek, amelyek minden akarattól, vagy jelzési törekvéstől függetlenül is alkalmasak arra, hogy magukon kívül valami másnak ismertetére vezessenek, mint pl. a füst, mely jelzi a tüzet. Nem jelzési szándékkal teszi ezt, de a tapasztalati tények ismerete és figyelembe vétele által mégis rájövünk, hogy tűz van a közelben, ha csupán a füst kanyargása tűnik is elénk. Ebbe a csoportba tartozik az átvonuló állat csapása is. A haragos vagy szomorú arcvonások szintén jelzik a lélek hangulatát, még akkor is, ha a haragvó, vagy szomorkodó ezt egyáltalán nem akarja. Vagy egyéb lelki mozdulásunknak is árulója lesz arcunk, bár semmikép sem szándékoljuk, hogy árulónk legyen. Nem célozom azonban most az egész csoportnak tárgyalása. Mégis mivel ez felosztásom útjába esett, azért nem mellőzhettem teljesen. Egyelőre pedig annyi is elég, amennyit említettem.

II. FEJEZET.

Miféle fajta jelekről tárgyalunk itten?

3. Mesterséges jelek pedig azok, amelyeket bizonyos élőlények adnak egymás szá-

mára kölcsönösen, hogy amennyire lehetséges, megjelöljék általuk lelkük mozdulásait, érzelmeiket, vagy bármiféle gondolataikat. Nincs más oka részünkről az ilyen jelzésnek, vagyis jeladásnak, minthogy a jeladó fölidézzze, azután áthelyezze a másik ember lelkébe, amit ő is lelkében hordoz. Tehát a jeleknek e fajtáját óhajtjuk itt megvizsgálni és letárgyalni, amennyiben ez az emberekre vonatkozik. Mivel vannak Isten által adott jelek is, melyeket a szent iratok tartalmaznak, és amelyeket emberek tettek számkra nyilvánvalóvá, midőn írásba foglalták azokat. Sőt még az állatok között is fordulnak elő bizonyos jelek, amelyek segítségével ösztönük vágyódását elárulják. Hiszen ha a kakas szemet talál, hangjával ad jelt a tyúknak, hogy az is oda iparkodik. A hím galamb bűgással hívogatja párját, vagy viszont hasonlóképen hívogatja ez amazt. De sok más ily dolognak is tanúi vagyunk. Már most, hogy mindezek jelző szándék nélkül követik-e a lélek mozdulásait, miképen a szenvedő arca vagy kiáltása, avagy valóban jelzés céljából adják azokat: teljesen más lapra tartozik és nem is vág bele tárgyalásunk menetébe. Azért ezt a részt, mint egyáltalán nem szükséges valamit mellőzzük e könyvben.

III. FEJEZET.

A jelek között első hely a szókat illeti.

4. Tehát a jelek sorában, amelyek által az emberek egymásközött kicserélik benyo-

másaikat, egyesek látóképességünkhöz, legnagyobbbrészt fülünkhöz, elenyésző számban pedig többi érzékünkhöz tartoznak. Midőn ugyanis integetünk, csupán annak szeméhez küldjük jelünket, akit a jel által beavatni iparkodunk szándékunkba. Egyesek kezük mozdulatával többféle dolgot is jeleznek. A színészek valamennyi testrészük igénybevételével adnak bizonyos jeleket a hozzáértőknek és mintegy azok szemével társalognak. A zászlók és katonai sárkányok¹ szemeken át közlik a hadvezérek akaratát. Mindezek amolyan látható szavak számába mennek. Amint már említettem, legnagyobbbrészt hallóképességünkhöz tartoznak a jelek. Legfőképen a szavakat kell itt megemlítenünk. A harsona, a fuvola, a citera többnyire nemcsak kellemes, de egyúttal jelzésre alkalmas hangot is adnak. Mindezek a jelek azonban szavainkhoz viszonyítva nagyon is kevesen vannak. A szók mindenesetre elsőségnek örvendenek az emberek között, midőn bármiféle lelki tény jelzésére kerül a sor, ha ugyan valaki ezt közlésre szánja. Mert a kenet illatával is, amellyel lábait megkenték, bizonyos jelet adott az Úr. (János 12, 3—7.) Azáltal, hogy testének és vérének szentségét először ízlelte, akaratát jelezte nekünk. (Máté 26, 28—36.) És midőn a ruhája szegélyét érintő asszony meggyógyult, valamit ez is csak jelképezett. Ám az emberi gondolatok nyilvánítására való jelek számlálhatatlan sokasága szavainkban adódott. Lám, mindazokat a jele-

¹ Lándzsahegyre tűzött kígyóalakú hadijelvény.

ket, amelyeknek fajtáit röviden említettem, szavak által is ki tudtam fejezni. De a szavakat semmikép sem tudnám ama jelekkel érzékeltetni.

IV. FEJEZET.

Honnét vannak a betűk?

5. Mivel azonban a szó megüti csupán a levegőt, azonnal tova tűnik és nem marad meg tovább, csak addig, ameddig csendül, azért a betűkben találták meg a szónak jeleit. Így azután a szavakat megmutatjuk a szemnek, de nem a maguk mivolta szerint, hanem bizonyos jelek által. Ám azok a jelek nem lehetnek közösek minden egyes nemzet számára. Következménye ez a bűnös emberi egyenetlenségnek, amelynél fogva mindenki magához akarta ragadni a vezető szerepét. E kevélység jeléül emelték ama égbenyúló tornyot a helyen, hol a galád emberek nemcsak lelkük, de szavuk egymástól való elcsavargását is kiérdemelték. (Mózes II. 7.)

V. FEJEZET.

A nyelvek különbözősége.

6. Ebből kiindulva történt, hogy az emberi akarat oly nagy nyomorúságait támogató isteni Írás is, amely egyetlen nyelvből származott és amely azon a nyelven megfelelőkép el tudott volna terjedni az egész földkerekségen, mégis a fordítók különböző nyelvén terjedt el széltében hosz-

szában: így lett nyilvánvalóvá a népek között lelkünk üdvösségére. Akik pedig olvasók, semmi mást nem óhajtanak, csak hogy meglegjék azok gondolatait és szándékait, akik az Írást megírták. Ezáltal ismerik meg az Isten akaratát is, amelyet követve szóoltak hitünk szerint az Írások szerzői.

VI. FEJEZET.

Miért hasznos a Szentírás tropusokban és alakzatokban mutatkozó homályossága.

7. Ámde a vakmerő olvasók sok és különféle homályosságok vagy kétértelműségek által esnek törbe. Mást értenek, mint amit kellene. Egynémely helyen pedig azt sem lelik, amit legalább tévesen gyaníthatnának. Így azután jó néhány homályos kijelentés szörnyű sötétségbe burkolózik. Nem kétkem, hogy az előre látó Isten műve mindez. Munka által akarja igába törni a kevélységet és a csömörtől így akarja megóvni értelmünket, amely többnyire fitymálgatva tekint a könnyű szellemi munka gyümölcsére. És vajjon nem így van? Íme, mondhatná valaki, hogy vannak szent és tökéletes emberek, akiknek élete meg erkölcsös magatartása által Krisztus Egyháza mindenféle babonától megszabadítja, kik hozzá jönnek, sőt a jók utánzása által valamiképpen saját testébe ojtja az ilyeneket. Ezek a derék hívők, ezek az igazi istenszolgák megszabadítják magukat a világ nyűgeitől, a keresztség szent fürdőjébe lépnek, majd innét kiemelkedve a Szentlélek

közreműködése által az Isten- és felebaráti szeretet kettős parancsának gyümölcseit termik... De mi az oka annak, hogy ha valaki így beszél, hát kevésbé gyönyörködteti hallgatóit? Nem lesz-e gyönyörködtetőbbé szava, ha ugyanebben az értelemben kezdi fejtegetni az Énekek Énekének ama szövegét, melyben mint szép leányka nyer dícséretet az Egyház e mondással: „Fogaid mint a megnyírt nyájak, melyek feljönnek az úsztatóból, mindegyik kettős fajzattal és meddő nincs közöttük.” (4, 2.) Vajjon mást tanul-e ebből az ember és nem ugyanazt-e, mint amit imént hasonlat gyámola nélkül ugyancsak világos szavakban hallgatott? Nem tudom miért, de a magam részéről kedvesebbek nekem a szentek, ha egyszer úgy szemlélem őket, mintha tényleg az Egyház fogai lennének, akik kiragadják tévedéseik szakadékaiból az embereket, majd lágyítva keménységüket, mintegy összerágják és ilyen állapotban hozzák az Egyház testébe azokat. Ráismerek én így nagy-nagy örömmel a megnyírt juhokra is, amelyek levetették gyapjú módjára e világnak nyűgeit: följönnek az úsztatóból, vagyis a keresztség fürdőjéből. Valamennyi kettős fajzatot terem, azaz a szeretet kettős parancsát és látom, hogy egyetlen egysem akad közöttük, ki meddő volna ama szent gyümölcsök hordozásában.

8. Hogy azonban miért látom kedvesebbnek így, mint látnám abban az esetben, ha isteni könyveinkből ilyen hasonlatot nem érdemeltünk volna, a dolog és a megismerés

azonossága ellenére is nagyon nehéz megmondanom. De meg aztán ez is más lapra tartozik. Most már azonban senki sem vonja kétségbe, hogy hasonlatok segítségével bármit szívesebben ismerünk meg, és hogy ha valami után bizonyos nehézségek árán kutattunk, nagyobb örömet jelent számunkra annak megeléje. Akik ugyanis egyáltalán nem találják, amit kutatnak: éheznek. Akik pedig nem kutatnak, mert minden ölükbe hullott: gyakran megemészti őket a csömör. A bajon mindkét esetben segíteni kell. Már most a Szentlélek ugyancsak nagyszerűen és üdvösséges módon intézkedett a Szentírással: a könnyebben érthető helyek által éhséget csillapít, a homályosabb szövegekkel pedig csömörtől szabadít. Mert alig találunk olyasmit a homályosabb helyekben, amit egészen világos szavakba öntve másutt meg nem találhatnánk.

VII. FEJEZET.

A bölcseséghez vezető lépcsőfokok Izaiás 11. 2. szerint: a félelem, az ájtatosság, a tudomány, az erősség, a tanács, a szív megtisztítása . . . És mindezek után következik a bölcsesség.

9. Szükséges elsősorban, hogy elteljünk Isten félelmében és így megismerjük az Ő akaratát, vagyis: mit kell kerülnünk és mit megkívánnunk az Úr parancsai értelmében. Szükséges, hogy ez a félelem halandó mivoltunk és majdani halálunk gondolatát éb-

ressze bennünk, sőt, hogy testünket mintegy átszögezve, kevélységünk minden mozdulását a kereszt fájára feszítse. Azután meg kell enyhülnünk az ájtatosság által. Nem szabad ellene mondanunk az isteni írásoknak, ha egyszer megértettük azokat, még akkor sem, ha egyes bűneink elevenére tapintanak. Akkor se szegüljünk ellen, ha nem értettük meg azokat és ne viselkedjünk úgy, mintha több okosság szorult volna belénk, vagy jobban értenénk a parancsolás tudományához. Legyünk meggyőződve, higgyük inkább, hogy jobb és igazabb, ami ott írva van, még akkor is, ha értelme rejtett előttünk, mint az, amit mi saját magunkból tudnánk előokoskodni.

10. A félelem és ájtatosság ama két lépcsőfoka után most a harmadikhoz, a tudomány fokához lépünk. Erről szándékozom szólni. Mindaz, ki az isteni írásokkal foglalkozik, ebben gyakorolja magát. Semmi mást nem lel azokban, minthogy szeretnünk kell az Istent önmagáért, a felebarátot pedig az Isten kedvéért. Éspedig az Istent teljes szívünkből, teljes lelkünkből és teljes elménkből kell szeretnünk, felebarátunkat pedig mint saját magunkat. *(Máté 22, 37. stb.)* Vagyis a mi egész önszeretetünknek, valamint felebaráti szeretetünknek Istenre kell irányulnia. Erről a két parancsról szó volt már a megelőző könyvben, midőn a dolgokról tárgyaltunk. Szükséges tehát, hogy első sorban is kiki az Írásokban fedezze fel magamagát illetőleg: mennyire belebonyolódott e

világ, vagyis a mulandó dolgok szeretetébe és mily távol áll az Isten- és felebaráti szeretet ama mértékétől, melyet maga az Írás ír elő. Akkor azután az Isten ítéletén tünődő félelem és ama áhítatosság, amellyel nem tehet mást, minthogy hitre gerjed és a szent könyvek tekintélye előtt alkalmazkodva enged, arra fogják őt kényszeríteni, hogy gyászolja önmagát. Mert a jó reménységnek ama tudománya nem kérkedésre, hanem jajveszékésre szorítja az embert. Ez indulat által leesdi serény imádságok közepette az isteni segítség vigaszát, nehogy összetörjön a kétségbeesésben. Így lép azután a negyedik fokra, vagyis az erősség lépcsőfokára, amelyen már éhezi és szomjúhozza az igazságot. Emez indulat erejében ugyanis elfordul a tűnékeny dolgok minden halálthozó kellemétől és mindezt megvetvén, az örökkévalók szeretetére tárulkozik: a változhatatlan egység és az egy ugyanazon Háromság felé.

11. Amelyet midőn messze sugárzó fényében megpillant — már amennyiben ez lehetséges — és mihelyt tudatára ébred, hogy gyenge látóképessége ama fényt el nem viselheti, az ötödik fokon, vagyis az irgalmasság tanácsában megtisztítja lelkét, mely valamiképen lázadásra hajlik és az alacsonyabbak vágyából fakadó aljasságok erejével ellenállásra sarkal. Ő pedig a felebaráti szeretet terén serény leckéket vesz és abban tökéletessé fejlődik. Immár reménnyel töltötten és ereje teljességében eljut egészen

az ellenség szeretetéig. És midőn idáig érkezik, akkor lép a hatodik fokra, ahol már szemét tisztogatja, mellyel megláthatja Istent, már amennyiben láthatják azok, akik e világ számára a lehetőség határáig meghaltak immár. Annyiban látják, amennyiben meghaltak e világnak. Amennyiben pedig e világnak élnek, annyiban nem látják. És azért, jóllehet már biztosabbnak, nemcsak elviselhetőbbnek, de kedvesebbnek is kezd feltűnedezni ama fénynek látszatja, mégis azt mondjuk, hogy tükör által homályban látunk (*I. Korint. 13, 12.*), mert hit által járunk inkább, mint a szem látásával, ameddig csak földi zarándoklásunk útja tart (*II. Korint. 5, 7.*), ámbár a mi társalkodásunk mennyekben vagyon. (*Filipp. 3, 20.*) E lépcsőfokon pedig olymódon tisztítja meg a szívnek szemét, hogy az igazságnak még magát a felebarátot se tegye elébe, de mégcsak össze se hasonlítsa a kettőt. Következőleg sajátmagával is így kell tennie, hiszen a másik szeretetében saját maga a mérték. Tehát a szent így oly egyszerű és tiszta szívűvé válik, hogy sem az emberek előtti tetszés vágya, sem a különféle kerülendő és ezt az életet akadályozó kényelmetlenségekre való tekintet nem csavarja el őt az igazságtól. Az ilyen fiú fölemelkedik a bölcseséghez, az utolsóhoz, a hetedikhez, amelyet azután megcsillapodó nyugalomban élvez. Mert a bölcseség kezdete az Úr féleleme. (*Zsolt. 110, 10.*) Ettől pedig eme lépcsőfokokon át vezet törekvésünk a bölcseséghez való megérkezésig.

VIII. FEJEZET.

A kánoni könyvek.¹

12. De térjünk vissza elmélődésünkben ama harmadik lécsőfokhoz. Mondjuk el és fejtsük ki ezzel kapcsolatban mindazt, amit az Úr sugalmazása ad értésünkre. Az isteni írások legleleményesebb fürkészője az lesz tehát, aki elsősorban valamennyit olvassa és ha nem is értelem szerint egyelőre, de legalább már szövegükben ismeri azokat. Persze csupán ama könyvekre gondolok, amelyeket kánoni könyveknek nevezünk. Mert a többi csak az olvassa nyugodt lélekkel, aki alapos az igazság hitében. A gyöngé lelküket ugyanis hatalmukba ejtik ezek. Csúffá teszik őket veszedelmes hazugságaikkal és képzelgéseikkel, majd bizonyos előítéletet keltenek bennük a józan megértés ellenében. A kánoni írásokat illetőleg pedig a többségben lévő katolikus Egyházaknak tekintélyét fogadjuk el, amelyek között mindenestre ott kell találnunk az apostoli székkel ékeskedőket és az apostoli levelek-fogadására méltókat. A kánoni írásokban tehát oly módon kell eljárunk, hogy előnyben részesítsük a minden katolikus Egyház által elfogadottakat, azokkal szemben, amelyeket egyes Egyházak nem fogadnak el. Azok közül pedig, amelyeket nem fogadnak el valamennyien, többre kell becsülnünk a több és

¹ Azokat a könyveket nevezzük „Kánoni Könyveknek”, melyeket Isten sugalmazott és épen ezért a profán, a közönséges könyvektől elkülönítő jegyzékbe (vagyis „Kánonba”) foglalt az Egyház.

súlyosabb szavú Egyházak, mint a kevesebb és fogatkozottabb tekintélyűek által elfogadottakat. És ha úgy találjuk, hogy egyeseket elfogad a többség, másokat pedig a nagyobb tekintélyűek, akkor, bár nem könnyű ilyen esetre bukkannunk, úgy vélem, hogy azokat egyenlő tekintélyűeknek kell mégis csak tartanunk.

13. Az Írások teljes kánonja pedig, amely körül egész elmélődésünk forog, mint említettem, a következő könyveket foglalja magában: Mózes öt könyve, azaz a Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium. Jesus Nave könyve. Bírák könyve. Egy könyvecske, melyet Rut könyvének nevezünk, de amely inkább a Királyok könyvének kezdetéhez számítható. Azután a Királyok négy könyve és a Paralipomenon két könyve. Ez utóbbiak nem az előzők folytatásai, hanem mintegy azok mellett folyó, azokkal párhuzamos történetek. Ez a történelem, mely az idők egymásutánját és a dolgok rendjét tartalmazza. Vannak egyéb írások is, melyek mintegy más rendbe tartoznak. Sem az elsoroltakkal, sem egymással nincsenek összefüggésben. Ilyenek Jób, Tóbiás, Eszter, Judith, a Makkabeusok két könyve és Ezdrás két könyve. Úgy látszik, ezek inkább követik a Királyok könyveivel, vagy a Paralipomenonnal végződő rendszeres történelmet. Ezek után jönnek a próféták. Közöttük Dávid a Zsoltárok egy könyvével és Salamon három könyvvel: a Példabeszédek könyvével, Énekek Énekével és a Prédikátor könyvével. Mert ama két köny-

vet, amelyek közül egyiknek a Bölcsesség könyve, a másiknak Ecclesiasticus a címe, bizonyos hasonlóság alapján szokták Salamonnak tulajdonítani. Ámde azokról igen állhatatosan emlegetik, hogy Jézus Sirák művei. Mivel mégis megérdemelték, hogy a hitelesek közé felvétessenek, a prófétai könyvek közé helyezendők. A többi könyveket azok írták, akiket sajátos értelemben is prófétáknak nevezünk. Tizenkét próféta egy-egy könyvét, mivel sohasem választották szét azokat, egyetlen összefüggő könyvnek vesszük. E prófétáknak neve így hangzik: Ózeás, Joel, Ámosz, Abdiás, Jónás, Míkeás, Náhum, Habakuk, Szofóniás, Aggeus, Zakariás, Malakiás. Ezeken kívül négy prófétánk van még, akik nagyobb könyveket írtak: Izaiás, Jeremiás, Dániel, Ezekiel.¹ E negyvennégy könyvvvel zárul az Ószövetség hiteles könyveinek száma. Az Újszövetség kánoni könyvei pedig a következők: a Máté, Márk, Lukács, János szerinti négy Evangélium; Pál apostol tizennégy levele: egy a rómaiakhoz, kettő a korintusiakhoz, egy-egy a galatákhoz, efezusiakhoz, filippiekhez, kettő a tesszalonikaiakhoz, egy a kolosszaikhoz, kettő Timóteushoz, egy-egy Titushoz, Filemonhoz és a zsidókhoz; Péter két levele, János három levele, Judás és Jakab egy-egy levele; az Apostolok Cselekedetei egy könyvben és János Jelenései egy könyvben.

¹ Szent Agoston nem említi Baruk könyvét, mert azt, mint Jeremiáshoz tartozó függeléknek tekinti.

IX. FEJEZET.

Mily megfontolások szerint kell az Írások tanulmányozásába mélyednünk.

14. Az istenfélők és áhítatban szelidültek Isten akaratát kutatják mindeme könyvekben. Ennek a fáradságos munkának első állomása, mint már említettem, hogy megismerjük ezeket a könyveket, ha egyelőre nem is értelmük szerint, de olvasásuk által vagy emlékezetünkbe kell vésnünk szövegüket, vagy legalább is nem teljesen ismeretlenek gyanánt kell kezelnünk azokat. Azután leleményesebb és szorgalmasabb hévvel vizsgálgatnunk kell a bennük világosan kifejtettek értelmét, legyenek akár erkölcsi parancsok, akár hittani szabályok. Persze annál nagyobb számban találhat ilyeneket az ember, minél nagyobb felfogó értelmi képességgel rendelkezik. Az Írásokban világosan kijelentett szövegek ugyanis hozzáférhetővé teszik mindazt, mi a hitet és az erkölcsi előírásokat, vagyis a reményt és a szeretetet tartalmazza, melyekről már az előző könyvben tárgyaltunk. Mikor pedig az ember bizonyos meghitt közelségbe kerül az isteni írások nyelvével, akkor tovább kell mennie, hogy fényt derítve megjelje nyitját a bennük homályosabb helyeknek is. A bizonytalanabb kifejezések megvilágítására a nyilvánvalóbbakból kell példákat vennie. A már kétségbe nem vonható tanítások egy-két bizonyítéka a még bizonytalan helyekről is elriogatja a kételyt. Ebben a munkában oroszlánrésze lesz az emlékezőtehetségnek.

Ha pedig ez hiányzik, akkor bizony semmi-féle paranccsal sem teremthető elő.

X. FEJEZET.

Megesik, hogy az Írást valaki bizonyos ismeretlen vagy kétértelmű jelek miatt nem érti.

15. Két esetben nem érthetők az Írások: ha akár ismeretlen, akár kétértelmű jelek burkolják azokat. A jelek pedig vagy sajátos, vagy átvitt értelműek. Sajátosnak mondjuk, ha olyan dolog jelölésére alkalmazzuk, amely miatt kitaláltuk. Mint pl. ha azt mondom: bos (ökör) és ama barmot gondolom, amelyet velem együtt minden latin nyelvet beszélő emberfia ezzel a névvel nevez. Átvitt értelmű, ha magát a dolgot is, amelyet saját névvel jelölünk, valami más dolog jelölésére alkalmazzuk. Mint pl. ha azt mondom: bovem (ökröt) és e két szótagban értem a barmot, amelyet ezzel a névvel szokás nevezni, de e barom által értem ismét az evangélistát,¹ kit az Írás az Apostol magyarázata szerint e szavakkal jelzett: „ne kösd be a nyomtató ökör száját”. (Mózes V. 25, 4; I. Korint. 9, 9—10.)

XI. FEJEZET.

Hogy a jelek körüli tudatlanság megszűnjék, szükséges a nyelvek, de főleg a görög és zsidó nyelv ismerete.

16. A sajátos jelek nem ismerése esetében nagy orvosságot jelent a nyelvtudás. Még-

¹ Az evangélista szó itt inkább az evangéliumi munkást, az Evangélium hirdetőjét jelenti.

pedig a latinnyelvű embereknek, akiknek oktatására törekszünk, két más nyelv ismeretére van szükségük az isteni írások megértéséhez: zsidóra és görögre. Mert a régi példányok szövegeihez kell visszamennünk, ha a latin fordítások végtelen sok változatából itt-ott kétely születik. Könyveinkben gyakran olyan héber szavakkal is találkozunk, amelyek nincsenek átültetve nyelvünkbe. Ilyenek: Amen, Halleluja, Racha, Hosanna, és még néhány hasonló szó. Ezek közül egyeseket, bár lefordíthatók lettek volna, mégis bizonyos szentebb hatalomra való tekintettel megőriztünk a maguk régiségében. Ilyen például az Amen és a Halleluja. Részint pedig azt mondjuk róluk, hogy más nyelvre nem fordíthatók, mint a másik két említett szó. Mert vannak bizonyos nyelveknek olyan szavai, amelyek nem lehetnek át fordítás által egy másik nyelv használatába. Ez az eset fordul elő főképp a fölkiáltásoknál, amelyek inkább valami lelki megmozdulást jeleznek és nem a kigondolt vélemény valamely részecskéjét nyilvánítják. Mondják, hogy az említett kettő is ilyesféle: a Racha ugyanis a méltatlankodó ember, a Hosanna pedig az örvendező ember kitörése. Ámde ama nyelvek ismerete nem e néhány szó miatt szükséges, hiszen ezeket megjegyezni, vagy értelmük után érdeklődni gyerekjáték, hanem amint említettem, a fordítások különbözősége miatt. Mert a héber Írások görögre fordítóit mégcsak megszámlálhatjuk, a latin fordítókat azonban semmiképen. Hitünk első idejében ugyanis,

ha egyszer valakinek görög kódex jutott a kezébe és ama két nyelvben csöppecske járatosságot érzett, akkor bátorságot vett a fordításhoz is.

XII. FEJEZET.

A fordítások különbözőségének haszna.

17. Ez a dolog mindenestre elősegíti inkább, semmint akadályozza a megértést, ha ugyan nem hanyag az olvasó. Mert nem egy homályos mondásra derített már fényt a különböző kódexek megtekintése. Így például Izaiás ama helyét egyik fordító így adja: „És a te nemzetséged házanépét ne nézd le”. Egy másik pedig azt mondja: „És ne nézd le a testedet”. (Izai. 58, 7.) Ime mindkettő kölcsönösen erősíti egymást, mert egyik a másikkól jobban kifejezhető. A test szót ugyanis vehetnők sajátos értelemben és így gondolhatnók, hogy figyelmeztetést kaptunk: testünket le ne nézzük. És a „nemzetséged házanépét” átvitt értelemben alkalmazhatjuk a keresztényekre is, akik az ige egyugyanazon nemzőmagvából velünk együtt születtek lelkileg. Most pedig, ha a fordítások értelmét egybevetjük, akkor elénk tűnik a valószínűbb vélemény, hogy t. i. itt sajátos értelemben a vérrokonok le nem nézéséről szóló parancs vagyon: a „nemzetséged házanépét” ha a „testre” vonatkoztatjuk, leginkább a vérrokonokra kell gondolnunk. Azt hiszem, innét származik az Apostol mondanása is: „Ha valamiképen követésre indíthatnám az én testi atyámfiait és megment-

hetnék közülük némelyeket". (Róm. 11, 14.) Vagyis hogy a már hívők követése által ők is eljutnának a hithez. Testi atyjafiainak mondja ugyanis a zsidókat a vérrokonság miatt. Ugyancsak Izaiás próféta mondását: „Ha nem hiszitek, nem fogtok érteni" (Izai. 7, 9.), egy másik fordító így adja: „ha nem hiszitek, nem maradtok meg". Hogy ezek közül melyik adja a szószerinti fordítást, bizonytalan előttünk mindaddig, amíg csak nem olvasunk eredeti nyelvű példányokat. Mégis mindkettő alapján valami nagy dolog lopakodik a hozzáértő olvasó elméjébe. Nagyon nehéz ugyanis a fordítók akkora különbözőségét elképzelnünk, hogy egymást valami határvonalon ne érintsék. Mivel tehát felfogóképességünk örökös látásban vagyon, a hit pedig az ideig való dolgok bizonyos bölcsőiben mintegy tejjel táplálja kicsinyeit és mert most hit által járunk, nem a szem látásával (II. Korint. 5, 7.), azért hacsak nem járunk a hit által, nem tudunk elérkezni a látáshoz, mely nem múlik el, hanem a megtisztult értelem által megmarad bennünk, kik odatapadunk majd az igazsághoz. Ezért mondja az egyik: „ha nem hiszitek, nem maradtok meg" és a másik: „ha nem hiszitek, nem fogtok érteni".

XIII. FEJEZET.

A fordítók tévedését rendszeren a szavak kétértelműsége okozza.

18. Az eredeti nyelv kétértelműségéből származik többnyire a fordító csalódása.

Nem eléggé ismeretes előtte az értelem és azért olyan jelentést tüntet fel fordításában, amely az író eredeti elgondolásától teljesen távol áll. Így néhány kódexben ezt olvassuk: „lábaik élesek a vérontásra”. (Zsolt. 13, 3.) ὀξύς ugyanis a görögöknél jelent éleset, de jelent gyorsat is. Az a fordító tapintott tehát a helyes értelemre, aki a szöveget így adta vissza: „lábaik gyorsak a vérontásra”. A főntebbit pedig más irányba ragadta a kétértelmű jel és így tévedett. Ezek bizony nem homályos dolgok, hanem hamisak és azért más a helyzetük is. Az ilyen kódexekre nézve nem a megértés, hanem a megjavítás inkább a kötelességük. Így történt az is, hogy mivel a μόσχος görögül borjút jelent, egyesek nem értették a μωσ/ευματα, „csemete” jelentését és a fordításban „kis borjúkat” írtak. Ennek a tévedésnek oly sok kódex esett áldozatul, hogy alig találunk ettől menteset. Az értelem mégis rendkívül világos, amint ez a következő versekből kitűnik. Mert megfelelőbb így mondanunk: „a fattyúcsemeték nem vernek mély gyökeret”, semmint hogy itt kis borjúkat említsünk. Ezek ugyanis lábaik segítségével lépkednek a földön és nincsenek gyökerekhez kötve. Ennek a helynek ilyen fordítását a többi szövegrészek is megerősítik.

XIV. FEJEZET.

Miképen javítható a fordításbeli hiba.

19. Ámde, hogy melyik legyen a való értelem, melyet több fordító is igyekszik kife-

jezésre juttatni, ki-ki a maga képességének és ítéletének megfelelőleg; nem tűnik elénk, hacsak utána nem nézünk ama nyelvben, melyből a fordítás történik. És többnyire az fordul elő, hogy a szerző gondolatától jócskán elkanyarodik a fordító, hacsak nem alaposan fölkészült ember. Vagy azokban a nyelvekben kell jártasnak lennie, melyekből a Szentírás latin fordítása készül, vagy igazodnia kell olyanok fordításaihoz, akik ugyancsak ragaszkodtak a szavak értelméhez. Nem mintha ezek a fordítások elegendők lennének, de mégis szükségesek, hogy belőlük fényt derítsünk azok igazságára, vagy tévedésére, kik fordítás közben nem annyira a szavakat, mint inkább a gondolatok átültetését tartották szemük előtt. Gyakran ugyanis nemcsak az egyes szavakat, de a kifejezésmódokat is átültetik, amelyek pedig egyáltalán nem alkalmasak arra, hogy a latin nyelv gyakorlatába átmenjenek, ha egyszer régi latin íróink beszédmódjához még ragaszkodni szándékozunk. Mindez nem igen megy az értelem rovására, de mégis sérti azokat, kik több gyönyörűséget lelnek a dolgokban, ha jelzésük is bizonyos épség szemmel tartásával történik. Az úgynevezett soloecismus nem más, mint a szavak olyan rendben való egybefűzése, amely rend idegen volt azoknál, kik nem minden tekintély nélkül beszéltek mielőttünk.¹ Hogy valaki azt mondja-e „emberek között” vagy „embereknek közte”, ez hidegen hagyja a

¹ A ciliciai görög kolóniában, Soliban meglehetősen romlott görögöt beszéltek. Innét a név.

dolgok ismerőit.¹ És hasonlóképen mi más volna a barbarizmus, mint a szavaknak olyan betűkkel, vagy hangsúllyal való kiejtése, amily betűkkel vagy hangsúllyal nem szokták kimondani azok, kik előttünk latinul beszéltek? Mert hogy az „ignoscere” (megbocsájtani) harmadik szótagját röviden vagy hosszan ejtik-e? Aki bűnei bocsánatát kéri Istentől, igazán nem sokat törődik azzal, miképpen kellene hangsúlyoznia ezt a szót. Mi más volna tehát a beszéd épsége, mint a számunkra már idegenné vált szokás megőrzése, melyet azonban régi íróink tekintélye fedez?

20. De mégis annál inkább berzenkednek ezen az emberek, minél gyöngébbek. És annál gyöngébbek, minél tudósabbaknak szeretnének feltűnni: nem ugyan a dolgok ismeretében, mely épülésünkre szolgál, hanem a jelek ismeretében. Szörnyű nehéz ez utóbbi esetben a fölfuvalkodás kerülése. Hiszen még a dolgok ismerete is nyakassá tesz gyakran, hacsak Isten ígája meg nem töri az embert. Mi áll az értelmet keresőnek útjában, midőn olvassa: „minémű az a föld, amelyen azok laknak rajta, ha jó-e, vagy rossz? És a városok minők, amelyekben ők laknak azokban?”² Azt hiszem, hogy e beszédmodot inkább az idegen nyelv rovására kell írunk és nem kell magasabb értelmet keresnünk

¹ „Utrum enim inter homines, an inter hominibus dicatur.”

² Mózes IV. 13, 20. A latin szöveg itt: „quae est terra in qua isti insidunt super ea, si bona est an nequam et quae sunt civitates, in quibus isti habitant in ipsis.” A fönti fordítás szóról szóra van. A mi magyar fordításunk a Vulgáta nyomán másképp adja az eredetit.

benne. Épp így vagyunk ama kifejezéssel is, amelyet azonban nem tudunk már éneklő népeink szájából kitépni: „super ipsum autem floriet sanctificatio mea”. (Zsolt. 131, 18.) (Magyarul: őrajta pedig virágozni fog az én megszentelésem.) Valójában nem szenved csorbát általa az értelem, mégis a hozzáértőbb hallgató igen szívesen javítaná a „floriet” szót „florebit”-re inkább. És semmi más nem állja útját e javításnak, csupán az éneklők megszokása. Az ilyen hibák fölött tehát könnyen napirendre is térhetünk, ha egyszer valaki nem hajlandó óvakodni olyasmitől, ami egyébként az egészséges értelmén csorbát nem ejt. Az Apostol azt mondja: „Quod stultum est Dei, sapientius est hominibus; et quod infirmum est Dei, fortius est hominibus”. („Mi az Istenben bolondság, bölcsőbb az embereknél; és mi az Istenben erőtlenség, erősebb az embereknél.”) (I. Korint. 1, 25.) Ha valaki e szavakban a görög kifejezési módot őrizné meg és azt mondaná: „Quod stultum est Dei, sapientius est hominum, et quod infirmum est Dei, fortius est hominum” (bölcsőbb az embereké és erősebb az embereké), az éber olvasó figyelme megragadná ugyan a gondolat értelmét, de a nehezebb felfogású mégis vagy egyáltalán nem, vagy hibásan értené. Mert nemcsak hibás latin nyelvünkben az ilyen kifejezési mód, hanem kétértelműséget is rejt. Mintha az emberek bolondsága vagy gyöngesége bölcsőbbnek vagy erősebbnek látszanék mint az Istené. Bár a kifejezés: sapientius est hominibus, nincs minden kétértelműség nélkül, nincs benne

soloecismus. Mert hogy vajjon ez a „his hominibus” a „huic homini”-ből, vagy az „ab hoc homine”-ből származik-e (vagyis hogy részes eset-e, vagy határozói eset), nem tűnik ki eléggé az értelem megvilágítása nélkül. Helyesebb tehát, ha így mondjuk: „sapientius est, quam homines et fortius est, quam homines”.

XV. FEJEZET.

Az ismeretlen szavak és beszéd módok ismeretét hogyan kell megszerezniünk?

21. A kétértelmű jeleknek majd később kerítjük sorát. Most az ismeretlenekről szólnunk, amennyiben a szavakkal kapcsolatosak ezek. Két alakjuk van. Az olvasót ugyanis vagy az ismeretlen szó, vagy az ismeretlen kifejezési mód dönti tévováságba. Ha ezeknek okozója valamely idegen nyelv, akkor vagy azoknál kell puhatolódznunk, akik beszélik azt a nyelvet, vagy, ha időből is meg tehetségéből is futja, magát a nyelvet kell elsajátítanunk, vagy több más fordító egybevetéséből kell eligazodnunk. Ha pedig a saját nyelvünk egy-két szavával, vagy fordulatával nem volnánk tisztában, akkor a gyakoribb olvasás, vagy hallomás segít az ismeret hámozásában. Mindenesetre semmi mást nem kell annyira emlékezetünkbe vésniünk, mint épp azoknak a szavaknak és fordulatoknak fajtáit, amelyeket nem ismerünk. Mikor azután vagy egy hozzáértőbbre bukkanunk, akitől kérdezősködhetünk, vagy olyan olvasmány kerül elénk, amely az előz-

ményekből vagy következőkből, vagy mindkettőből egyszerre megmutatja nekünk, hogy mi az értelme, mit is jelentsen, amit nem ismerünk, akkor emlékezetünk segítségével könnyen eljutunk a figyelmes elsajátításig. Valahogy oly nagy a megszokás ereje még a tanulásra nézve is, hogy azok, akik valamiképen a Szentírásón táplálódtak és nevelődtek, inkább a más kifejezések fölött csodálkoznak, hajlandók lévén azokat kevésbé latinoknak minősíteni, semmint amazokat, amelyeket a Szentírásban tanultak, jöllehet ez utóbbiak a latin nyelv mestereinél még csak fel sem lelhetők. Leginkább kezünkre jár itt a fordítók tekintélyes száma, kik a kódexeket összehasonlítják, alaposan szemügyre veszik és meghányják-ve-tik. Fő, hogy a helytelenséget száműzzük. Azért mindazoknak, akiket az isteni írásoknak vágya fűt, elsősorban is a kéziratok javítását kell szorgalmazniok, hogy a javítottak elébe kerüljenek a még nem javítottaknak, már amennyiben egyugyanazon fordítás méhéből születtek.

XVI. FEJEZET.

A fordítások közül ajánlatosak a latin „Itala” és a görög LXX. (hetvenes fordítás).

22. A fordítások sorában az Italát¹ kell a többiek elébe tennünk. Mert leginkább ragaszkodik a szavakhoz és ugyanakkor a tartalom érthetőségéhez is. A bármiféle latin

¹ Szent Jeromos előtti latin szentírásfordítás.

szövegek javításához pedig a görögöket kell felhasználnunk, kik között a Hetvenes fordítók tekintélye viszi a pálmát, amennyiben az Ószövetségről van szó.¹ Ezekről az összes hozzáértőbb egyházak mondják: a Szentlélek jelenléte annyira ihlette fordításukat, hogy ily sok ember egyetlen szájjal hallatta szavát. Amint mondják — és ezt sok hitelre méltó ember híreszteli — egyenkint, külön-külön cellában, egymástól függetlenül végezték fordításukat, mégis semmi olyant nem találtak csak valamelyikük könyvében is, mi ugyanazon szavakkal és ugyanolyan szórendben ne lett volna található a többiekében. Ugyan ki merészelne valamit egysorba állítani ezzel a tekintéllyel? Hát még ki merne annak elébe tenni valamit? Ha pedig megbeszélték, hogy valamennyiöknek közös tárgyalással és ítélettel legyen egybehangzó a szava, akkor sem kell és nem is illik bárki egyedülálló emberfiának, akármilyen hozzáértés birtokában is, az oly sok bölcs aggasztán megegyezésének javítására törekednie. Éppen azért, ha mindjárt valami másképp is található a héber példányokban, mint ahogy ők közölték, véleményem szerint akkor is meg kell hajolnunk az isteni intézkedés előtt, mely ama férfiakat választotta eszközéül. Mert így azok a könyvek, melyeket Juda népe akár vallási szempontból, akár irigységből nem volt hajlandó más népekkel kö-

¹ Az ószövetségi Szentírás legrégebb és legfontosabb görög fordítása. Nevét a Kr. e. 3. századi Aristeas (Ptolomaeus Philadelphus (285—246.) testőrtisztje) leveléből kapja, amely levél azonban ma már hamisnak tekinthető.

zölni, az Úr által hitre hivatott pogányok számára Ptolomaeus király szolgálatkész hatalma által már jóval előbb ismertekké lőnek. Nincs kizárva tehát, hogy a fordítás olyképen készült, ahogyan a pogányokra való tekintettel a hetven bölcset serkentő és valamennyinek egy száját adó Szentlélek azt megfelelőbbnek ítélte. Mindazonáltal, amint említettem már, sokszor a szavakhoz annyira ragaszkodó fordítók segítségül hívása sem lesz haszontalan az értelem kibogozására. Az Ószövetség latin kódexeit tehát, mint mondom, amennyiben szükségesnek látszik, a görögök tekintélye alapján kell kijavítanunk. Leginkább azokra kell támaszkodnunk, kik bár hetvenen voltak, a hagyomány szerint mégis egybehangzó szájjal fordítottak. Az Újszövetség könyveit pedig, amennyiben a latin változatokban valami bizonytalanság mutatkoznék, kétségtelenül a görögök alapján kell szintén megvizsgálunk. Legfőképen a hozzáértőbb és óvatosabb Egyházak birtokában lévő példányok alapján.

XVII. FEJEZET.

Az átültetett jelek megértését elősegíti a nyelvek és a dolgok ismerete.

23. Ha pedig az olvasót az átültetett jelek nem ismerése kényszerítené fennakadásra talán, akkor részint a nyelvek, részint a dolgok ismerete által kell eligazodnia. Némileg hasonlatul szolgál és kétségkívül valami titkot nyitogat számunkra a Siloa tava, ahol

parancsszóra mosta meg orcáját az ember, kinek szemét az Úr nyálból elegyített sárral kenegette. Ám ha az ismeretlen nyelv e szavát az evangélista le nem fordította volna, akkor rejtőznék előttünk az oly jelentőség-teljes értelem. (*János 9, 7.*) Így még sok más héber szó is, amelyeket nem fordítottak le ama könyvek szerzői, kétségkívül nem jelentéktelen erőt és segítséget szolgáltatnak az Írásokban lévő talányok megfejtéséhez, ha ugyan valaki le tudja fordítani e szavakat. És ebben az igazán nem kicsiny jótéteményben részesítette az utókort ama nyelv néhány tudós férfia, kik t. i. az Írásokból kiválogatták és lefordították az összes ilyen szavakat: mit jelent Ádám, Éva, Ábrahám, Mózes; vagy a helynevek közül Jeruzsálem. Sion, Jerichó, Sina, Libanus, Jordán; vagy a nekünk ismeretlen több más nevét is annak a nyelvnek. Ezek ismertetése és fordítása az Írások számos képletes kifejezésmódját teszi nyilvánvalóvá.

24. A dolgok nem ismerése azután homályossá teszi a képletes kifejezéseket, midőn ugyanis sejtelmünk sincs az állatok, kövek, fűvek és más dolgok természetéről, melyeket az Írások többnyire valamiféle hasonlat kedvéért alkalmaznak. A kígyóról tudjuk például, hogy egész testét kiszolgáltatja inkább üldözőinek, csak hogy fejét megmentse. Mily szemléletessé teszi ez nekünk a gondolatot, mellyel az Úr megparancsolja, hogy ravszak legyünk mint a kígyó! (*Máté 10, 16.*) Ugyanis a mi fejünkért, ki nem más, mint Krisztus, inkább testünket kell üldözőinknek

felajánlanunk, nehogy a keresztény hitet, mely mintegy fejünknek számít, megöljék bennünk, ha testünk óvásában Istent megtagadjuk. Vagy azt is mondják a kígyóról, hogy barlangok sziklarésein töri át magát, csak hogy régi ruháját levesse és új erőre kapjon. Mennyire e kígyói ravaszság utánzására hangol ez is minket! Vessük le magát a régi embert, mint az Apostol mondja és öltük fel az újat. (Efez. 4, 24. és Kolossz. 3, 9.) Vessük le sanyarúságaink által az Úr szava szerint: „a szoros kapun menjete be”. (Máté 7, 13.) Amint tehát a kígyó természetének ismerete megvilágít oly sok hasonlatot, melyeket az Irás szokott erről az állatról alkalmazni, épűgy más teremtmények nem ismerése, melyeket szintén említ hasonlataiban az Irás, ugyancsak erősen akadályozza a megértést. Így vagyunk a kövekkel, fűvekkel és bármiféle földi gyökerekre támaszkodókkal. Mert a sötétben villogó karbunkulus ismerete is sok homályosságot oszlat el könyveinkben, bárhol leljük is hasonlat gyanánt. És a beryllus-kő, vagy gyémánt ismeretének hiánya is elzárja többnyire az érthetőség útját. Nem más ok miatt értjük meg könnyű szerrel azt sem, hogy a bárkába visszatérő galamb olajágacskája miért jelent örökös békét, minthogy ismerjük az olaj simulékony összetételét, melyet idegen folyadék nem egykönnyen bont meg és tudomásunk van arról is, hogy maga a fa állandó virulásban él. Sokan meg nem ismerik az izsópot. Sejtelmük sincs, milyen erő lakozik benne, akár a tüdő megtisztogató-

sára, akár mint mondják — jóllehet rövid és alacsony füvecske —, a sziklák gyökerekkel való átverésére. Ezért azután teljességgel föl nem foghatják, vajjon miért e kijelentés: „hínts meg engem izsóppal és megtisztulok”. (*Zsolt. 50, 9.*)

25. A számokban való járatlanság is azt eredményezi, hogy az Írások sok átvitt és titokzatos értelmű kifejezését sem értjük. Mert, hogy úgy mondjam, még az elkényeztetett értelműek fejébe is szöget üt, vajjon Mózes és Illés, de sőt maga az Úr is miért negyven napon át böjtölt? (*Mózes II. 24, 18. Király. III. 19, 8. Máté 4, 2.*) Ez eljárásban bizonyos szorosra kötött csomó rejlik, amely másképen meg nem oldható, csak e szám ismerete és vizsgálata által. A tizes négyszer van meg ugyanis benne, amely szám viszont valamiképen minden dolgok időkre ágyazott ismeretének számít. Mert négyes számban teljesül a napok és évek folyása is. A napok lefolyásában ott találjuk a reggeli, déli, esti és éjszakai órák idejét, az év forgásában pedig a tavaszi, nyári, őszi és téli hónapokat. Ámde az idők élvezetében tartózkodóknak és böjtöseknek kell lennünk, míg benne élünk az időkben, mégpedig az örökkévalóság miatt, melyben egykor élni akarunk; bár épp az idők illanása lopja szívünkbe a földiek megvetésének és az örökkévalók kívánásának tanítását. A tizes szám jelenti továbbá a Teremtő és teremtmény ismeretét. A hármas ugyanis a Teremtőt illeti meg, a hetes szám pedig utal a teremtményre: az ő élete és az ő teste miatt. Az életben ugyanis három elv

van: azért is kell szeretnünk Istent teljes szívünkben, teljes lelkünkben, teljes elménkben. (Máté 22, 37.) A testben pedig nagyon is nyilvánvalóan négy elem tűnik fel, melyek azt alkotják. Ez a tízes szám tehát, midőn az idő nyomatékozza nekünk, mert négyszer lép eléink, arra int bennünket, hogy tisztán és tartózkodóan éljünk az idők élvezetével, azaz, hogy negyven napon át böjtöljünk. Erre figyelmeztet a törvény, melynek szeme Mózésben mutatkozott, erre a jövődőlés, melynek szerepét Illés játszotta, erre maga az Udvözítő, ki mintegy a törvény és a próféták bizonyosságának erejében, közöttük dicsőült meg a hegyen, három tanítványa szemeláttára és csodálatára. (Máté 17, 3.) Azután meg azzal a kérdéssel jönnek, hogy miképen lesz a negyvenes számból ötvenes, mely vallásunkban a Pünkösdi miatt nem kevésbé szent jelleget öltött? És hogy miképen vonatkozik ez a szám az annyira tiszta egyház misztériumára? Mivelhogy a törvény előtti, törvény alatti és a kegyelem uralmától terhes hármasság időre, vagy az Atya, Fiú és Szentlélek nevére való tekintettel hármasság szorozást nyert, majd főképen a Háromság csatlakozásával eljutott ama százötvenhárom halhoz, melyeket az Úr föltámadása után fogtak az Apostolok, miután hálójukat a jobboldalra vetették? (János 21, 6. és 11.) Így sok más különböző számalakzatban is megtaláljuk a hasonlóságok bizonyos titkait szent könyveinkben, melyek azonban a számok körüli járatlanság miatt nem nyílnak meg az olvasók előtt.

26. Néhány zenei dolog nem ismerése is elzárja és elfödi előlünk nem egyszer az értelmet. Mert megtörtént, hogy a hárfa és a citera különbözőségéből valaki egész ügyesen tárta fel a dolgok bizonyos ábrázatát. Nem alkalmatlan kérdés a tudósok körében: vajjon a tíz-húrú hárfa valamely zenei törvényen alapszik-e, amely törvény éppen ennyi számú húrt ír elő? Ha pedig ilyen törvény nincsen, akkor szent értelemben kell-e vennünk inkább ezt a számot, akár a tízparancsolatra való tekintettel, melynek kérdéses tizes számát ismét a Teremtőre és teremtményre kell vonatkoztatnunk, akár pedig a föntebb kifejtett tizes alapján? (*Zsolt.* 32, 2. 91, 3.) És a templom építésének ama száma, melyről az evangélium emlékezik meg, hogy t. i. negyvenhat év volt (*Ján.* 2, 20.), nem tudom miképen, de valahogyan zeneileg csendül és az Úr testének építményére vonatkoztatva, mely miatt a templom említése történt, arra kényszerít egyes tévtanítókat: valják meg ők is, hogy az Istenfia nem látszólagos, hanem valóságos emberi testet öltött. És csakugyan e számnak és e zenének tiszteletteljes említését a Szentírás több helyén is megtaláljuk.

XVIII. FEJEZET.

A kilenc Múza meséjének eredete.

27. Nem kell hallgatnunk a pogány babonák tévelygéseire, melyek a kilenc Múzsát Juppiter és Memoria leányának képzelik.

Megcáfolja ezeket Varro,¹ akinél e dolgokban jártasabb és tudnivagyóbb nem tudom akadhat-e vajjon a pogányok között? Azt mondja ugyanis, hogy valamiféle város, melynek nevére azonban nem emlékszem, három művésznél három-három Múzsaszobrot rendelt. Apollo templomába szánták áldozati ajándéknak a szobrokat és úgy határoztak, hogy a legszebbeket alkotó művésztől vásárolnak majd kellő válogatás után. De mi történt? A művészek egyaránt szépen oldották meg feladatukat. A városnak pedig megtetszett mind a kilenc szobor, azért megvették valamennyit, hogy Apollo templomának szenteljék. Elbeszélése szerint később a költő Hesiodus neveket is adott a szobroknak. Tehát nem Juppiter szülötte a kilenc Múza, hanem három művész faragta hármával őket. Ama város pedig nem azért rendelt hármat, mert ennyit látott álmoképben, vagy mert lakói közül bárki szemelátára is ennyi mutatkozott volna, hanem csupán azért, mert könnyen észrevették, hogy minden hang, mely a zenék alapjául szolgál, természeténél fogva hármassal. Ugyanis vagy szó által születik, mint azoknál például, akik torkuk segítségével énekelnek minden más eszköz nélkül, vagy fúvással jön létre, mint a harsonáknál és fuvoláknál, vagy ütéssel, mint a citerák, dobok és egyéb eszközök esetében, melyek csak ütögetésre zengenek.

¹ Varró, Marcus Terentius (Kr. e. 116—27.); római tudós és költő.

XIX. FEJEZET.

Ami jót a pogányok mondtak, nem kell megvetéssel elutasítanunk.

28. De akár úgy igaz a dolog, amint Varro elbeszélte, akár nem: nekünk mégsem kell a pogányok babonasága miatt futnunk a zenétől, ha abból a Szentírás megértéséhez valami hasznosat meríthetünk. De nem kell az ő színházi bohóságaiknál kopogtatnunk, ha éppen a citerákról, vagy más eszközökről szállunk vitába, hogy rányissunk valamire, ami a lelkiek megértéséhez fontos. Nem kell elhanyagolnunk a betűk tanulását csak azért, mert feltalálójuk a mende-mőnda szerint Mercurius. Nem kell hátot fordítanunk az Igazságosságnak és az Erénynek, mert a pogányok ennek is meg amannak is templomokat szenteltek és inkább kövekbe vésve imádták, miket szívükben kellett volna hordozniok. Sőt! Aki jó és becsületes keresztény, bárhol találjon is az igazságra, melyet elismert és megvallott a Szentírásban: megérti, hogy az az ő Urának igazsága. Ám megveti a babonás koholmányokat. Szánnia és kerülnie kell azokat az embereket, kik ámbar megismerték az Istent, nem úgy dicsőítették mint Istent és nem adtak neki hála: hanem hiúkká lettek gondolataikban és meghomályosodott az ő esztelen szívök; magukat bölcseknek mondván, bolondokká lettek és fölcserélték a halhatatlan Isten dicsőségét a halandó ember, sőt a madarak, négy lábúak és csúszómászók képmásával...
(Róm. I. 21, 23.)

XX. FEJEZET.

Kétfajta tanítást találunk a pogányoknál.

29. Hogy azonban ezt az egész, annyira szükséges helyet tüzetesebben kifejtsük, két-féle tanításról kell megemlékeznünk, melyet a pogányok gyakorolnak is erkölcsi életükben. Az egyik ama dolgokkal kapcsolatos, amelyek emberi intézmények, a másik meg azokra vonatkozik, melyek megfigyelésük szerint már a multhoz tartozók, vagy isteni rendelésen alapulók. Az emberek által alkotott dolgokról szóló tanítás részint babonás, részint nem.

XXI. FEJEZET.

Az emberek által alkotott tudományok egynémelyike hemzseg a babonától.

30. Babonás dolognak számít mindaz, amit csak az emberek bálványok faragására, vagy imádására nézve kitaláltak. Idetartoznak a teremtmény, vagy a teremtmény valamely részének isten gyanánt való imádása, továbbá a gonosz lelkektől való tanácskérés, a velük bizonyos jelekre vonatkozólag szívesen kötött szerződések, amilyenek például a bűbájos mesterkedések erőfeszítései. Ezeket a költők nem annyira tanítják, mint inkább csak megemlítik. Ebből a fajtából valók, de mintegy szabadosabban széllel-béleltek az áldozat-magyarázók és madárjósok könyvei. Ebbe a csoportba tartoznak mindazok a kötések és gyógyszerek, amelyeket maga az orvostudomány is elutasít; akár varázslatokra, akár a character-nek nevezett bizo-

nyos ismertető jelekre, akár egyes dolgok felfüggesztésére, vagy megerősítésére alkalmazták is azokat. Valamiképen alkalmasak ezek a dolgok, nem ugyan a test helyes mértékére, de bizonyos rejtett, vagy nyilvánvaló jelzések feltüntetésére. Enyhébb kifejezéssel ezeket „fizikai”-aknak mondják, hogy mintegy ne a babonáság útvesztőjébe sülyedjenek, hanem természetes erejüknél fogva használjanak az emberek szemében. Így például vannak fülbevalók az egyes fülcsúcson, vagy struccsontból készült fogantyúcskák az ujjakon. Ide tartozik az is, hogyha például hörgésed van, azt mondják: fogd meg jobbkezeddel a bal hüvelykeidet.

31. Ide sorakozik az ezerszámra található szörnyen hiábavaló babonás magyarázat is: ha valamelyik tag megvonaglik, ha két együtt sétáló jóbarát közé ködarab, kutya vagy gyerek kerül. Az még csak hagyján, hogy rátaposnak a körre, mint a barátság megbontójára. De bosszantóbb, hogy megpofozzák az ártatlan gyereket is, ha két együttlételő közé szökdécsel. Az meg egyenesen bájos, hogy a gyerekeket gyakran megbosszulják a kutyák. Mert bizony egyesek annyira babonásak, hogy még a közénk somfordáló kutyát is megverik. De lesz nemulass. A hiábavaló orvostól ugyanis hamarosan igazi orvoshoz küldi verőjét gyakran a kutya. Itt sorolhatjuk fel a következőket is: rálépni a küszöbre, ha valaki elmegy a saját háza előtt; visszabújni az ágyba, ha valaki cipőhúzás közben tüsszent; visszafutni a házba, ha valaki elmenőben

megbotlik; ha egy ruhát szétmajszolnak az egerek, inkább rettegni valamely elkövetkező csapás balsejtelmétől, semmint a már meglévő káron sopánkodni... Ezért hangzott el Cato ötletes mondása. Valaki elmesélte neki, hogy cipőjét összerágták az egerek és tanácsot kért tőle. Azt válaszolta: ez nem csodajel. Az azonban már valóban csodajel volna, ha a cipők rágnák össze az egereket.

XXII. FEJEZET.

A matematikusok babonasága.

32. Az ártalmas babonaság művelői közül azokat sem hagyhatjuk ki, akiket a születési napok vizsgálata miatt genethliácusoknak (bölcsőjós), mostanában pedig közönségesen matematikusoknak neveznek. Mert jóllehet ezek a csillagok igazi állása után szimatolnak egy-egy születés alkalmával és néha sikerül is ezt megállapítaniok, ámde azáltal, hogy ebből cselekedeteinket, vagy cselekvéseink következményeit iparkodnak jósolgatni, túlságosan nagyot tévednek és szánalmas szolgaságot árulnak drága pénzért a tudatlan embereknek. Mindaz ugyanis, ki szabad emberként teszi be a lábát az ilyen matematikushoz, fizet, hogy aztán Mars, Venus, vagy inkább az összes csillagok rabszolgájaként távozzék. Akik először estek tévedésbe és tévedésüket az utódokra is örökségül hagyták, a csillagoknak neveket adtak. Vagy valamely hasonlóság alapján állatneveket, vagy emberek tiszteletére em-

beri nevekkal ékesítették azokat. Ne nagyon csodálkozzunk ezen. Hiszen az újabb, a hozzáink közelebb eső időkben is a római császár nevére és tiszteletére iparkodtak szentelni a csillagot, melyet mi Lucifernek nevezünk.¹ Meg is történt volna ez talán és át is származott volna a név az utókorra, hacsak az ösanya, Venus e név tulajdonát már jó előre le nem foglalja. Persze különösebb jog nélkül is hajlandó volna örökségül hagyni, amit mint élő sohasem viselt, és aminek birtokára nem is áhítozott. Ha pedig valahol egy hely üresedésben volt és le nem foglalták még a régi halottak tiszteletére, akkor az történt, ami az ilyen dolgokban történni szokott. Quintilis és Sextilis hónapok helyett Julius és Augustust mondunk, mert Julius Caesar és Augustus császár emberei így nevezték el tiszteletből azokat. Aki akarja, könnyen értheti, hogy megelőzőleg ama csillagok is nevek nélkül csavarogtak az égen. Mikor azonban meghaltak, akiknek emlékét királyi hatalom kényszeréből, vagy saját hiúságuk tetszéséből tisztelik az emberek, nevüket rákenték a csillagokra. Olyanok gyanánt tűntek fel így, mint akik égbe emelték magukat a halottakat is. De bármikép hívják az emberek, mégiscsak csillagok ezek. Isten alkotta és rendezte azokat tetszése szerint. És van biztos mozgásuk is, mely megosztja és változtatja az időket. Ezt a mozgást és annak milyenségét ismerhetővé tenni amaz időre nézve, melyben valaki megszületett,

¹ Vergilius, Eclog. 9. „Ecce Dionaei processit Caesaris astrum.”

nem nehéz az emberek által feltalált és feljegyzett szabályok szerint. Mindezeket azonban elítéli a Szentírás szava: „mert ha annyit tudhattak, hogy ismeretet nyerhettek a világról, mennyivel könnyebben megtalálhatták volna annak Urát?” (Bölcs. 13, 9.)

XXIII. FEJEZET.

Hiábavaló a csillagok vizsgálata életünk folyásának megismeréséhez.

33. Ezekből az észrevételekből azonban, ha valaki újszülöttek erkölcsait, cselekedeteit, eredményeit akarja kikövetkeztetni, nagy tévedésbe esik és szörnyű ostobaságot követ el. Még azoknál is, kik ilyen feledésre méltó dolgokat megtanultak, minden kétség nélkül visszautasításra talál ez a babona. Az úgynevezett constellatiók nem mások ugyanis, mint a csillagok állásának megjegyzései abban az időben, melyben megszületett valaki, akire nézve tanácsot kérnek ezektől a szerencsétlenektől a még szerencsétlenebbek. Megtörténhetik az is, hogy ikrek lépnek elő gyors egymásutánban az anyaméhből. Kettőjük között semmiféle időkülönbséget nem vesznek észre és így nem tudják a constellatiók számaival feljegyezni az időt. Ebből következik, hogy akadnak ikrek, akiknek szükségszerűen egyezik constellatiójuk. Mégis dolgaikban, melyeket cselekszenek, vagy elviselnek, nincs azonos eredmény. Sőt annyira különböző útra térül legtöbbször életük, hogy az egyik nagyon is szerencsés, a másik na-

gyon is szerencsétlen lesz. Tudjuk, hogy így történt ez Ézsau és Jákob születésekor is. Az ikrek közül Jákob, ki később jött a világra, az anyaméhet előbb elhagyó fivére sarkát szorongatta szemtanuk szerint. (Mózes I. 25, 25.) Ezeknek születési napja és órája másként nem lett volna feljegyezhető, csakis mindkettőre nézve egy ugyanazon constellatióban. Mégis micsoda különbség van kettőjük erkölcse, cselekedete, munkája és eredménye között. Tanu erre a Szentírás és e tanuság már valamennyi nép ajakán él.

34. Nem változtat a dolgon, ha mindjárt emlegetik, hogy az ikrek születését elválasztó idő legparányibb és legjelentéktelenebb részecskéje is nagy jelentőségű a dolgok természetében s az égi testek száguldó gyorsaságában. Még ha megengedem is annak jelentőségét, de tagadom, hogy erre a matematikus ráakadhatna a constellatiókban, amelyek nézegetéséből jövőendő sorsok feltárását ígéri. Szükségszerűen ugyanazt a constellatiót szemléli, akár Jákob, akár testvére felől kérnek tanácsot tőle. Amit már most nem talál meg a constellatióban, mit használ neki, ha különbözik az égen, melyet biztonságos meggondolatlansággal gyanúsít és nem különbözik a táblán, melyet gondterhesen, de hiába vizsgálgat? Azért a dolgok bizonyos jeleiben való vélekedéseket, amely jelek az emberi vakmerőségnek szülöttei, ugyancsak a mintegy ördögökkel kötött szerződések és megegyezések csoportjába kell soroznunk.

XXIV. FEJEZET.

Miért kell visszautasítanunk a genethiácusok tudományát.

35. Mindebből következik, hogy a gonosz dolgokat hajkurászó embereket Isten valamiféle titokzatos ítélete csúfos csalódásra adja, szándékaik érdeme szerint. Csúfot űznek belőlük és csalatják őket ama csapodár angyalok, akiknek uralma alatt áll Isten gondviselésének törvénye által, a dolgok fölséges rendje szerint, a világmindenség eme legalsó része. E csalatások és csalódások eredménye, hogy a jövendőmondások ama babonás fajtái sokszor megmondják a multakat és jövendőket. És csakugyan úgy történik a dolog nem egyszer, mint előre megmondták. A babonáskodók gyakran megéri a babonaságok kijelentéseit. De mindjobban belebonyolódnak ezekbe, egyre kíváncsiskodóbbakká lesznek és fokról-fokra sülyednek alá a végzetes tévedés töreinek sokaságába. A lelki fajtalankodás e neméről a Szentírás is megemlékezik üdvösségesen. Nemcsak azáltal tartja vissza lelkünket e fajtalanságtól, hogy rámutat tanítóinak hamis mondásaira, melyek követését épp e hamisság miatt tiltja, hanem egyben kijelenti: ha szólanak nektek és ez így megtörténik is, ne higgyetek nekik. (*Mózes V. 13, 2.*) Mert azért, hogy a megholt Sámuel árnyéka igaz dolgokat hirdetett meg Saul király előtt (*1. Király, 28, 17.*), az ilyen szentségsértések, mint amelyek által amaz árnyék is megjelent, nemkevésbé mentesek

a kárhoztatástól. Vagy azért, mert az Apostolok Cselekedeteiben a hasbeszélő nő igaz bizonyosságot tett az Úr apostolairól, még nem kegyelmezett Pál apostol ama léleknek, sőt inkább az ördög feddése és kiűzése által megtisztította a leányzót.

36. Tehát minden efféle akár ártalmas, akár hiábavaló babonás mesterkedést, mint amely az ember és a gonoszlélek valamiféle veszedelmet hozó frigyéből, hűtlen és csalárd barátság bizonyos szerződése gyanánt születik, a keresztény embernek teljességgel el kell utasítania, és attól menekülnie kell. Azt mondja az Apostol: „a bálvány valami? Sőt amit áldoznak, ördögöknek áldozzák és nem az Istennek. Nem akarom pedig, hogy az ördögök társai legyetek”. (1. Korint. 19, 20.) Amit azonban az Apostol a bálványokról és a tiszteletükre szerzett áldozatokról mondott, értenünk kell minden színleges jelről is, amely vagy a bálványok tiszteletére, vagy valamely teremtmény és annak részeinek Isten gyanánt való imádására csábít, vagy esetleg gyógyító szerek és más jelmagyarázatok ápolásához tartozik. Nem az Isten nyilvánvaló rendelkezéséből valók ezek, hogy előmozdítsák az isten- és felebaráti szeretetet, hanem az ideigvalók közönséges áhítozásából erednek, hogy összetörjék a szerencsétlenek szívét. Mind ezen tanításokban tehát az ördögökkel való szövetséget kell félnünk és kerülnünk. Nem másra törekszenek e gonosz lelkek, mint-hogy fejedelmükkel, a sátánnal egyetértés-

ben hazatérésünk útját elállják és elzárják. És amint az Isten által teremtettt és szabályozott csillagokból emberek kaparászták csak elő a csaló emberi jóslásokat, épúgy van ez a másféle dolgokkal is, melyek közénk születtek, vagy az isteni Gondviselés rendelkezése folytán bármiféle más módon nyerték létüket. Ha valami szokatlan dolog történt, nőstény öszvér hozott magzatot, vagy valamibe beleütött a mennykő, akkor sokan pusztán emberi sejtelmek alapján szabályszerű következmények gyanánt írtak össze tücsköt-bogarat.

XXV. FEJEZET.

A gonoszlelkekkel való közösség és szerződés a dolgok babonás használatához tartozik.

37. Mindezeknek annyiban van hatalmuk, amennyiben a lelkek hiedelmével mintegy az ördögökkel való közös nyelv segítségével által szövetségileg nyernek érvényt. Ámde mindez tele van veszedelmeket hozó kíváncsisággal, emésztő nyugtalansággal, halálos szolgáltsággal. Nem azért fordult felénk a figyelem, mivelhogy hatalmuk volt, hanem hatalmat nyertek a megfigyelés és jelzés által. Ezért származik azután különféle emberek számára különböző eredmény azokból, kinek-kinek saját gondolatai és hiedelmei szerint. Az ámitásra törő lelkek ugyanis kinek-kinek olyasmit készítenek elő, amibe látják, hogy vélekedéseivel és rokonszen-

veivel máris belebonyolódott. Így például az X betűnek egy alakja, melyet keresztbe írnak, más értékkel bír a görögöknél és más-sal a latinoknál. Nem természeténél fogva, hanem önkény és jelzésre való megállapodás aiapján.¹ Már most aki mindkét nyelvet ismeri, ha görög embernek óhajt valamit írásban jelezni, akkor ezt a betűt nem olyan értelemben alkalmazza, mint mikor latin emberhez ír. És a beta szó a görögöknél betűnek a neve, a latinoknál pedig ugyanolyan hangzásban az egyik zöltségfélét jelenti. És há azt mondom: lege, e két szótagban mást ért a görög és mást a latin. Tehát mindezek a jelölések ki-ki társadalmának megegyezése szerint hozzák mozgásba a lelkeket. És mert különböző ez a megegyezés, azért különbözőkép is hatnak a lelkekre. Az emberek nem azért egyeztek meg ezekre nézve, mert már erőt láttak bennük a jelölésre, hanem azért van ilyen erejük, mivel megegyezés történt felőlük. Épígy azok a jelek, melyek által valaki a gonosz lelkek veszélyes társaságát megszerzi, kinek-kinek saját babonás jelmagyarázatai szerint bírnak erővel. Mutatja ezt napnál világosabban a madárjósok szertartása. Ezek a megfigyelés előtt, majd miután a megfigyelt jelek birtokába jutottak, arra törekszenek, hogy ne lássák a madarak repülését és ne hallják azok hangját. Mert ezek nem mennek jel-számba, hacsak a megfigyelő nem így szándékolja.

¹ A görögöknél hatszáz, a latinoknál tíz.

XXVI. FEJEZET.

A nem babonás emberi intézmények közül egyesek fölöslegesek, mások hasznosak és szükségesek.

38. Miután az említett dolgokat kinyesgettük, vagy gyökerestől kitéptük a keresztlény lélekből, meg kell vizsgálnunk a nem babonás emberi intézményeket, amelyek tudniillik nem a gonosz lelkekkel, hanem magukkal az emberekkel jönnek létre. Mindazt ugyanis, mi az emberek között azért bír érvénnyel, mert az emberek úgy döntöttek, hogy érvénye legyen: emberi intézménynek nevezzük. Ezek részint fölösleges és érzéki intézmények, részint hasznosak és szükségesek. Ha azoknak a jeleknek, amelyeket táncközben alkalmaznak a színészek, természetüknél fogva és nem emberi intézkedés, vagy megegyezés által lenne jelentésük, akkor az első időkben a Pantomim tánca közben nem jelentette volna kikiáltó Carthagó népének, hogy voltaképen mit is akar érteni a táncos. Erre még sokan emlékeznek az öregek közül, kiknek elbeszéléséből olykor ilyesmiket is hallunk. Amit azért is el kell hinnünk, mert hiszen manapság szintén megesik, hogy színházba téved olyasvalaki, aki teljesen járatlan az efféle haszontalanságokban és hiába meresztgeti szemét, sejtelve sincs a mozdulatok értelméről, hacsak szomszédja meg nem súgja neki. Mégis mindenki bizonyos hasonlóságra törekszik a jelzésben, hogy maguk a jelek, amennyire csak lehetséges, hasonlatosak legyenek a jelzett

dolgokhoz. De mivel egy dolog sokféleképen lehet hasonló egy másik dologhoz, azért nincsenek addig ilyen jelek az emberek között, amíg csak megegyezés nem történt azokra nézve.

39. Képekben, szobrokban és más efféle utánzó alkotásokban pedig, legfőképen ha képzett művészekről van szó, senki sem téved, midőn a hasonlókat szemléli, hogy megismerje: milyen dolgokhoz hasonlatosak azok. Mindezeket a fölösleges emberi intézményekhez kell sorolnunk, hacsak nem fontos rájuk nézve a mozzanat: mily okból hol, mikor és kinek rendeletére létesültek. Végül ezrével vannak a költött mesék és csacskságok, amelyek föllentéseiben örömet lelik az emberek. Ezek is emberi intézmények. És semmit sem kell annyira az emberek sajátjának tartanunk, már ami t. i. saját maguktól való, mint a különféle hamisságokat és hazugságokat. Hasznos és szükséges intézkedések a társas együttélésben mindazok, amiket a ruházat és testápolás terén a nemek, vagy méltóságok megkülönböztetésére rendeltek. Ide tartoznak a jelzések megszámálhatatlan fajtái, amelyek nélkül az emberi közösség vagy egyáltalán nem, vagy kevésbé sikerülten működne. Itt említjük meg azokat a sajátságokat is, melyekkel az egyes államok, vagy népek rendelkeznek súlyokban és mértékben, pénzdarabok verésében és értékelésében. És így tovább. Ha ezek nem volnának emberi intézmények, akkor nem mutatnának fel különbségeket az

egyes népek között és ugyanazon nép kebelében se változnának fejedelmi önkény szerint.

XXVII. FEJEZET.

Milyen emberi intézményeket kell kerülnünk és milyeneket kell elfogadnunk.

40. Ámde az emberi intézmények ama nagy csoportját, mely az élet szükséges megélését elősegíti, semmiképen sem kell a keresztény embernek kerülnie, sőt amennyire csak lehetséges, vizsgálgatnia és emlékezetébe kell vésnie azt. Mert egyes emberi intézmények homályosak és valahogy a természetes dolgokhoz hasonlóak. Ezek közül mindazokat, melyek a gonosz lelkekkel való szövetkezésekhez tartoznak, amint már említettük is, teljességgel vissza kell utasítanunk és meg kell vetnünk. Azokat pedig, melyek az ember és ember közötti viszonyhoz tartoznak, el kell fogadnunk, amennyiben nem érzéki jellegűek, vagy nem feleslegesek. Leginkább szó van itt a betűk alakjairól, amelyek nélkül nem olvashatunk, továbbá a különféle nyelvekről, amennyiben ezek szükségesek. Mindezekről már beszélünk. Ebből a fajtából valók a jegyek is, amelyek megtanulóit már jegyzőknek nevezük sajátos értelemben.¹ Hasznos dolgok, azért megengedetten tanuljuk ezeket. Nem bonyolódnak babonákba és nem gyöngíte nek érzékiség által. Ámcsak annyiban fog-

¹ Szent Ágoston itt a gyorsírókra gondol.

lalkozhatunk velük, amennyiben nem akadályozzák a nagyobb dolgokat, melyek elérését szolgálniok kell.

XXVIII. FEJEZET.

Egyes nem emberi intézményen alapuló tudományok segítségünkre vannak az Írások megértésében.

41. Azokat az ismereteket, melyeket az emberek nem mint saját találmányaikat, hanem mint az elmúlt idők történéseiből, vagy isteni rendelkezések vizsgálataiból származó eredményeket adnak nekünk: bárhol tehetünk is szert rájuk, nem kell emberi intézményeknek tartanunk. Ezek közül egyesek az érzéki, mások pedig a szellemi megismerőképesség birodalmába tartoznak. Már most a testi érzék által felfogható dolgokat vagy elhiszük, midőn elbeszélik előttünk, vagy észrevesszük, ha mutatják, vagy tapasztalat alapján követjük azokat.

XXIX. FEJEZET.

Mennyiben segít a történelem?

42. Bármit közöl is az elmúlt idők rendjéről ama tudomány, melyet történelemnek nevezünk, nagyban hozzájárul szent könyveink megértéséhez. Még akkor is, ha az Egyházon kívül gyermeki tanulással sajátítjuk el. Mert mind az Olympiászok, mind a consulok neve által gyakran sok dologra derítünk világot. A consulatus nem ismerése, melynek idején született és szenvedett az Úr, egyeseket tévedésbe kergetett. Úgy

vélekedtek ugyanis, hogy Üdvözítőnk 46 éves korában szenvedett, mert ennyi éven át építették vallomásuk szerint a zsidók az Ő testének képét viselő templomot. És hogy az Úr körülbelül harmincéves korában keresztelkedett meg, tudjuk az Evangélium tekintélye alapján. (Lukács 3, 25.) De hogy utána még hány évet töltött e földi életben, bár ez tettei összefüggéséből megállapítható, mégis, hogy más oldalról kétely homálya ne származzék, egybe kell vetnünk az Evangéliummal a népek történelmét is: így világosabb és biztosabb megállapításhoz jutunk. Akkor ugyanis rájövünk, mennyire nem hiába történt a mondás, hogy a templom negyvenhat éven keresztül épült. Mert ez a szám nem vonatkoztatható ugyan az Úr életkorára, de vonatkozásban van az emberi test titkosabb elrendezésével, melyet az Isten egyszülött Fia, aki által mindenek lettek, nem átalított miérettünk magára öltetni.

43. A történelem hasznosságával kapcsolatban pedig, hogy a görögöket ne említsem, ime milyen nagy horderejű kérdést oldott meg a mi Ambrusunk, Plato olvasóinak és tisztelőinek ármánykodása közepette. Azt merészelték ugyanis állítani ezek, hogy a mi Urunk Jézus Krisztus az ő minden jeles mondatát, melyet csodálni és dicsérni kényszerülnek maguk is, Plato könyveiből tanulta. Mert nem tagadható, hogy Plato jóval az Úr emberi eljövetele előtt élt. Vajjon az említett püspök — miután szemügyre vette az emberek történelmét és úgy találta, hogy Plato Jeremiás idejében Egyiptomba uta-

zott, midőn a próféta is éppen ott időzött — nem mutatta-e ki nagyobb valószínűségét annak, hogy inkább Plato merült el a mi irodalmunkban Jeremiás segítségével és így írhatta és taníthatta csak mindazt, amit ma joggal dicsérünk?¹ A zsidó nép irodalma előtt, amely nép kebelében tündöklött az egy Isten tisztelete és amely népből test szerint Urunk is született, még maga Pythagoras sem élt, kinek követőitől állításuk szerint Plato teológiát tanult. Ha így nézzük az idők menetét, sokkal hihetőbbnek tűnik, hogy inkább mindazt a jót és igazat, mit e pogányok tanítottak, a mi könyveinkből merítették, semmint hogy az Úr Jézus Krisztus kölcsönzött volna Platótól. A legnagyobb örültség volna ezt hinni.

44. Bár a történelem elbeszélése elénk adja az emberek régmúlt intézményeit is, mégis magát a történelmet nem kell emberi intézmények közé sorolnunk. Mert ami egyszer már elmúlt és amit meg nem történtté nem tehetünk, az az idők rendjébe tartozik, melynek alkotója és irányítója maga az Isten. Más dolog ugyanis a történetek elbeszélése és más a tennivalók tanítása. A történelem elmondja hűségesen és hasznunkra szolgáló módon a történeteket. A haruspexek könyvei és a velük egyhúron pendülő írások pedig nem az elbeszélők hitelével, hanem az útbaigazítók önhittségével arra akarnak oktatni, hogy mit kellene cselekednünk vagy megfigyelnünk.

¹ Ezt a tévedést később maga Szent Ágoston is észrevette és kijavította. V. ö. II. Retr. 4, 2.

XXX. FEJEZET.

**Mennyiben segít az Írások megértéséhez
az állatok, növények és főképp a csillagok
ismerete.**

45. Az elbeszélés hasonló a leíráshoz, mellyel nem a múlt dolgokat, hanem a jelenvalókat ismerik meg a tudatlanok. E nembe tartozik mindaz, ami a vidékek helyzetéről és az állatok, fák, füvek, kövek vagy más testek természetéről van írásainkban. Ezekről tárgyaltunk az imént, midőn tanítottuk, hogy ez az ismeret is kezünkre jár az Írások rejtélyeinek megfejtésében. Nem olyan értelemben, mintha e dolgokat bizonyos jelek gyanánt alkalmazhatnánk orvosságu, vagy eszközül valamely babona szolgálatában. Mert azt a fajtát is különválasztottuk már az itt tárgyalt megengedettől és büntelentől. Egész másképp hangzik: ha megiszod ezt a szétmorzsolts füvet, nem fáj a gyomrod. És másképp: ha nyakadba akasztod ezt a füvet, megszűnik a gyomorfájásod. Az előbbi esetben gyógymódot igenlünk, az utóbbiban pedig babonás jelet kell elvetnünk. Ámbár midőn varázslások, ördöghivogatások, vagy bűvös jelek nem fordulnak elő, többnyire kétségben vagyunk, vajjon a gyógyítandó testre függesztett, vagy vele bármi módon is összeköttetésbe hozott dolog a maga természetes erejével fejti-e ki hatását, avagy valami jelentőségteljes más kötelezettségből származik-e az? Az első esetben szabadon alkalmazható. A második esetben annál körültekintőbb tartózkodásra van szüksége

a kereszténynek, minél eredményesebbnek látja a gyógyhatást. De midőn rejtve van előttünk, hogy egy dolog miféle okból méríti erejét, akkor az a fontos, milyen lelkülettel alkalmazza azt valaki, t. i. a test gyógyításában, vagy csillapításában, akár az orvostudomány, akár a földművelés terén.

46. A csillagok ismerete sem elbeszélésnek, hanem leírásnak számít. A csillagokról csak itt-ott emlékezik meg az Írás. Amennyire pedig a legtöbb ember ismeri a hold pályafutását, mely egyébként Urunk szenvedésének évenként visszatérő megünneplését szabályozza, annyira kevesen ismerik alaposabban a többi csillag kelését vagy leáldozását, avagy más mozzanatát valamiféle tévedés nélkül. Ez az ismeret, bár önmagában nézve nincs összefüggésben semmiféle babonassággal, mégis nem sok, vagy majdnem semmi segítséget sem ad az isteni írások tárgyalásához, sőt inkább zavarólag hat figyelmünk haszontalan lekötése által. És mivel meghitt viszonyban van az ostoba életsorsokat jóslók igen veszedelmes tévedésével, megelőbb és becsületesebb eljárás, ha figyelmen kívül hagyjuk. Továbbá a jelenvalók leírása mellett bizonyos hasonlóságot is mutat az elmúlt dolgok elbeszéléséhez. Mert hiszen a csillagok jelen állásából és mozdulatából előbbi pályájukra nézve is szabályszerű következtetéseket vonhatunk. Sőt a jövőre nézve szintén szolgáltatnak szabályos magyarázatokat. Nem gyanút keltőket és jeleket adókat, hanem biztosakat és meghatározottakat, melyek nem

arra szolgálnak, hogy belőlük cselekedeteinkre és eseményeinkre nézve következtésekbe ringatózzunk a genethliácusok balgasága módján: magukat a csillagokat érintik azok. Mert amint ha valaki számítani kezd a hold körül és ma megvizsgálja kora milyenségét, azt is meg tudja mondani, hogy milyen volt bizonyos számú éveknek előtte, vagy hogy milyen lesz bármi esztendőök multán. Épigy válaszolnak szokás szerint azok is, akik a csillagok valamelyikét veszik hozzáértő számítás alá. Erről az egész tudományról, ami annak gyakorlati hasznát illeti, íme feltártam véleményemet.

XXXI. FEJEZET.

A mechanikai ismeretek hasznáról.

47. A többi elfoglaltságok közül egyesek által valami készül, mint midőn a mester munkája után is megmarad a tőle alkotott valami: ház, zsámoly, edény és más efféle. Mások valamiféle szolgálatot tesznek a munkálkodó Istennek, mint az orvostudomány, földművelés, kormányzás. Ismét mások minden eredménye csupán a cselekvés: tánc, futás, birkózás. Mindeme elfoglaltságok esetében a multakból merített tapasztalat következtetést enged a jövőre nézve is. Mert nem akad mester, ki munkálkodásban koptatná tagjait anélkül, hogy az elmúlt dolgok emlékezetét össze ne kapcsolná a jövőökre irányuló várakozással. Mindezek ismeretéből azonban elég, ha fölületesen és futólagosan merítünk emberi életünkben. Nem azért,

hogy ezekre adjuk fejünket, hacsak valami kötelesség nem kényszerít valamelyikre — amely esetről most nem tárgyalunk —, hanem hogy megítélhessük azokat. Erre is csak azért van szükség, nehogy sejtelmünk se legyen a Szentírás egy-egy helyének értelméről, midőn e mesterségek köréből meríti itt-ott képletes kifejezéseit.

XXXII. FEJEZET.

A Dialektika hasznossága.

48. Szólnunk kell még ama dolgokról, melyek nem a test érzéki, hanem a lélek értelmi megismerése körébe tartoznak, hol a megvitás és a számolás művészete uralkodik. A Dialektika tudománya a Szentírásban élénk jövő mindenféle kérdések megvilágítását és megoldását nagyszerűen elősegíti. Csak vigyázz, hogy erőt ne vegyen rajtad a civódás szenvedélye és az ellenfél léprevezetésének valami gyerekes fitogtatása. Mert sok az úgynevezett szofizma, vagyis a hamis értelmi következtetés, melyek a valódiakat legtöbbször annyira utánozzák, hogy nemcsak a nehéztellogásúakat, de a kevésbé szemfüles tehetséges embereket is léprecsalják. Valaki a következő szavakkal fordult a vele társalgóhoz: ami én vagyok, te nem vagy az. Ez beleegyezett. A tétel részben igaz volt, már csak azért is, mert amaz csálafinta, emez pedig együgyű vala. Emberünk erre így folytatta: én azonban ember vagyok. És midőn az együgyű ezt

is elfogadta, emberünk levonta a következtetést: tehát te nem vagy ember. Az efféle csalárd következtetéseket véleményem szerint visszautasítja az Írás is ama helyen, hol ez áll: „aki álnokul szól, gyűlöletes”. (*Sirá. 37, 23.*) Azonban a nem kimondottan csalárd beszédet is, mely mégis bővebb lére eresztve hajhássza a szavak cirádáját, mint a tárgy súlyához illenék, szofisztikusnak mondjuk.

49. Vannak az okoskodásnak helyes következményei is, amelyek mégis hamis nézeteket tartalmaznak. Annak az embernek tévedéséből következnek ezek, akivel a beszélgetés történik. E következményeket azonban jó és tudós ember vonja le, csupán azért, hogy megszégyenüljön általuk, kinek tévedéséből következnek és így elhagyja tévedését. Mert ha továbbra is megmaradna abban, akkor kényszerülve lenne elfogadni, mit elvetni szándékozik. Nem volt igaz az Apostol következtetése, midőn így szólt: „Krisztus nem támadott fel”. És a többi sem: „hiábavaló a mi prédikálásunk, hiábavaló a ti hitetek is”. (*I. Korint. 15, 14.*) És az ezután következők is teljesen hamisak, mivelhogy Krisztus feltámadott és így nem volt hiábavaló azok prédikálása, kik ezt meghirdették, sem pedig amazok hite, kik ezt elhitték. De mindezek a hamisságok nagyon is helyes következményei ama nézetnek, mely szerint nincsen halottak feltámadása. E hamisságok visszautasításával, melyek csak akkor lennének igazak, ha nem támadnak fel a halottak, a következmény nem lesz más, mint a

holtak feltámadása. Mivel tehát nemcsak az igaz, de a hamis tételek között is lehetségesek a helyes összefüggések, könnyűszerrel elsajátítható az összefüggések igazsága Egyházon kívül álló iskolákban is. Ám a tételek igazságát az Egyház szent könyveiben kell kutatnunk.

XXXIII. FEJEZET.

Az összefüggések igazságát nem az emberek teremtték meg, hanem csak megfigyelték.

50. Ámde magát az összefüggések igazságát nem az emberek hozták létre, hanem csak észrevették és feljegyezték, hogy azután megtanulhassák vagy taníthassák. Az ugyanis a dolgok örök és Istentől megállapított rendjében leli alapját. Mert amint az idők folyamatát elbeszélő ember nem rakosgatta össze eme folyamatot; és aki a vidékek fekvését vagy állatok, cserjék, kövek természetét föltárja előttünk, nem az emberek által rendelt dolgokat tár fel; és aki megmutatja nekünk a csillagokat pályájukkal együtt, nem olyan dolgot mutat, amit ő maga, vagy más valamely ember alkotott; épen így az is, ki szól: „midőn hamis a következmény, szükségszerűen hamisnak kell lennie annak is, amiből következik”, nagyon helyesen állapítja meg ezt, de nem az ő műve, hogy így legyen, csupán rámutat arra, hogy így van. E szabályból ered az is, amit az imént Pál apostoltól említettünk. A felső-tétel ugyanis az volt, hogy nem támadnak

fel a halottak. Azok állították ezt, akiknek tévedését az Apostol megsemmisíteni szándékozott. Ebből a felsőtételből azután, melylyel tagadták a halottak feltámadását, szükségszerűen következik, hogy Krisztus sem támadt fel. Ez a következmény azonban hamis, mert Krisztus feltámadott. Hamis tehát a felsőtétel is: nem támadnak fel a halottak. A halottak tehát feltámadnak. Az egészet így állíthatjuk össze röviden: ha nem támadnak fel a halottak, Krisztus sem támadt fel. Krisztus azonban feltámadt, tehát feltámadnak a halottak is. Hogy a következmény elutasítása azonban maga után vonja szükségszerűen a felsőtétel elutasítását, nem az emberek találták ki, hanem csak rámutattak arra. Ám ez a szabály csupán az összefüggések igazságára áll és nem egyúttal a tételek igazságára is.

XXXIV. FEJEZET.

Hamis tételekből lehetségesek a helyes és igazakból a hamis következmények.

51. De midőn a feltámadásról szóló helyet boncolgatjuk, az összefüggés szabálya is helyes és maga a következményben adódó állítás is igaz. A hamis tételekben azonban a kapcsolat helyessége a következőképen adódik. Tegyük föl, hogy valaki elfogadja a tételt: ha állat a csiga, hangja van. Ennek megengedésével, miután bizonyítást nyert, hogy a csigának hangja nincsen s mivel a

következmény elutasítása maga után vonja a felsőtétel elutasítását, ott köt ki az okoskodás: a csiga nem állat. Ez az állítás hamis, de a hamisság elfogadásából a következmény összefüggésének helyessége folyik. Egy tétel igazságának tehát önmagában van ereje. Egy összefüggés igazsága pedig annak véleményéből vagy elfogadásából fakad, akivel az okoskodás történik. A helyes összefüggésbe pedig, amint már fentebb mondtuk, azért lesz beszöve a hamisság, hogy akinek tévedését javítani akarjuk, megszegyenüljön, mivelhogy elfogadta az előzményeket, melyek következményeiről immár látja: elutasítást érdemelnek. Már most könnyű belátnunk ebből, hogy amint a hamis tételekből lehetségesek a helyes, épűgy az igaz tételekből a hamis következmények. Képzeld csak el, hogy valaki előáll a tétellel: „ha ő igazságos, akkor jó is”; ennek megengedésével azután jön a másik tétel: „ő azonban nem igazságos”. És midőn ez is elfogadást nyer, sor kerül a következményre: „tehát nem jó”. Mégis, bár mindez igaz, a következtetés szabálya nem helyes. Mert a következmény elutasítása ugyan maga után vonja a felsőtétel szükségszerű elutasítását is, de a felsőtétel elutasítása nem vonja maga után szükségképen a következmény elutasítását. Mivel igaz ugyan e mondás: „ha ő szónok, akkor ember is”. De ha kapcsolom az alsótételt: „ő azonban nem szónok”, akkor a megelőző felsőtételből nem következtetheted: „tehát ő nem ember”.

XXXV. FEJEZET.

Más lapra tartozik a következtetések törvényeinek és másra a tételek igazságának ismerete.

52. Más az összefüggések szabályait és más a tételek igazságait megismernünk. Amazokból megtanuljuk, hogy mi következetes, mi nem következetes és mi ellentmondó. Következetes: ha szónok, akkor ember. Nem következetes: ha ember, akkor szónok. Ellentmondás: ha ember, akkor négylábú. Itt tehát magáról az összefüggésről ítéltünk. Ám a tételek igazságában a tételeket önmagukban kell vizsgálnunk és nem összefüggésükre kell figyelniük. De hogyha az igaz és bizonyos tételekhez helves összefüggésben bizonytalanok is kapcsolódnak, akkor szükségszerűen azok is biztosak kell, hogy legyenek. Egyesek azonban kérkednek, midőn az összefüggések helyességét megtanulták, mintha máris magát a tételek igazságát sajátították volna el. És viszont akadnak mások, kik többnyire eljutottak már a tétel igazságáig, de mert a következtetés törvényeit nem ismerik, helytelenül saját magukat ócsárolják. Pedig jobb ember, aki tudja a halottak föltámadását, mint aki csak azt tudja, hogy következetes dolog Krisztus föltámadásának tagadása, ha egyszer nem támadnak föl a halottak.

XXXVI. FEJEZET.

A meghatározás és fölosztás tudománya nem hamis, ha mindjárt hamis dolgokra használják is.

53. Így vagyunk a meghatározás, felosztás és részekre bontás tudományával is. Bár nem egyszer hamis dolgokra használják, maga azonban nem hamis és nem is emberi intézmény, hanem a dolgok természetéből leszűrt valami. Csak azért, mert a költők meséikben, a hamis bölcselők, eretnekek, vagyis a hamis keresztények pedig téves véleményeikben alkalmazni szokták e tudományt, még nem mondható hamisnak egy dolog értelmi megszorítása akár meghatározás, akár fölosztás, akár részekre bontás által, hogy kiküszöböljük így a hozzá nem tartozót, vagy el ne hanyagoljuk a hozzája tartozót. Ez igaz, ha mindjárt a meghatározott, vagy fölosztott dolgok nem is igazak. Mert hiszen a hamisat is meghatározzuk ilyenformán: a hamis nem más, mint egy dolog jelzése, amely azonban nem úgy van önmagában, mint a jelzés mondja. Vagy esetleg más módon. Ez a meghatározás igaz, bár a hamis sohasem lehet igaz. Fölösztatását is adhatjuk a következőképen: két fajtája van a hamisságoknak. Az egyikbe tartoznak, amelyek egyáltalán nem létezhetnek, a másikba, amelyek nem léteznek, bár létezhetnének. Mert aki állítja, hogy hét meg három az tizenegy, olyasmit mond, ami semmiképen sem állhat fön. Aki meg azt mondja pl., hogy január elsején esett az eső, jöllehet

nem esett, mégis csak olyasmit állít, ami megtörténhetett volna. Tehát a hamisságok meghatározása és felosztása lehet nagyon is igaz, bár a hamisságok maguk igazak nem lehetnek.

XXXVII. FEJEZET.

Az ékesszólás szabályai igazak, habár nem egyszer hamisságokat ajánlgatnak általuk.

54. Vannak bizonyos szabályai a kiadósabb fejtegetésnek is, amelyet már ékesszólásnak nevezünk. Ezek nem kevésbé igazak, jól-lehet megtörténhetik, hogy általuk hamisságok nyernek ajánlást. De mivel az ajánlás igazakat is tartalmazhat, azért nem maga a képesség lesz a bűnös, hanem a vele visszaélők fonáksága. Mert az sem emberi intézmény, hogy az igazság előadása megnyerje a hallgatót, vagy hogy a rövid és világos elbeszélés könnyen az emberek szívébe lopja a szónok szándékát és hogy a szónoki változatosság megkímélje a hallgatóságot a csőmörtől, sőt ébren tartsa figyelmét. Ilyen és más efféle megfigyelések, akár hamis, akár igaz ügyekben mégis csak igazak, amennyiben valamely dolog megismertetését vagy elhitetését eszközlik, esetleg mozgásba hozzák a lelket valaminek megóhajtására vagy megvetésére. Mégis inkább csak rájöttek az emberek, hogy ezek alkalmasak az ilyesmire, semhogy ők alkották volna mindezeket céljaik elérésére.

XXXVIII. FEJEZET.

A Retorika és Dialektika hasznossága.

55. Ha a Retorikát elsajátítjuk, nem annyira arra kell felhasználnunk, hogy megértjük a dolgokat, mint inkább arra, hogy előadjuk, amit már megértettünk. A következőtetések, meghatározások és felosztások tudománya ugyancsak nagy segítségül szolgál a hozzáértőnek. Csak azután távol legyünk a tévedéstől, amely olyképen mutatja, mintha az emberek ezek megtanulásával már magát a boldog élet igazságát is megtanulták volna. Rendesen úgy vagyunk, hogy az emberek könnyebben megértik a dolgokat, amelyek megértéséhez mindezeket megtanulják, mint az ilyen szabályoknak szörnyen csomózott és kihegyezett tudományát. Mintha valaki a járás-kelés szabályait akarná megadni: figyelmeztetne, hogy ne emeljük addig hátulsó lábunkat, míg csak le nem tettük az elősőt, azután apránként leírná, miképen kell az ízületek és csuklók tengelyét mozgatnunk. Igazat mondana ugyan, másképp valóban nem sétálhatunk, de az emberek könnyebben lábra kapnak, ha mindezt megteszik, semmintha odafigyelnek cselekvés közben, vagy a mondottak értelmét hámozgatják hallomás után. Akik pedig járni nem tudnak, még kevésbé törődnek azzal, amit gyakorlás által meg nem figyelhetnek. Épígy az eszes ember is rendesen hamarabb látja meg a következőtetés helytelenségét, mintsem fölfogná annak szabályait. A gyöngébb tehetségű meg az előbbi nem látja, az utóbbit pedig

még kevésbé fogja föl. Mindeme dolgokban gyakran inkább az igazság látványa gyönyörködtet, semhogy segítségünkre volnának vitatkozásaink, vagy ítéleteink alkalmával. Igaz, hogy talán gyakorlottabbá élesítik értelmünket, de az is igaz, hogy ugyanakkor gonoszabbá és felfuvalkodottabbá is teszik. Akik elsajátították ezeket, hajlandók lesznek látszatra igaz beszédekkel vagy kérdésekkel akár csalásra is és azt hiszik, hogy a becsületesek és ártatlanok ki játszásával valami nagyon nagy jó birtokába jutottak.

XXXIX. FEJEZET.

A számok tudománya sem az emberek intézménye, hanem a dolgok természetéből való és az emberek csak rájöttek arra.

56. Hogy pedig a számtant sem az emberek hozták létre, hanem csak rájöttek és kipuhatták szabályait: akármelyik gyengeelméjű előtt is kézzelfogható. Mert az „Italia” első szótagja, melyet a régiek röviden ejtettek. Virgilius akaratából ugyan hosszúvá lehetett, de senki sem teheti tetszése szerint, hogy háromszor három ne legyen kilenc, hogy ez négyszögű alakzatot alkothasson, hogy a hármas számhoz viszonyítva ne legyen háromszoros, a hatoshoz mérve egyszer és félszer akkora, hogy valamely számnak a kétszerese legyen, mivel a páratlan számoknak fele nincsen. Vizsgálhatjuk tehát önmagukban, vagy ábrák, hangok és más mozdulatok törvényeihez alkalmazva a számokat, de változatlan szabályaik vannak,

melyek semmikép sem emberi alkotások, hanem csupán a tehetségesek éleselméjűségének leleményei.

57. Mind e dolgokat annyira megszerették mégis az emberek, hogy inkább hajlandók hetvenkedni velük a tudatlanok előtt, sem-hogy kutatnák: honnét származik igaz voltuk, amiket ők éppen igazaknak találnak és honnét ered nemcsak igazságuk, de változatlanságuk is, amikről úgy találták, hogy változatlanok? Mert így a testek alakjától eljutnának az emberi értelemig, amelyről ismét csak úgy találnák, hogy változó. Egyszer tudós, máskor tudatlan. De mégis mintegy a fölötte álló változhatatlan igazság és az alatta álló többi változó között lelnék meg annak helyét. Így azután mindeneket az egy Isten dicséretére és szeretetére fordítanának, mert megismernék, hogy tőle származnak mindenek. Ha nem így történik, látszatra tudósok lehetnek, de bölcsekké sohasem lesznek.

XL. FEJEZET.

A főntebb leírt tudományok közül melyik milyen lelkülettel érdemli meg a vele való foglalkozást?

58. Elgondolásom szerint a tudásra szomjas, tehetséges, istenfélő és boldog életet kereső ifjaknak meg kell parancsolnunk üdvösségük érdekében: a Krisztus Egyházán kívül művelt tudományok közül egyetlen egybe se merüljenek el ama nyugodt, de könnyelmű hiszemben, hogy a boldog életre viszi őket. Előbb józan és szorgalmas utána-járással vegyék fontolóra valamennyit. És ha

úgy látják, hogy a kitalálók különféle szándéka szerinti különböző emberi gyűrmányok közülük némelyek, sőt hozzá még homályban botorkálók is a tévedők véleményei miatt, vagy főleg talán az ördögökkel is szövetségben vannak bizonyos jelzések valamilye szerződéseit és mintegy megegyezései által, akkor kereken utasítsák el és vessék meg azokat. Idegenkedjenek az emberek főlöseges és buján tenyésző intézményeinek tanulmányozásától is. Ama emberi előírásokat azonban, melyek az emberi közösség szempontjából fontosak, e földi élet szükségességére való tekintettel ne hanyagolják el. A pogányok többi tudományára nézve pedig az a véleményem, hogy semmi haszon sincs belőlük, leszámítva a földies gondolkodásmód világába tartozó mult vagy jelenvaló dolgok történetét, amelyekhez sorozhatók még a hasznos testi ügyességek kísérletei és magyarázatai, valamint a megvitatás és számok tudománya. Ám mindezekben ragaszkodnunk kell a „ne quid nimis”-hez. (Semmit se túlzásban!) Áll ez legfőképen azokra a tudományokra, melyek a test érzékeihez tartoznak s melyek az idő folyamába szabottak és a tér kereteibe zártak.

59. Amint pedig egyesek gondosan megmagyaráztak minden szót és nevet, akár héber, akár szír, akár egyiptomi, vagy más nyelven volt is föltalálható a Szentírásban, melyet azonban mi fordítás nélkül kaptunk, épúgy Eusebius¹ is összefoglalta az elmúlt

¹ Eusebius Pamphili, caesareai püspök, a keresztény történetírás atyja, † 340 körül.

idők történetét isteni könyveink kérdéseire való tekintettel, melyek ugyancsak meg is követelik annak használatát. Amit tehát ezek cselekedtek e dolgok területén, hogy segítségükkel ne kelljen a kereszténynek kicsinységek miatt is sokat törődnie, szerintem mások is megtehetnék. Valami hozzáértő, kinek egyébként öröme tellenék a testvéri megsegítés igazán kegyes munkájában, fajták szerint rendezhetné, azután egyenkint tárgyalásba véve írásba foglalhatná a földnek mindama vidékeit, állatait, füveit, fáit, köveit, ismeretlen érceit és más hasonló dolgait, amelyekről a Szentírás említést tesz. A számok világában is megtörténhetnék, hogy legalább ama számok értelmét kifejténék és összeírnák, amelyekről az Írás megemlékezik. Lehet, hogy ezek közül egy-két dolog, vagy akár valamennyi is elkészült talán. Hiszen hányszor megtörtént már, hogy derék és tudós keresztények jól megírt műveiről nem volt tudomásunk és később meglettük azokat. A hanyagok serege, vagy az irigykedők titkolódzása miatt nem ismeretesek előttünk ezek. Hogy azonban a vitatkozás tudományával is így lehetnénk: nem tudom. De kétlem, mert hiszen az Írások egész szövegén idegrendszer módjára fut át. Azért ez az olvasót inkább csak a homályos helyek bogozgatásában meg kifejtésében segíti, amiről majd ezután szólunk és nem az ismeretlen jelek elsajátításában, amiről most tárgyalunk.

XLI. FEJEZET.

Használjuk fel, ami igazságot mondtak a pogányok.

60. Az úgynevezett bölcselők pedig, de főképen a platonikusok, ha valami igazságot, valami hitünkhöz alkalmazkodó dolgot mondtak, nemcsak hogy nem kell félnünk attól, hanem el kell vennünk tőlük, mint jogtalan birtokosoktól és saját használatunkra kell fordítanunk. Az egyiptomiaknak nemcsak bálványképeik és súlyos rakományaik voltak, amelyeket Izrael népe útált és megvetett, de voltak arany-ezüst edényeik, ékeségeik és ruháik is. (Mózes II. 3, 22. és 12, 35.) Mindezeket az Egyiptomból kivonuló nép, nem ugyan saját felelősségére, hanem az Isten parancsára titokban tulajdonába vette, hogy helyesebb használatra fordítsa. Maguk a mitsem sejtő egyiptomiak adták oda mindazt, amit ők helytelenül használtak. Épigy a pogányok mindenfajta tudományaiban is nemcsak babonás és utánzásra szánt bálványképek, vagy hiábavaló fáradozások súlyos tehertételei vannak, amelyeket bármelyikünk, ki csak Krisztus vezetésével távozik a pogányok gyülekezetéből, utálattal kerülni tartozik. Akadnak ott tisztességes ismeretek is, melyek alkalmasabb helyen lesznek az igazság szolgálatában és akadnak ott nagyon hasznos erkölcsi szabályok, sőt az egy Isten tiszteletére vonatkozó néhány igazság is kerül közöttük. Mindez az ő aranyuknak és ezüstjüknek számít, amit nem ők maguk csináltak, hanem mintegy a mindeütt előmlő isteni Gondviselés bányáiból ás-

tak elő, hogy azután gonoszul és jogtalanul visszaéljenek vele az ördögök szolgálatára. Ezt azonban a kereszténynek, midon lelkében elválik már a pogányok szerencsétlen közöségétől, magával kell vinnie az Evangélium jogos hirdetéséhez. Ruhájukat is, vagyis emberi intézményeiket, melyek azonban hozzátartoznak az emberi közösséghez és amelyek nélkül nem élhetünk: szabad fölvennünk és viselnünk, csak át kell alakítanunk keresztény módra.

61. De mi mást cselekedtek a mi szép számban lévő derék híveink? Hát nem látjuk-e, mennyi arannyal, ezüsttel és ruhával megterakodva jött ki Egyiptomból a mi igen kedves tudósunk és igen boldog vértanunk, Cyprián?¹ Hogy mennyit hozott magával Lactantius, Victorinus, Optatus, Hilarius és mennyit a számtalan görög, hogy az élökről ne is szóljak? Ezt tette előbb maga az Isten leg-hűségesebb szolgája, Mózes is, kiről az Írás mondja, hogy az egyiptomiak minden bölcseségére oktatták. (*Apost. Cs. 7, 22.*) Mindeme férfiaknak sohasem kölcsönözte volna a pogányok babonás társadalma e hasznos tudományokat, legfőképen nem abban az időben, midőn Krisztus igájától irtózva üldözte még a keresztényeket, ha csak valamelyes gyanú támad is benne, hogy ezeket az egy Isten tiszteletének hasznára fordítják, mi által megássák sírját a bálványok hazug imádásának. De odaadták aranyukat, ezüstjüket

¹ Cyprián, Hilarius, Lactantius, Victorinus, Optatus, Hilarius a III és IV század nagy keresztény írói és püspökei

és ruhájukat az Isten Egyiptomból kivonuló népének, mert sejtelmük sem volt még, hogy adományuk miképen lép majd Krisztus szolgálataiba. Ami ugyanis az Exodusban történt, kétségtelenül előkép volt, hogy mindezt megjelentse. E mondással azonban nem vágok elébe más, jobb, vagy egyenlő tehetségű ember ítéletének.

XLII. FEJEZET.

Milyen lelkületet kíván az írás tanulmányozása.

62. Ámde az isteni írások buzgó tanulmányozására illetén felkészült embernek, midőn azok mélyebb szemügyre vételéhez kezd, ne szűnjék elmélkedése az apostoli szón: „a tudomány felfuvalkodtat, a szeretet épít.” (I. Korint. 8., 1.) Így megérti majd, hogy bár gazdagon hagyja el Egyiptomot, de a Pászka megülése nélkül nem volna szabadulása. A mi fölálldozott húsvéti bárányunk pedig Krisztus. (I. Korint. 5, 7.) És Krisztus fölálldozása semmit sem köt annyira lelkünkre, mint ama kiáltást, melyet Ő hallat felénk, kik szintén az egyiptomi fáraó jármát hordozzuk szeme előtt: „Jöjjetek hozzám, kik fáradoztok és terhelve vagytok és én megnyugtatlak titeket. Vegyétek rátok az én igámat és tanuljatok tőlem, mert szelíd vagyok és alázatos szívű, és nyugalmat találtok lelketekben. Mert az én igám szelíd és az én terhem könnyű.” (Máté 11, 28—30.) Kiknek könnyű? Csak a szelíd és alázatos szívűeknek, kiket nem fuvalkodtat föl a tudomány, hanem épít a szeretet. Emlékezzenek meg tehát azok-

ról, kik a sötétség árnyékaiban ünnepelték a Pászkát amaz időben és izsóppal lettek megjelölve, midőn a felső küszöböt meg kellett hinteniök a bárány vérével. (Mózes II. 12, 22.) Alacsony és szelíd növény az izsóp és mégis semmi sem erősebb és átütőbb gyökereinél. Meggyökerezve és megszilárdítva kell lennünk a szeretetben, hogy mi is felfoghassuk minden szentekkel együtt: melyik a széles-ség és hosszúság, a magasság és mélység... vagyis az Úr keresztjét. (Efez 3, 17.) Szélessége a haránt helyezett gerenda, amelyre kezeit feszítették. Hosszasága a föld és a haránt gerenda közötti rész, amelyre a kezétől lefelé egész testét odaszögezték. Magassága a harántgerendától fölfelé egészen csúcsáig terjed, amelyre feje támaszkodott. Mélység pedig a földbe szúrt rész, amelyet nem láthatunk. Minden keresztény cselekedet a keresztjellel kapja magyarázatát: a Krisztusban való jócselekedet, az állhatatos Hozzászegődés, az égiek reménylése és a szentségek megóvása minden gyalázattól. Az ilyen élet által megtisztultan ismerhetjük csak meg Krisztusnak tudományt felülhaladó szeretetét is, melyben egyenlő az Atyával, ki által mindenek lettek, hogy beteljünk Isten minden teljességével. (Efez. 3, 19.) Tisztító erő is rejlik az izsóppan. És ha az Egyiptomból elhordott gazdagság fölfuvalkodottá teszi a tudományt, hogy a teli tudó ne lihegjen valami gőgöset, szól az Írás: „hints meg engem izsóppal és megtisztulok; moss meg engem és a hónál fehérebb leszek. Add, hogy örömet és vigasztalást halljak.” (Zsolt. 50,

9—10.) Azután hogy megmutassa az izsóp által jelzett tisztulásunkat gőgünk szennytől, hozzáfűzi következetesen ezt is: „és örvendezzenek megalázott csontjaim.”

XLIII. FEJEZET.

A Szentírás és a profán irodalom összehasonlítása.

63. Ámde mily csekély az arany, ezüst és a ruhák mennyisége, melyet ama nép vitt magával Egyiptomból, ha összehasonlítjuk a később Jeruzsálemben elért gazdagsággal, mit főképp Salamon királynál látunk. Éppen így van ez a pogányok könyveiből gyűjtött összes, bár egyébként hasznos tudománnyal is, ha az isteni írásek tudományához hasonlítjuk. Mert amit az ember az Íráson kívül tanult, ha kártékony, itt elítélésben részesül, ha pedig hasznos, itt is föltalálható. És amíg itt bárki megtalálhatja mindazt, mit saját hasznára másutt elsajátított, addig sokkal bőségesebben leli, mit másutt semmikép meg nem tanulhat, csakis az Írásek csodálatos mélységében és csodálatos alázatában. Mivel tehát az ilyen utasítással erősített olvasót nem gátolják az ismeretlen jelek, azért szelíd és alázatos szívű lesz. Krisztus enyhe igájába törődött, kicsiny teherrel terhelt, szeretetbe alapított, gyökerezett és épült, kit a tudomány nem tehet fölfuvalkodottá. Lászon hát hozzá az ilyen ember, hogy szemügyre vegye és megoldogassa az Írásek homályos jeleit is. Ezekről azonban már a harmadik kötetben mondom el, mit az Isten elmondanom kegyesen enged.

HARMADIK KÖNYV

Miután az előző könyvben Szent Ágoston a jelek ismeretlenségének megszüntetését tárgyalta, áttér most a homályosságok és kétértelműségek megoldására, melyekkel akár sajátos, akár átvitt értelmű jelekben találkozunk. A sajátos jelek területén vagy az írásjelek elhelyezése, vagy a szavak kiejtése, vagy a bizonytalan kifejezés okozza a homályt. Ezt a szövegösszefüggésből, a fordítók egybevetéséből, vagy a Szentírás eredeti nyelvének vizsgálatából kell nyilvánvalóvá tennünk. Az átvitt értelmű jelek csoportjában kétértelműség jelentkezik, ha a kifejezés nem betűszerinti értelemben nyer alkalmazást az írásokban. Főleg az utóbbiról ad fáradságos munkával végzett magyarázatot a Szerző. Szabályokat közöl a jelképes kifejezések fölismerésének és fejtegetésének útja-módjáról. Végezetül mérlegre teszi egyenkint Tichonius hét szabályát.

I. FEJEZET.

A megelőző könyvek tartalma és a következő célja.

1. Az istenfélő ember szorgalmas kutatója a Szentírásba rejtett isteni akaratnak. Szelíd és jámbor, hogy kerülje a versengéseket. Nyelvek tudományával vértezett, hogy ismeretlen szavak és kifejezés módok föl ne tartóztassák. Bizonyos szükséges dolgok ismeretében is erős, nehogy a hasonlatosság kedvéért alkalmazott dolgok jelentőségét és természetét illetőleg tudatlanságban legyen. Segítik őt a kódexek is, melyek valódiságát hozzáértő szorgalommal készült javítás biz-

tosítja. S ha mindez így van, akkor hozzáláthat kellő fölkészültsége birtokában, hogy az Írások homályos helyeit megtárgyalja és megoldja. Amennyiben tanításunkra hallgat, nem csalják lépre őt a kétértelmű jelek. Megtörténhetik azonban, hogy akár nagyobb tehetség, akár felsőbb megvilágítás fénye birtokában, mint gyerekségeket mosolyogja meg az utakat, melyeket számára mutatni szándékozunk. Ám mint már említettem, amennyiben általunk tanítható, ki lelkileg elég erős tanításunk befogadására: tudnia kell, hogy az Írás homályossága vagy a sajátos, vagy az átvitt értelmű szavakban leledzik. E két fajtára rámutattunk már a második könyvben is.

II. FEJEZET.

Hogyan szüntethető meg a szavak szétválasztásából származó homály.

2. Midőn az Írás homályossága sajátos szavakból ered, elsősorban arra kell figyel-nünk, vajjon nem volt-e helytelen szétválasztásunk, avagy kiejtésünk? Ha pedig feszült figyelmünk ellenére is bizonytalanok vagyunk, hogyan kell szétválasztanunk, vagy milyen legyen a kiejtésünk, akkor az Írások érthetőbb helyeiből vagy az Egyház tekintélyéből merített hitszabályhoz kell tanácsért fordulnunk. Eleget tárgyaltunk erről az első könyvben, midőn a dolgokról beszéltünk. És hogyha mindkét, vagy ha több rész fordul elő, valamennyi homályosan csendül a hitszabály után is, nincs más

hátra, minthogy magának a beszédnek szövegét, a homályosságot körülzáró, megelőző és követő részeket kell megkérdeznünk. Így megláthatjuk, vajjon a mutatkozó többféle értelem közül melyiket helyeseljük és melyiket fogadjuk magunkénak?

3. Már most figyeld meg a példákat. Az eretnek szétválasztás: „Kezdetben vala az Ige és az Ige Istennél vala és Isten vala” (*János 1, 1.*) más értelmet erőszakol: „Az Ige kezdetben az Istennél vala” és így nem hajlandó az Igét Istennek vallani. Ezt azonban hitünk szabálya szerint vissza kell utasítanunk. E szabály előírása nyomán a Háromság egyenlőségéről azt kell mondanunk: „és Isten vala az Ige”. Majd hozzá kell tennünk: „Kezdetben az Istennél vala.”

4. De sem így, sem úgy nem ellenkezik hitünkkel és azért magának a beszédnek szövegéből kell megítélnünk az Apostol szavainak szétválasztásában rejlő kétértelműséget: „nem tudom, mit válasszak; szorongattattam ugyanis e kettő között: kívánok elválni és Krisztussal lenni, mert ez sokkal jobb; (de) megmaradnom a testben szükséges tiértetek.” (*Filipp. 1, 23.*) Mert bizonytalan, hogy mi tartozik össze: „e kettő között kívánok”, vagy „szorongattatom ugyanis e kettő között”? Vajjon ide kapcsoljuk-e a következőket: „kívánok elválni és Krisztussal lenni”? Mivel azonban így folytatódik: „mert ez sokkal jobb”, kitűnik, hogy e sokkal jobb után kívánczik. Kettő között szorongattatik, mégis az egyik után kívánczik, a másik meg szükséges reá nézve.

Kívánczik ugyanis Krisztussal lenni és szükségesnek mondja, hogy megmaradjon testében. Ezt a kétértelműséget az egy következő „mert” szó beszúrásából döntjük el. A fordítók, kik e mondatrészt elhagyták, inkább azon a nézeten voltak, hogy úgy látszik, nemcsak kettő között szorongattatik, hanem mindkettő után kívánczik is. Így kell tehát a szétválasztást tennünk: „nem tudom mit válasszak; szorongattatom ugyanis e kettő között.” E rész után következik: „Kívánok elválni és Krisztussal lenni.” És mintha csak kérdeznék, hogy miért kívánczik inkább e dolog után, hozzáteszi: „mert ez sokkal jobb.” Miért szorongattatik tehát e kettő között? Mivel ittmaradása szükséges, mit így fejez ki: „megmaradnom a testben szükséges tiértetek.”

5. Ahol pedig a homályosságot sem hitünk előírásával, sem magának a beszédnek szövegével nem űzhetjük el, misem áll utunkban, hogy a mutakozó vélemények bármelyike szerint különböztessünk. Így vagyunk a korintusiakhoz írt sorokkal is: „Annak okáért ilyen ígéreteink lévén, szerelmeseim! Tisztítsuk meg magunkat a test és lélek minden förtelmétől, a megszentelést véghez vívén isteni félelemben. Értsetek meg minket. Senkit nem sértetünk.” (II. Korint. 7, 1—2.) Kétséges, vajjon e szavakat: „Tisztítsuk meg magunkat a test és lélek minden förtelmétől”, ama kijelentés szerint kell-e fűznünk: „hogya szent legyen testében és lelkében”? (I. Korint. 7, 34.) Vagy inkább: „Tisztítsuk meg magun-

kat a test minden förtemétől", hogy így más értelmet kapjunk: „És a lélek megszentelését véghez vívén, isteni félelemben értsetek meg minket.”¹ A szétválasztások ilyen homályosságai tehát az olvasó hatalmában vannak.

III. FEJEZET.

Miképen szüntethető meg a kiejtésből eredő homály?

6. Mindazt, amit a homályos szétválasztásokról mondtunk, a homályos kiejtésekre nézve is meg kell szívlelnünk. Mert ezeket is, hacsak nem az olvasó túlságos hanyagsága okozta romlásukat, vagy hitünk szabályaiból, vagy a megelőző és következő szöveggel való összefüggéseikből kell megjavítanunk. Vagy ha egyik módot sem alkalmazzák a javításra, a kétség megmarad ugyan, de bármilyen lesz is az olvasó kiejtése, bűne nincsen. Ha nem állana utunkban a hit, amellyel hisszük, hogy Isten nem vádolja választottait és Krisztus nem ítéli el azokat, akkor e szavakat: „Ki fogja vádolni az Isten választottait?” (Róm. 8, 33.), úgy is ejthetné valaki, hogy a kérdést válasz gyanánt követné e mondat: „Az Isten, ki megigazulttá tesz.” És az ismételt kérdésre: „Ki az, ki kárhoztasson?”, ez a válasz jöhetne: „Krisztus Jézus, ki meghalt.” De mivel örültség volna ez a hit, azért úgy kell e szavakat kiejtenünk, hogy a tudakolózásra

¹ Magyar Szentírás-fordításunk szövege nem alkalmas a szentágostoni okoskodás teljes visszaadásához.

kérdés következzen. A tudakolozás és kérdés között pedig a régiek szerint az a különbség, hogy a tudakolozásra sokféle válasz adható, a kérdésre azonban vagy csak az „igen”, vagy csak a „nem” lehet a felelet. Tehát úgy ejtjük e szavakat, hogy a tudakolozás után: „Ki fogja vádolni az Isten választottait? ezt a — kérdés hangzású — feleletet adjuk: „az Isten, ki megigazulttá tesz?”, és így csendesen ez a válasz adódik: nem. És a hasonló tudakolozás után: „Ki az, ki kárhoztasson?” megint csak kérdéssel felelünk: „Krisztus Jézus, ki meghalt, sőt ki fel is támadott, ki az Isten jobbján vagyon, ki közben is jár érettünk?” ismét mindenütt e csendes válasznak kell következnie: nem. De már ama helyen, ahol így szól az Írás: „Mit mondjunk tehát? hogy a pogányok, kik nem követték az igazságot, megnyerték az igazulást” (Róm. 9, 30.), ha a tudakolozás után: „Mit mondjunk tehát?” nem válasz gyanánt adnók a következőket: „Hogy a pogányok, kik nem követték az igazságot, megnyerték az igazulást”, akkor e hely a következő szöveggel elvesztené összefüggését. Bármilyen hangon ejthetjük azonban Nathanael szavait: „Kerülhet-e valami jó Názáretből?” (János 1, 46.), akár igenlőleg, olyanformán, hogy csak a „Názáretből” kifejezés alkotja a kérdést, akár az egész mondatot kételkedőleg is kérdezhetjük. Nem látom, miképen kellene itt különböztetnünk. De egyik értelemben sem ártunk a hitnek.

7. Homályosság ered a szótagok kétes hangzásából is. Mindenesetre ez is a kiejtés-

hez tartozik. Például az Irás e részében: „Non est absconditum a te os meum, quod fecisti in abscondito” (Zsolt. 138, 15.) (A magyar fordítás szerint: „Nem volt eltitkolva csontom előtted, melyet rejtekben alkotál”), nem világos az olvasó előtt, vajjon az os-t röviden, vagy hosszan ejtse-e? Ha ugyanis röviden ejti, akkor az ossa (csontok), ha meg hosszan ejti, akkor az ora (szájak v. arcok) egyes számát jelenti. Az ilyesmit az eredeti nyelv megvizsgálásával kell eldöntenünk: mert görögben nem *στόμα* (arc, száj), hanem *ὀστέον* (csont) áll. Ime, a népies nyelvjárás többnyire használhatóbb a dolgok jelölésére, mint az irodalmiságra törekvő nyelv. Legalább is én szívesebben hallom barbarizmussal, hogy „nem volt eltitkolva ossum-om (azaz: csontom) előtted” mintsem, hogy irodalmibb latinsággal, de kevésbbé érthetően halljam. De megtörténik, hogy egy szótag kétséges hangzásakor az ugyanazon mondatban előforduló hasonló szóból ítélkezünk. Az Apostol szerint: „melyekről mondom nektek, mint ezelőtt is mondtam, hogy akik efféléket cselekszenek, Isten országát el nem nyerik”. (Galat. 5, 21.) Ha csak azt mondotta volna: „Praedico vobis” és nem fűzte volna mindjárt a „sicut praedixi”-t is, akkor csupán az eredeti nyelv kéziratához folyamodhatnánk, hogy megtudjuk, vajjon a „praedico” kifejezésben röviden, vagy hosszan kell-e ejtenünk a középső szótagot? Most azonban nyilvánvaló, hogy hosszan kell ejtenünk.

Mert nem azt mondja: sicut praedicavi (amint magasztaltam), hanem: sicut prae-dixi. (amint mondtam.)

IV. FEJEZET.

Mikép kell megszüntetnünk a kijelentések homályosságát?

8. Nem csak az elválasztásokhoz és kiejtésekhez tartozó homályosságokat, hanem a nem ezekhez tartozókat is meg kell vizsgálnunk hasonló módon. Ilyen a Tesszaloniakaiakhoz írt levél e része: „Propterea consolationi sumus fratres in vobis”. („Azért megvigasztaltattunk, atyámfiak, tibenetek”) (I. Tesszal. 3, 7.) Kétséges ugyanis, vajjon „o fratres”-t (ó atyámfiak), vagy „hos fratres”-t (atyafiakat) kell-e értenünk? (T. i. felszólító v. tárgy eset-e?) Egyik értelemben sincs hitünk ellenére. A görög nyelvben azonban e két eset nem hasonló. Azért ha azt is megvizsgáljuk, látjuk, hogy itt megszólító esetről van szó, vagyis: „o fratres”, (atyámfiak). Ha a fordító így akarta volna kifejezni magát: „consolationem habuimus fratres in vobis” (vigasztalásunk volt atyámfiak tibenetek), kevésbbé szolgált volna ugyan a szavaknak, de kevésbbé kétségeskednénk az értelmet illetőleg. Vagy legalább hozzáadná valaki a „nostri” szót. Akkor talán senki sem kételkednék, hogy felszólító módban hallja a kifejezést: „Propterea consolationi sumus fratres nostri in vobis”.¹ Az ilyen en-

¹ Magyar Szentírásunk voltaképen „fratres nostri”-t fordította atyámfiak.

gedmény azonban már veszedelmes volna. Így történt az Apostol Korintusiakhoz intézett szavaival: „Quotidie morior, per vestram gloriam, fratres, quam habeo in Christo Jesu”. (Naponkint meghalok atyámfiái, a ti dicsőségtekre, mely nekem Jézus Krisztusban vagyon”. (I. Korint. 15, 31.) Valamely fordító ugyanis így adja ezt: „Quotidie morior per vestram iuro gloriam”. (Naponkint meghalok, a ti dicsőségtekre esküszöm.) Mert a görögben az esküvő ember szavának (ὅτι) nyilvánvalóan nincsen kétséges hangzása. Tehát nagyon ritkán és nagyon nehezen találhatunk az isteni írások könyveinek sajátos szavaiban homályt, amely ne volna megoldható: akár az írók szándékát ismertető beszéd körülményeiből, akár a fordítók összehasonlításából, vagy akár az eredeti nyelvvél való egybevetésből.

V. FEJEZET.

Az Írás képletes kifejezéseit betű szerint venni: nyomorúságos szolgaság.

9. Az átvitt értelmű szavak homályosságai azonban, amelyekről a következőkben szólnunk, nem mindennapi figyelmet és szorgalmat igénylenek. Elsősorban is arra kell vigyázni, nehogy betű szerint vedd a képletes kifejezéseket. Erre vonatkoznak ugyanis az Apostol szavai: „a betű megöl, a Lélek pedig megelevenít”. (II. Korint. 3, 6.)¹ A test

¹ Szent Ágoston magyarázata itt allegorikus.

okosságáról tanuskodunk, ha a képletes kifejezést sajátos értelemben vesszük. Semmi más nem mondható annyira találóan a lélek halálának, mint midőn éppen az a képessége, amellyel az állatok fölé emelkedik, vagyis értelme: testi béklyókba verődik a betű követése által. Aki ugyanis a betűt követi, a képletes szavakat is sajátosak gyanánt fogja föl és a sajátos szóval jelzett dolgot sem vonatkoztatja valami más értelembre. Ha pl. a „szombat” szót hallja, csupán a folytonos iramban ismétlődő hét nap egyikére gondol. És ha az „áldozat” szó üti meg a fülét, nem lépi túl gondolata az állatokból, vagy a föld gyümölcseiből hozott szokásos áldozatot. Nyomorúságos lelki szolgaság ez: dolgok gyanánt vennünk a jeleket és képteleneknek lennünk arra, hogy értelmünk szemét testi teremtmények fölé emeljük örök fényességek befogadására.

VI. FEJEZET.

A zsidók hasznos jelek alatti szolgaságáról.

10. Mégis a zsidó népnek ez a szolgasága messzire esett a többi népek szokásától: olyaténképen törtek a földi dolgok igájába, hogy mindenekben az egy Isten ajánlását vették. És bár a szellemi dolgok jeleit, mert nem tudták, hogy mire is vonatkoztassák azokat, maguk a dolgok gyanánt becsülték, de lelkükbe évdött a tudat: e szolgaságuk által a mindenek egyetlen Istenének, kit szemükkel nem láttak ugyan, tetszését meg kell

nyerniök. Ez volt mintegy az a gyermekeket nevelő mester felügyelete, amelyről az Apostol ír. Ennélfogva mindazok, kik makacsul belétapadtak az ilyen jelekbe, nem tudták elviselni az Urat, ki ezeket nem sokra becsülte, midőn kinyilatkoztatásuk ideje elérkezett. (Máté 12, 2.; Lukács 6, 7.) Ezért szóttek ellene rágalmaikat az ő fejedelmeik, midőn szombaton gyógyított. És ama jelekbe, mint dolgokba belebonyolódott nép nem hitte el, hogy Isten, vagy hogy Istentől jött, ki nem vette figyelembe e jeleket a zsidók felfogása szerint. Akik azonban hittek, kikből az első jeruzsálemi Egyház alakult, eléggé megmutatták, hogy micsoda előny származott a nevelő mester ilyen felügyeletéből: a szolgálóknak adott időleges jelek az eget és földet teremtő egyetlen Isten hódolatába igázták a jeleket tisztelők meggyőződését. Ezek ugyanis, mivel a lelki dolgok előcsarnokába jutottak (mert magukban az ideigvaló és testi kívánságokban meg jelekben, noha nem is tudták, hogy lelkileg miképen magyarázzák azokat, mégis elsajátították az egy örök Isten tiszteletét), azért olyannyira alkalmasokká lettek a Szentlélek befogadására, hogy mindenüket eladták, a vételárakat az Apostolok lábaihoz tették a szűkölködők közötti szétosztogatásra és teljes önmagukat új templom gyanánt szentelték Istennek, kinek földi képmását, vagyis a régi templomot eddig szolgálták. (Apost. Cs. 4, 34.)

VII. FEJEZET.

**A pogányok haszontalan jelek alatti
szolgasága.**

11. Nem olvassuk, hogy ez a szolgaság egyházakat alakított volna a pogányok között. Nem voltak ugyanis annyira közel a lelkiekhez, kik kézzel faragott szobrokat imádtak istenek gyanánt. És ha némelyek közülük iparkodtak is ezeket jelekként magyarázni, de mégis csak a teremtmény tisztelére és imádására vonatkoztatták azokat. Mert mire megyek én például Neptun szobrával, ha nem ugyan magát a szobrot kell istennek tartanom, de jelkép gyanánt kell tekintenem az egész tenger, vagy azzal együtt a forrásokból szökellő valamennyi más vizek helyében is? Ilyenformán írja le lám ezt valamelyik költőjük, ha ugyan jól emlékezem szavaira:

Neptun atyánk, ősz homlokodat, ha
megingatod egyszer,
Zendül a tengermély, Óceánod önti az állad
Folytonosan s folyamok buggyannak elő
hajaidból.

(Claudian.)¹

Ez a hüvely csergő kavicsokat ráz édes burkolatában: nem embereknek, hanem csak sertéseknek való eledel. Aki az Evangéliumot ismeri, érti szavaimat is. (Lukács 15, 16.)

¹ Tu Neptune pater, cui tempora cana crepanti
Cincta salo resonant, magnus cui perpete mento
Profluit Oceanus, et flumina crinibus errant.

Mi más hasznom lehet hát abból, ha Neptun szobra mögé ezt a jelentést lopják, hacsak nem az, hogy tiszteletemet mindkettőtől megvonom? Mert nekem nem istenem sem semmiféle szobor, sem vele együtt a hatalmas tenger. Elismerem mégis, hogy mélyebbre csúsztak, kik emberek műveiben vélik isteneiket, mint akik Isten alkotásaiban. Nekünk azonban parancsunk vagyon, hogy az egy Istent szeressük és imádjuk (Mózes V. 6, 4.), ki alkotta mindazokat, amelyek képmásait a pogányok istenek, vagy az istenek képei és jelei gyanánt imádják. Ha tehát testi szolgaság a hasznukra alkotott jelek követése ama dolgok helyett, amelyek jelzésére alkotvák, mennyivel inkább testi szolgaság: haszontalan dolgok alkotott jeleinek a dolgok gyanánt való fölfogása? Ha pedig ezeket azokra viszed vissza, amiket jelentenek, és azok tiszteletével jegyzed el lelkedet, akkor is éppen oly testi és szolgai terhet vagy takarót öltöttél magadra.

VIII. FEJEZET.

A zsidók és pogányok más-más módon való szabadulása a jelek szolgaságából.

12. Ennélfogva a keresztény szabadság mindazoknak, kiket a hasznos jelek igájában talált, föltárta a rájuk nehezedő jelek értelmét s a már majdnem föltaláltakat fölemelte a jelek által jelzett dolgokhoz és ily módon megszabadította őket. Ezekből alakultak a szent zsidók egyházai. Akiket pedig a haszontalan jelek nyűgében talált, azokról

nemcsak e jelek alatti szolgaság jármát vette le, hanem megghiúsította magukat a jeleket is azáltal, hogy valamennyit eltávolította. Így fordította a pogányokat az ál-istenek tömegének romlottságától, melyet az Írás gyakran és sajátos értelemben paráznaságnak mond, az egy Isten tiszteletére. Nem azért, hogy a hasznos jelek szolgálatába szegődjenek immár, hanem hogy inkább azok szellemileg való értésében gyakorolják lelküket.

IX. FEJEZET.

Kit szorongat és kit nem a jelek alatti szolgaság.

13. Jelek jármában nyög az olyan, ki valamely jelző dolgot szolgál, vagy tisztel, anélkül, hogy ismerné annak jelentését. Aki pedig valamely isteni eredetű jel szolgálatát vagy tiszteletét vállalja, melynek erejével és jelentőségével tisztában van, nem a láthatót és mulandót tiszteli, hanem inkább: amire mindezek vonatkoznak. Az ilyen azonban szellemi és szabad ember, akár a szolgaság idejében is, midőn a testi gondolkozásmód számára nem látszik szükségesnek még ama jeleknek kinyilvánítása, melyek igája ép e lelkiület megszelídítését célozza. Ilyen szellemi emberek voltak a patriárkák meg próféták és velük mindazok Izraelben, kik által nekünk a Szentlélek az Írások segítségét és vigaszát nyújtotta. Ez időkből pedig, Urunk föltámadása után és által, napnál világosabban ragyogott föl szabadságunknak bizony-

sága s ama általunk már megértett jelek súlyos szolgálata sem igáz le minket. Csupán néhányat kaptunk a sok-sok jel helyett: maga az Úr és az apostoli tanítás által. Ezeket azonban nagyon könnyen gyakoroljuk, felséges mivoltukban megértjük és túláradó jámborsággal is övezzük azokat. Ilyenek a keresztség szentsége, vagy az Úr testének és vérének ünneplése. Ezeket valamennyien érzékeljük, beavatottan értjük vonatkozásait és azért nem testi szolgasággal, hanem inkább lelki szabadsággal hódolunk előttük. Amint azonban szolgai gyöngeségre vall a betű követése és a jeleknek a jelzett dolgok helyett való fölfogása, épúgy kósza útra való tévedést árul el a jelek haszon nélküli magyarázása is. Aki pedig nem fogja föl a jelnek jelentését, de mégis megérti annak jelvoltát, még nem szorongatja őt a szolgaság. Ám még mindig jobb az ismeretlen, de hasznos jeleknek járma, minthogy azok kártékony magyarázgatása által a szolgaság igája alól kivont nyakunkat tévedések törébe dugjuk.

X. FEJEZET.

Miről ismerjük meg a jelképes beszédet?

14. E köteleességhez pedig, mellyel óvakodunk, nehogy a jelképes, vagyis az átvitt beszéd módját sajátos értelemben kövessük, hozzá kell fűznünk egy másikat is: a sajátos értelmet sem szabad jelképesen felfognunk. Elsősorban tehát meg kell keresnünk a módját, hogy miképen ismerhetjük meg a beszéd

sajátos, vagy jelképes mivoltát. Ez a mód pedig teljességgel a következő: mindazt, amit az isteni kijelentésekben sem az erkölcsök tisztességére, sem a hit igazságára sajátos értelemben nem vonatkoztathatunk, jelképes értelműnek kell vennünk. Az erkölcsök tisztessége az Isten és felebarátunk szeretetéhez, a hit igazsága meg az Isten és felebarátunk megismeréséhez tartozik. Reményét pedig ki-kí saját lelkiismeretében hordozza, oly mértékben, amilyen mértékben előrehaladását érzi az Isten és felebarátja szeretete és megismerése felé. Mindezekről az első könyvben szóltam.

15. Hajlamos az emberfajta arra, hogy ne annyira magának a szenvedélynek, mint inkább saját szokásának befolyása alatt mérlegelje a bűnöket. Azért többnyire úgy történik, hogy ki-kí azt véli csupán bűnnek, amit kortársai és honfitársai gánccsal vagy elítéléssel szoktak illetni és csupán azt tartja dicséretre vagy elismerésre méltónak, amit megenged azok szokása, kik között élete folyik. Így azután, ha az Írás előír valamit, mitől a hallgatók szokása visszariad, vagy elítéli, amitől szokásuk nem idegenkedik, akkor — már amennyiben lelküket meggyőzte a kijelentés hitelessége — azt képletes beszédnek gondolják. Az Írás azonban nem parancsol mást, csak a szeretetet és nem ítél el mást, mint a bűnös kívánságot: ilyenképen alakítja az emberek erkölcsseit. Hasonló a helyzet akkor is, ha a lélek valami téves vélemény hatalmába kerül: bármit ál-

litson is másképen az Irás, az emberek képletesen fogják föl ilyenkor. Márpedig semmi mást nem állít, csupán a katolikus hitet, akár a múlt, akár a jövő, akár a jelenvaló dolgokban. Az elmúltak elbeszélése a jövődők meghirdetése és a jelenvalók bizonyossága. Mindezek azonban egyugyanazon szeretet gyarapítására és erősödésére, egyugyanazon bűnös kívánság leküzdésére és megsemmisítésére szolgálnak.

16. Szeretetnek mondom azt a lelki megmozdulást, mely az Istennek önmagáért, sajátmagunknak és felebarátunknak pedig az Istenért való élvezetére tör. A bűnös kívánság meg az a lelki mozdulás, mely az én, vagy a felebarát, vagy bármi más lény nem Istenért való élvezetére törekszik. Amit a fékezetlen bűnös kívánság tesz a lélek és a test megrontására, gaztettnek mondjuk. És amit mások ártalmára tesz: gonoszság a neve. Minden bűn e két fajta valamelyikéhez tartozik: de a gaztettek előbbre valók. Midőn ezek már kifosztották a lelket és mintegy nyomorúságba döntötték, akkor belemerrül a gonoszságokba, hogy ezáltal a gaztettek akadályai elsimuljanak, vagy segédeszközei föllelhetők legyenek. Ép így amit a szeretet az én javára cselekszik, érdek a neve, amit pedig a felebarát javára tesz, jótéteménynek mondjuk. Itt meg az érdek az első. Mert senki sem lehet másnak hasznára abból, amiye magának sincsen. Minél inkább romboljuk a bűnös kívánság birodalmát, annál inkább gyarapszik a szereteté.

XI. FEJEZET.

Mi legyen a szabály ama dolgokra nézve, amelyek a kegyetlenség bélyegét viselik és mégis Isten vagy a szentek személyéről mondják el azokat.

17. Mindama nyers és mintegy kegyetlen dolog, mit a Szentírás cselekedeteiben vagy kijelentéseiben Isten és szentjei személyéről olvasunk, a bűnös kívánság birodalmának megdöntésére szolgál. Ám ha érthetően csendül, nem kell másra vonatkoztatnunk, mintha jelképes mondás volna. Ilyen az Apostol szava is: „... magadnak haragot gyűjtesz a harag napjára, melyen Isten igaz ítélete kijelentetik, ki megfizet kinek-kinek az ő cselekedetei szerint: azoknak ugyan, kik a jó cselekedetben kitartók lévén, dicsőséget, tisztességet, és halhatatlanságot keresnek, örök élettel; azoknak pedig, kik versengők és nem engednek az igazságnak, hanem a hamisságnak hisznek, haraggal és bosszankodással. Szorongás és gyötrelem minden gonosztevő ember lelkének, a zsidónak először (azután) a görögének”. (*Róm. 2, 5—9.*) Ámde ez azokra áll, kik nem akarták legyőzni a bűnös kívánságot és azért vele együtt lelik pusztulásukat. Ha pedig a bűnös kívánság birodalmát megrontja az ember, kiben uralgott előbb, nyilvánvalóan teljesül rajt a mondás: „Akik pedig Jézus Krisztuséi, testüket megfeszítették a vétkekkel és kívánságokkal együtt”. (*Galat. 5, 24.*) Bár itt is akad néhány átvitt értelmű kifejezés, mint „Isten haragja” és „megfeszítették”, de nin-

csenek nagy számban, vagy nem nyernek olyan elhelyezést, hogy elfödjék az értelmet és allegoriát, vagy talányt alkossanak, melyeket különleges értelemben nevezek én képletes kifejezésmódnak. A Jeremiáshoz intézett szavak azonban: „íme ma téged a nemzetek fölé rendellek és az országok fölé, hogy gyomlálj és ronts, veszíts és széthányj” (Jerem. 1, 10.), minden kétséget kizárólag képletes kifejezések teljes egészükben, melyeket a már említett célra kell vonatkoztatnunk.

XII. FEJEZET.

A beszédekre és tettekre vonatkozó szabály, melyek a járatlanok megítélése szerint mintegy szegýenteljesek, amelyeket mégis Istennek, vagy szent férfiaknak tulajdonítunk.

18. A hozzánemértők szemében mintegy szegýenteljes dolgok, akár csak kijelentések, akár egyúttal cselekedetek, Isten, vagy amaz emberek személyével kapcsolatban, kiknek szentségét az Írás ajánlja nekünk, teljes egészükben jelképesek: rejtett értelmüket a szeretet gyarapodására kell nyilvánvalókká tennünk. Mindaz pedig, ki szűkösebben él a mulandó dolgokkal, semmint a kortársak szokásai ezt megengednék, vagy önmegtagadó, vagy babonás. És ha túllépi azok használatában a jók szokásainak korlátait, kik között élete folyik, vagy jelezni akar valamit, vagy pedig bűnös. Minden ilyen esetben azonban nem a dolgok használata, hanem a használó személy élvezetvágya a bűnös. Semmi mó-

don nem fogja józanul elhinni valaki, hogy Urunk lábait úgy kente meg értékes kene-tével az asszony, amint ezt dőzsölő és hit-vány emberekkel szokták tenni, kiknek ha-sonló lakomáitól undorodunk. (*János 12, 3.*) Ám a jó illat: jó hírnév. Ha valaki becsüle-tes élete tetteiből ilyenekkel rendelkezik, míg Krisztus nyomdokán jár, mintegy az Ő lábait árasztja el illatok illatával. Ami más szemé-lyeknél többnyire szégyenteljes cselekedet: isteni, vagy prófétai személynél valami nagy nagy dolognak jelképe. Egészen más a feslett erkölcsűek esetében és más Ozeás próféta jövődőlésében a parázna asszonnyal való kapcsolat. (*Ozeás 1, 2.*) Ha lakomáikon gya-lázatosan mezítelenkednek is a korhelyek és kéjencek, azért még nem gonosztett a für-dőkben való levetkőzés.

XIII. FEJEZET.

A cselekedeteket körülményeikből kell meg-ítélnünk.

19. Szorgalmas megfigyelés tárgyává kell tennünk tehát, hogy mi illik és mi nem egyes helyek, idők és személyek esetében, nehogy vaktában dobálózzunk a gatzettekkel. Mert előfordulhat, hogy a nyalánság, vagy a fa-lánság minden vétsége nélkül is a legválo-gatottabb ételekből falatozik a bölcs, míg az oktan: torkossága undok gerjedelmét szítja a leghitványabbak láttára. És a romlatlan em-ber inkább nyúl Urunk példájára a hal, sem-mint Ábrahám unokájával, Ézsauval a len-cseétel, vagy állatok módjára az árpa után.

(Lukács 24, 43. és Mózes I. 25, 34.) Csak azért még nem önmegtagadóbb a legtöbb állat, mint mi vagyunk, mivel hitványabb tápláléka van. Minden ilyen esetben ugyanis nem az általunk használt dolgok természetéből, hanem a használat indítékából és a kívánság módjából kell cselekedetünk helyességét, vagy helytelenségét megítélnünk.

20. Földi birodalom képében képzeltek el és hirdették meg a régi igazak a mennyei birodalmat is. Elégséges utódok vágya volt az ok, mely büntelenné tette a szokást, hogy egy férfinak egyszerre több felesége is legyen. Ez volt az oka annak is, hogy egy nőnek több férjjel való viszonya erkölcstelen volt. Mert ez utóbbi által nem lesz termékenyebbé az asszony, hanem inkább a parázna állapot ocsmányságába, vagy a nyerészkedés és a gyermek piaci hajhászásába süllyed. Ilyen állapotok közepette akármit tettek is aljas vágyódás nélkül ama időknek szentjei, nem ítéli el az Írás, bár cselekedetük manapság aljas gerjedelmek nélkül nem történhetnék meg. És ami hasonlót csak olvasunk ott, nem elég csupán történelmileg, vagy szószerinti értelemben, hanem jelképesen és prófétaileg kell egyúttal felfognunk, továbbá az isten- és felebaráti szeretet, vagy együtt mindkettő céljára is kell magyaráznunk. Mert miként a bokáig érő köntös, vagy ujjas ing viselete szégyen volt a régi rómaiak szemében, most pedig tisztességes családok gyermekeire nézve az a szégyen, ha nem ilyesmit öltenek bizonyos alkalmakkor, épígy figyelembe kell vennünk: más dolgok használatá-

ban is távol kell lennie a bűnös vágnak, mely a kortársak szokásaival nemcsak gonoszul visszaél, hanem azok határain is túllendül gyakran és eleddig ünnepi erkölcsök korlátai közt rejtőző undokságát szégyenteljes kiáradásban hozza napfényre.

21. Mindazt pedig, mi egybehangzó azok szokásaival, kikkel együtt az élet akár szűkszerűség folytán töltendő, akár szolgálat következtében önként vállalandó: hasznosságra és jótékonyosságra kell vonatkoztatniok a becsületes és nagy embereknek. Akár sajátos értelemben, mint nekünk is tennünk kell, akár képletesen; mint a próféták számára ez megengedett volt.

XIV. FEJEZET.

Téves vélekedések arról, hogy nincsen önmagában való igazságosság.

22. Ha ilyen cselekedetekre akadnak olvasás közben a tudatlanok, kik más szokások között élnek, gonosztettekre gondolnak, ha csak valami tekintély vissza nem rettentí öket. Nem érik föl ésszel, hogy az ő egész társas érintkezésük, akár családban, akár lakomáikon, akár öltözködésükben, vagy emberi életük egyéb ékesgetéseiben is, más népek és más korok szemében szégyenteljesnek tűnik fel. A számlálhatatlan szokások különfélesége megrezzentett néhány szunyadozó embert — hogy így fejezzem ki magamat —, kik ugyan nem bódultak teljesen bele az ostobaság mélységes álmaiba, de nem is serkenhettek még a bölcsesség napvilá-

gára s ezek azután megállapodtak annál a meggyőződésnél, hogy nincsen önmagában való igazságosság, hanem minden népnek a maga szokása látszik igazságosnak. És mert e szokás különböző a különféle népek között, az igazságosságnak pedig változatlan-nak kell maradnia, nyilvánvaló, hogy sehol sincs igazságosság. Nem értették meg — egyebet nem említve —, hogy semmi módon, semmi nemzeti különbözőség által meg nem változhatik a szabály: „Amit nem akarsz, hogy más neked cselekedjék, vigyázz, hogy azt másnak soha ne cselekedjed”. (Tóbiás 4, 16. és Máté 7, 12.) Ha ezt a szabályt Isten szeretetére vonatkoztatjuk, minden gáztett elenyészik és ha a felebarátéra, akkor minden gonoszság kioltódik. Senki sem akarja ugyanis, hogy romlásba hulljon hajléka: tehát nem szabad lerombolnia Isten hajlékát, azaz önnön magát. És senki sem akarja, hogy kárt szenvedjen mástól: tehát ő sem árthat másoknak.

XV. FEJEZET.

A képletes kifejezések esetében milyen szabályt kell megtartanunk.

23. Ha így megdőlt már a bűnös kívánság zsarnoksága, átveszi uralmát a szeretet, az Isten önmagáért, magunk és felebarátunk Istenért való szeretete, az Ő legigazságosabb törvényei által. A képletes kifejezések esetében tehát azt a szabályt kell szem előtt tartanunk, hogy az olvasottakat addig kell szorgalmas figyelemmel meghánynunk-vetnünk,

amíg csak ki nem kötünk magyarázatunkkal a szeretet birodalmánál. Ha pedig már sajátos értelemben csendülnek, akkor nem kell a kifejezéseket jelképeseknek tartanunk.

XVI. FEJEZET.

A parancsoló kifejezések szabálya.

24. Ha valamely parancsoló kifejezés vagy gáztettet, vagy gonoszságot tilt, esetleg hasznos dolgot, avagy jótéteményt köt lelkünkre, akkor az nem képletes. Ha pedig úgy tűnik fel, hogy gáztettet, vagy gonoszságot köt lelkünkre, esetleg hasznos dolgot, avagy jótéteményt tilalmaz, akkor képletes kifejezéssel találkoztunk. Azt mondja: „Ha nem eszitek az emberfia testét és nem isszátok az ő véré, nem leszen élet tibennetek”. (János 6, 54.) Mintha gonoszságot, vagy gáztettet parancsolna itten. Tehát képpel van dolgunk, mely parancsolja, hogy osszuk meg részvétellel Urunk szenvedéseit és édes áhítattal, üdvösségesen őrizzük emlékezetünkben: érettünk megfeszítették és megsebesítették az Ő testét.¹ Az Irás szerint: „Ha éhez ellenséged, adj enni neki (*Példab. 25, 21.*); ha szomszjúhozik, adj italt neki”. (*Róm. 12, 20.*) Senki sem kétli, hogy itt jócselekedetet parancsol az Irás. De ami következik: „mert ezt cselekedvén, tüzes szemet raksz

¹ Szent Ágoston azonban más műveiben ezt a helyet az Úr euchariszticus testére és vérére magyarázza sajátos értelemben, épúgy mint a többi Atyák legtöbbje. (V. ö. lib. I. de pecc. mer. 20--24, lib. I. contra Jul.)

fejére", abban már a gyűlölet gonoszságának parancsát gyaníthatod. Ezt a mondást azonban minden további nélkül jelképesnek kell vened. És mivel kétféleképpen magyarázható: ártalomra és segítségre, azért a szeretet inkább a jótétemény felé szólítson téged. Így értsd azután: a tüzes szén itt a bálnat égő sóhajtásait jelzi, melyek által meggyógyul a kevély és fájlalja már, hogy ellensége volt embertársának, ki most nyomorúságában könyörült rajta. Hasonlóképen, midőn szól az Úr: „Aki életét szereti, elveszti azt” (*János 12, 25.*), nem szabad gondolnunk, hogy megtiltja ama hasznosságot, mely által kiki köteles megőrizni életét. Jelképes mondas ez: „elveszti azt”, vagyis megsemmisíti és elveszti annak használatát, amely t. 1. most gonosz és visszájára fordított, csak az ideigvalókhoz tapad és nem keresi az örökkévalókat. Irva vagyon: „Adj az irgalmasnak és ne segéljed a bűnöst”. (*Sirák. 12, 4.*) E mondas második része látszólag jótéteményt tilalmaz. Hiszen így szól: „ne segéljed a bűnöst”. Értsd meg azonban, hogy itt jelképesen áll a „bűnös” a „bűn” helyett. Tehát a bűnt nem szabad segítenünk.

XVII. FEJEZET.

Vannak mindenki számára szóló általános és vannak csak egyeseknek szóló parancsok.

25. Gyakran megesik, hogy aki a lelki élet magasabb fokán áll, vagy legalább is hiszi, hogy ott van, jelképes mondásoknak véli az alacsonyabb fokokhoz intézett parancsokat.

Igy pl. ha nőtlen életet él az illető és férfiatlanná tette magát a mennyek országaért (Máté 19, 12.), arra törekszik, hogy ne sajátos, hanem átvitt értelemben kelljen mindazt a parancsot vennünk, amit a feleség szeretetéről és irányításáról tartalmaznak szent könyveink. Vagy ha valaki feltette magában, hogy hajadon leányát megőrzi szűzi állapotban, akkor jelképes kifejezés gyanánt iparkodik magyarázni a mondást: „Add férjhez leányodat és nagy dolgot végzesz”. (Sírák. 7, 27.) Tehát a megértésre váró Írások szabályaihoz tartozik az is, hogy tudjuk: vannak mindenki számára szóló általános parancsok, és vannak, amelyek csak az emberek bizonyos fajtájához intézvék. Az orvosság nemcsak az egészség teljes állapotát, hanem az egyes tagok sajátos gyengeségét is kell hogy érintse. Mert a maga nemében kell meggyógyítanunk, ami magasabb nembe fel nem emelhető.

XVIII. FEJEZET.

Meg kell figyelnünk az engedély, vagy parancs idejét is.

26. Óvakodnunk kell, nehogy valaki mai életünk szokásai közé is átültethetőnek vélje, mi talán a régi Írásokban az akkori idők viszonyainak megfelelőleg még csak nem is képletesen, de sőt sajátos értelemben sem számít gaztettnek, vagy gonoszságnak. Ne vélje ezt senki megtehetőnek, hacsak nem a bűnös kívánság uralma idején, midőn oltalmat keres magukban az Írásokban, hogy

segítségükkel kiírta a kívánságot. Nem fogja fel a szerencsétlen, hogy ama dolgok hasznos cél érdekében történtek így. Általuk ugyanis a jó reménység emberei üdvös módon beláthatják, hogy a tőlük megvetett szokásnak tisztos használata is lehet, míg viszont kártékonnyá is válhatik, amit ők elfogadtak. Figyelembe kell vennünk amott a velük élők szeretetét, emitt pedig a bűnös kívánságot.

27. Mert ha a maga idejében valaki sok feleségével is tisztán élhetett, más valaki eggyel is élhet kicsapongóan! Inkább helyeselem, ha valaki több asszony termékenységével él másvalami miatt, mintha valaki egy asszony testét élvezzi annak teste kedvéért. Amott ugyanis az idők milyensége szerinti hasznot keresnek, emitt meg a mulandó élvezetekbe gabalyodott bűnös kívánság nyer kielégülést. Az Istenhez vezető út alacsonyabb fokán állanak, kiknek elnézéseképen testi viszonyt enged az Apostol egyetlen feleséggel állhatatlanságuk miatt, mint amazok, kiknek egyenként több feleségük is volt, de miként a bölcs csak teste javát tekinti az evésben és ivásban, épúgy azok is csupán magzatok támasztását tartották szem előtt testi érintkezésükben. (1. Korint. 7, 2.) Ha tehát az Úr jövetelének ideje e földi életben találta volna őket, midőn már a kövek nem szét-hányásának, hanem fölszedésének ideje elérkezett (Préd. 3, 5.), haladéktalanul megfíratlanították volna magukat a mennyek országáért. Mert nincs a lemondásnak akadálya, ha hiányzik a bírásnak bűnös vágya.

Nagyon jól tudták azok az emberek, hogy házastársaikkal való viszonyukban is erkölcstelenséget jelent a mértéktelenség visszaélése. Bizonyítja ezt Tóbiás imája is, melyet hitvesével való egybekelésekor mondott: „Áldott vagy atyáink ura Istene, és áldott a Te neved örökkön örökké. Áldjanak Téged az egek és a Te minden teremtményeid. Te alkottad Ádámot és segítségül adtad neki Évát. És most Uram, Te tudod, hogy nem a bujaság okáért veszem nővéremet feleségül, hanem igazságból, hogy könnyörülj rajtunk, Uram.” (Tóbiás 8, 7—9.)

XIX. FEJEZET.

A gonoszok saját hajlamaik szerint ítélnék meg másokat.

28. Ámde akadnak, akik zabolátlan kéjvággyal vagy nyakig tévelyegnek sok-sok fajtalanságban, vagy még az egyetlen hitvestársaikkal való viszonyukban is nemcsak a gyermekek támasztását célzó módot lépik túl, hanem valami szolgai szabadság teljességgel szemérmetlen szabadosságával a természetellenes mértéktelenség ocsmányságait is szaporítják. Ezek azután nem hiszik, hogy ama régi férfiak mértékletesen éltek több asszonyukkal is és hogy együttélésükben amaz időknek megfelelő kötelességüknek: utódok gyarapításának tettek eleget. Amit ők, a kéjvággy ezer szálába keverték, egy asszony mellett nem valósítanak meg, azt mindenképen lehetetlennek hiszik sok feleség esetében.

XX. FEJEZET.

A dicséret és gáncs hatása.

29. Mondhatják azonban: nem kell sem tisztelnünk, sem dicsérnünk a jó és szent embereket, mert a tisztelet és dicséret hatása alatt fölfuvalkodnak kevélységükben. Annál jobban sóvárognak az igazán semmit érő dicsőség után, minél gyakrabban és terjedősebben fújdogál feléjük a hizelgőbb nyelvek igéje. Könnyűek lesznek így olyanaira, hogy a hírnév szellője, akár szerencsés, akár kedvezőtlen legyen a közvéleményben, gaztettek különböző örvénycibe sodorja, vagy gonoszságok szirtjeihez is odacsapja őket. Látniuk kell tehát, hogy saját maguknak mily kemény és nehéz dolog, sem a dicsőség csalétkének csalogatását, sem a gyalázkodó fullánkok kínjait nem érezni. Ne maguk nyomán méricskéljenek másokat. Higgyék el, hogy a mi apostolaink nem fuvalkodtak fel, ha magasztalták is őket az emberek és nem törtek össze, ha megvetésben részesültek. Pedig egyik kísértés sem hiányzott e férfiaknál. Mert volt részük a hívők lelkesült ünneplésében és az üldözők átokkal teli gyalázkodásaiban. Amint tehát ők az idők viszonyai szerint éltek mindezekkel és nem romlottak meg, ép-úgy ama régiek a több asszonnyal való együttélést koruk szokásaihoz alkalmazták és nem túrték magukon a kéjvágy hatalmát, melynek jármát nyögik, kik mindezekben nem hisznek.

XXI. FEJEZET.

Bár házasságtörésbe esett Dávid, de azért távol állt a kéjencek mértéktelenségétől.

30. Ezek azért semmikép sem oltogatnák magukban hasonló körülmények között fiaik engesztelhetetlen gyűlöletét, ha egyszer tudomásukra jutna, hogy azok feleségeiket vagy ágyasaikat hűtlen csábításra vitték, vagy bűnösen érintették. Dávid király azonban, midőn ezt kellett elszenvednie szörnyűségesen gonosz fiától, nemcsak elviselte ennek vakmerőségét, hanem még halálán is kesergett. (*Király, II. 18, 33 stb.*) Mert nem esett a testi féltékenység csapdáiba, kit nem a rajta esett igazságtalanság, hanem gyermeke gonoszsága keserített. Azért parancsot is adott, hogy győzelme esetén meg ne öljék fiát, mert bűnbánati alkalmat szánt a legyőzöttnek. És mivel szándéka nem sikerült, nem a maga árvaságát siratta fia pusztulásában, hanem sírt, mert tudta: micsoda büntetés vár az ennyire gonoszul házasságtörő és apagyilkos lélekre. Hiszen előbb egyik ártatlan fiáért gond emésztette őt annak betegsége idején, de örvendezett halálakor.

31. Kitűnik ebből nagyon világosan, hogy mily mértéktartással és mily önuralommal éltek asszonyaikkal ama férfiak. Midőn ugyanez a király életkora valamelyes tüzétől és földi ügyeinek szerencséjétől elragadtatva, egy asszony után nyúlt bűnös vágyakozással, sőt parancsot is adott, hogy elveszítsék annak férjét: a Próféta vádat

emelt ellene. (II. Király, 12, 5. stb.) Mert eljött hozzája, hogy rábizonyítsa gonoszságát és hasonlatosságot mondott neki a szegényről. Ennek egyetlen juhocskája volt, míg szomszédjánál bőségben akadt. Mégis mikor a szomszédnak vendége érkezett, inkább a szegénynek egyetlen juhocskájából készített lakomát számára. Dávid haragra gerjedt ellene és megparancsolta: öljék meg s a szegénynek négyszeresen adassék visszakára. Elítélte így öntudatlanul is saját magát, ki tudatosan vétkezett. Midőn mindez nyilvánvalóvá lett előtte és az Isten tudtára adta büntetését, bánatba merült gonoszsága miatt. Ámde ebben a hasonlatosságban csupán házasságtörését jelezte ama szegény szomszéd juhocskája. Az asszony megölt férjéről azonban, vagyis magáról a megölt szegényről, kinek egy juhocskája volt, nem vallatták a hasonlat által Dávidot, hogy így csupán házasságtörése fölött hirdesse kárhoztató ítéletét. Látszik ebből, mily mértéktartással élt asszonyaival, ha egyszer magamagát kényszerült büntetéssel sujtani, midőn egyetlen-egy esetében túllépte a határt. Ám ama férfiúban e rendetlen kéjvágy csak átmeneti volt és nem nyert állandó lakást benne. Azért nevezte a pirongató próféta is e bűnös kívánságot vendégnek csupán. Mert nem azt mondotta, hogy királyának, hanem csak vendégének adta lakomára szegény szomszédja juhocskáját ama gazdag. Fiában, Salamonban már nem vendég módjára vett átmeneti szállást a kéjvágy, hanem hatalomra jutott. Nem hallgat erről az Írás

sem, hiszen vádolja őt és asszonyok szeretőjének mondja. (III. Király. 2, 1.) Kit tehát kezdetben a bölcsesség vágya hevített, elnyerte ugyan lelki szerelmével, de elveszítette testi szerelme által. (Krónika II. 1, 10.)

XXII. FEJEZET.

A Szentírás ama helyeire vonatkozó szabály, ahol a jók bizonyos tettei dicséretet nyernek, melyek azonban ellenkeznek a mi erkölcsünkkel.

32. Az Ószövetség könyveiben előforduló minden, vagy majdnem minden cselekvést nemcsak sajátos, de jelképes értelemben is kell vennünk. Mégis ama dolgokat, miket sajátos értelemben vesz az olvasó, ha nyertek ugyan dicséretet cselekvő személyeik, ámde elütnek a jók szokásaitól, kik Urunk eljövetele után engedelmeskednek Isten parancsainak, képek gyanánt is vonatkoztatassa a helyes megértéshez, magukat a cselekményeket azonban ne ültesse át az erkölcsök közé. Szép számmal vannak ugyanis dolgok, amik kötelességből történtek meg abban az időben, melyek azonban most bűnös kívánság nélkül meg nem történhetnének.

XXIII. FEJEZET.

A nagy férfiak bűneiről szóló szentirási helyek szabálya.

33. Ha pedig valaki nagy férfiak bűneit olvassa itt-ott, azokban is jövendő dolgok

bizonyos jelképét láthatja és kutathatja. A cselekvények sajátos értelmét azonban olyképen fordítsa hasznára, hogy semmikép se merészkedjék saját jócselekedeteit fitogtatni és a maga igaz lelkiületével összehasonlítva a többieket meg ne vesse bűnösökgyanánt, hiszen látnia kell ily nagy férfiak kerülendő lelki viharait és siratandó hajótöréseit is. Avégett kapjuk ugyanis ama férfiak bűneiről a feljegyzéseket, hogy mindeütt félelemmel töltsön el az apostoli intés: „Azért, aki magát állani gondolja, vigyázzon, hogy el ne essék”. (I. Korint. 10, 12.) Mert alig akad egyetlen lapja szent könyveinknek, melyen fülünkbe ne csendülne az igazság, hogy Isten a kevélyeknek ellenáll, az alázatosoknak pedig kegyelmet ad. (Jakab 4, 6. és I. Péter 5, 6.)

XXIV. FEJEZET.

Mindenekelőtt meg kell figyelnünk a beszéd-módot.

34. Legfőképp tehát azt kell kutatnunk, hogy vajjon sajátos, vagy képletes értelmű-e a kifejezés, melynek megértését szorgalmazzuk? Mert ha jelképesnek ismertük meg, akkor ama dolgok szabályainak alkalmazásával, melyeket első könyvünkben tárgyaltunk, könnyű lesz azt minden módon meghányunk-vetnünk, míg csak ki nem kötünk az igazság tartalmánál. Főleg még ha a jámborság gyakorlatában megedződött tapasztalat is hozzájárul ehhez. Hogy pedig sajátos vagy képletes-e a kifejezés, rájövünk a főn-

tebb mondtak szemmeltartásával. S ha ez utóbbi nyilvánvalóvá válik, akkor rájövünk arra is, hogy a tartalmat rejtő szavak vagy hasonló, vagy valamely közeli szomszédságban álló dolgokból valók.

XXV. FEJEZET.

Ugyanannak a szónak nem mindenütt ugyanaz a jelentése.

35. De mivel sokféle módon hasonlók egymáshoz a dolgok, azért nem kell szabálynak vélnünk, hogy amit valamely helyen egy dolog hasonlatosság által jelent, mint állandó jelentést fogadjuk el. Mert hiszen feddő szavaiban is alkalmazta Urunk a kovászt: „óvakodjatok a farizeusok kovászá-tól” (Máté 16, 6.), de dicséretet is mondott vele: „Hasonló mennyeknek országa az aszszonyhoz, ki elvegyítette a kovászt három véka lisztbe míg mind megkovászosodék”. (Máté 13, 33.)¹

36.² E különféleség megfigyelésének két alakja van. Mert olyanformán jelentenek mást és mást az összes dolgok, hogy vagy ellentétes, vagy pedig csak különböző a jelentésük. Ellentétes t. i. a jelentésük, midőn egyszer a jó, máskor meg a rossz jelölésére nyer ugyanaz a dolog alkalmazást, mint ezt fentebb a kovászról említettük. Ide tartozik az

¹ Szent Ágoston szövege itt némileg eltér a Vulgata szövegétől.

² A mű eddig terjedő része 396 körül készült el. A következő rész már a Revisio idejéből származik. (426) II. Retr. 4.

is, hogy az oroszlán Krisztust jelenti e mon-
dásban: „győzött a Juda nemzetségéből való
oroszlán”. (*Jelen. 5, 5.*) De már az ördögöt
jelzi az Írás más helyén: „... a ti ellenség-
tek az ördög, mint ordító oroszlán körüljár,
keresvén, akit elnyeljen”. (*I. Péter, 5, 8.*)
Így a kígyót is találjuk jó értelemben: „Okos-
sak, mint a kígyók”. (*Máté 10, 16.*) De rossz-
ban is: „a kígyó megcsalta Évát az ő álnok-
ságával”. (*II. Korint. 11, 3.*) Jó értelemben
áll itt a kenyér: „Én vagyok az élő kenyér,
ki mennyből szállottam alá”. (*János 6, 51.*)
És rossz értelemben emitt: „Szívesen egyé-
tek a titkos kenyereket”. (*Példab. 9, 17.*) (A
Vulgatában: „a titkon adott kenyér kedve-
sebb”.) Sok más hasonlót is találunk. Ami-
ket itt most megemlítettem, legkevesbbé sem
kétes a jelentésük, mivelhogy példa ked-
véért csakis a nyilvánvalót kellett megemlí-
tenünk. Vannak azonban kifejezések, me-
lyekről nem tudjuk bizonyosan, hogy milyen
értelemben kell vennünk. Így: „kehely van
az Úr kezében, tele vegyített színborral”.
(*Zsolt. 74, 9.*) Bizonytalan ugyanis, hogy ez
az Úr haragját jelenti-e, mely nem jutott
még a legutolsó büntetésig, vagyis egészen
a bor seprejéig, avagy inkább az Írások ke-
gyelmét, mely a zsidókról a pogányokra
árad? Mivelhogy: „tölt egyfelé és másfelé”,
míg a zsidóknál megmaradnak a testileg íz-
lelt kötelességteljesítések, mert „sepreje
nem fogyott el”. Hogy pedig az egy és
ugyanazon dolog nem ellentétes, hanem
csak különböző értelemben áll, arra nézve
például szolgál, mit a Jelenések könyvében

olvasunk: a víz jelenti a népet. (*Jelen. 17, 15.*) De jelenti a Szentlelket is, mint pl. a következőkben: „élővíz patakjai folynak majd öbelőle”. (*János 7, 38.*) És világos előttünk, hogy a víz még más egyebeket is jelent a különféle helyeken, hol e szó előfordul.

XXVI. FEJEZET.

A homályos helyek értelmét az érthetőbbekből kell kihámozunk.

37. Így más dolgok is vannak, amelyeknek nem egyetlen a jelentése, hanem esetről-esetre, nemcsak két különböző, hanem gyakran többféle jelentéssel is rendelkezik, aszerint, hogy hol, milyen mondatban fordulnak elő.¹ Ahol pedig érthetőbbnek találjuk azokat, ott kell megtanulnunk, hogy miképen fogjuk föl értelmüket a homályos helyeken. Mert nem érthetjük meg sehonnét se jobban az Istenhez irányított mondást: „Ragadj fegyvert és pajzst; és kelj föl segítségemre” (*Zsolt. 34, 2.*), mint ama helyből kiindulva, hol így olvassuk: „Uram! Jóvótoddal mint pajzssal környékeztél meg minket”. (*Zsolt. 5, 13.*) De azért nem úgy áll most már a dolog, hogy bárhol olvasunk is pajzst valamiféle oltalom gyanánt, semmi egyéb értelemben ne vehetnők, mint az Isten jóvoltának. Mert szó van a hit pajzsáról

¹ Az eredeti szöveg: „sic et aliae res non singulae sed unaquaeque earum non solum duo aliqua diversa, sed etiam nonnunquam multa significat pro loco sententiae sicut posita reperitur”

is: „mely által a gonosznak minden tüzes nyíllait elolthassátok”. (Eféz. 6, 16.) Ám ismét csak nem szabad efféle lelki fegyverek említése közben kizárólag a pajzs szót lefoglalnunk a hit jelölésére. Hiszen más helyen szó van a hit páncéljáról is: „felöltvén — úgymond — a hit és szeretet páncélját”. (1. Tesszal. 5, 8.)

XXVII. FEJEZET.

Misem tilalmazza, hogy egyugyanazon helyet különféleleképen értsünk.

38. Midőn azonban az Írás ugyanazon szavaiból nem egyvalamely, hanem két vagy több értelem is szűrődik, jöllehet rejtőzik is előlünk az író eredeti gondolata, mégis nem származik semmi veszély, ha a Szentírás más helyeiből kimutatható, hogy azok valamelyike megegyezik az igazsággal. Ám az isteni kijelentések kutatójának iparkodnia kell, hogy a szerző szándékának mélyére hatoljon, ki által tudniillik a Szentlélek kezünkbe adta azt az írást. Akár, hogy ezt az eredeti értelmet ragadja meg, akár, hogy ama szavakból más, a helyes hittel nem ellenkező értelmet hámozzon elő, az isteni kijelentések valamely más helyéről kell bizonyítékának lennie. Mert lehet, hogy ama szavakban, melyeknek értését szorgalmazzuk, maga a szóbanforgó szerző is látta ezt az értelmet és minden bizonnyal maga az Isten Lelke, ki ama szerző által lezünkbe adta az Írást, szintén előre tudta, hogy az olvasó vagy hallgató rábukkan erre az ér-

telemre is. Sőt gondoskodott arról, hogy csakugyan ráakadjon, mivelhogy az is az igazságba ereszti gyökerét. Ugyan mi másról gondoskodhatott volna gazdagabban és termékenyebben Urunk az ő isteni kijelentéseiben, minthogy ugyanazon szavak többféle módon is érthetők legyenek és hogy e módok helyességét más, ugyancsak isteni eredetű bizonyságok is tanúsítsák?¹

XXVIII. FEJEZET.

A bizonytalan hely értelmét inkább a Szentírás más helyeiből, mint a józan észből kell nyilvánvalóvá tennünk.

39. Ahol pedig olyan értelem kerül elénk, melynek bizonytalanságát a Szentírás biztos tanúságai által sem tudjuk megoldani, nincs más hátra, minthogy a józan ész segítségével tegyük nyilvánvalóvá. Még akkor is, ha a szerző, kinek szavain töprengünk, talán nem ilyen értelmet szándékol. Ez a szokás azonban nem veszélytelen. Az isteni írások útján sokkal nyugodtabban járhatunk. Mert ha ezeket homályosakká teszik is az átültetett szavak, de midőn vizsgálatukhoz fogunk, legalább olyasminek kell kiderülnie belőlük, ami már nem kelt ellenszöveget, vagy ha kelt is, de el kell csendesülnie az ugyanazon Írásból lépten-nyomon előkerülő és felhasználható bizonyságok által.

¹ Szent Ágoston e véleménye nem fűdi egészen az Atyák és a teológusok majdnem egybehangzó tanítását a Szentírás helyeinek értelméről, sőt veszedelmes következményeket is rejt magában

XXIX. FEJEZET.

A trópusok ismerete szükséges.¹

40. A képzett embereknek tudniok kell, hogy szerzőink is használták mindama kifejezési módokat, melyeket a grammatikusok görög szóval tropusoknak neveznek. És pedig változatosabb bőséggel, semmint vélnek vagy hihetnék, kik e téren járatlanok, vagy csupán más forrásokból sajátították el azokat. Akik pedig megismerték e tropusokat, föllelik azokat a Szentírásban is és ismeretük által nem csekély mértékben jutnak közelebb annak megértéséhez. Ámde nem tartjuk illőnek e helyen, hogy tanítgassuk mindezekre a tudatlanokat. Még utóbb olyan látszatja lenne a dolognak, mintha grammatikát akarnánk tanítani. Intést adok csupán, hogy valahol mindenképen sajátítsák el ezeket. Bár hasonló intést már előbb is adtam. Hiszen a második könyvben tárgyaltam a nyelvek szükséges ismeretéről. Mert a betűk, melyekről magát a grammatikát is nevezzük — a görögök ugyanis *γραμματα* szóval mondják a betűket — a beszédünkhöz szolgáló, tagolt szavainkhoz tartozó hangok jeleiként szerepelnek. Ami pedig a tropusokat illeti, nemcsak példákat olvasunk valamennyire nézve az isteni könyvekben, de egyeseknek még a nevét is megtaláljuk, mint pl. allegória, aenigma, parabola. Ha úgy tetszik, akár majdnem minden

¹ Tropus-szókép: valamely dolognak egy másik, vele hasonló, vagy okozati, esetleg faji kapcsolatban lévő dolog nevével való jelölése.

tropust, melyekről állítom, hogy bizonyos szépművészeti tanulmányok során kell elsajátítanunk, fellelhetsz még azok beszédeiben is, kik sohasem vettek grammatikai leckéket és beérik a nép egyszerű nyelvvel is. Ki nem emlegeti az „élte virágát”? Ez is tropus, melyet metaphorának nevezünk. Ki nem beszél halastóról, ha mindjárt nincsenek is benne halak, sőt még ha nem is halak kedvéért ásták, de mégis halakról kapta a nevét? Catachresis-nek mondjuk ezt a tropust.

41. Messzire mennénk, ha ily módon a többieket is fölsorolnánk. Mert a mindennapi népnyelv már azokig is eljutott, melyek ép azért érdemelnek több csodálatot, mivel-hogy nem azt jelentik, amit mondanak. Ilyen az úgynevezett irónia, vagy antiphrasis. De az irónia megsejteti hangsúlya által az igazi értelmet, mint pl. ha valaki rossz fát tett a tűzre és azt mondjuk neki: szép dolgot cselekedtéél. Az antiphrasis azonban nem a kijelentő hangsúlyából nyeri ellentétes értelmét, hanem megvannak a maga ellentétből született különleges szavai. Így pl. azt mondjuk berek (lucus), pedig ennek fénye egyáltalán nincsen (lucet). Vagy megszokásból van valaminek ilyen kifejezése, bár e kifejezés ellentét nélkül is használatos, mint pl. ha ott akarunk kapni valamit, ahol abból a valamiből szemernyi sincsen és azt a választ adják nekünk: bőviben akad. Esetleg hozzávetett szókkal eszközöljük, hogy ellentétes értelme legyen beszédünknek, mint pl. ha így szólunk: „Ettől óvakodj, mert ez jó em-

ber". De ki nem mond efféléket tudatlan léteére is, ha mindjárt sejtelve sincs arról, hogy mik azok a trópusok, vagy hogy mi volna a nevük? Ezeknek ismerete a Szentírás kétértelműségeinek megoldásához azért szükséges, mert midőn a szavak sajátos jelentése szerint fonák értelmet kapunk, mindenképen utána kell néznünk, vajjon ez vagy az a trópus nem játszik-e szerepet abban, mit nem értünk? Sok rejtőző értelem került már napvilágra így.

XXX. FEJEZET.

A donatista¹ Tichonius szabályainak mérlegre vetése.

42. Egy bizonyos Tichonius, ki a donatisták ellen cáfolhatatlan írásokkal vitézkedett, bár jómaga is donatista volt s ki abban mutatta szíve szörnyű oktalanságát, hogy nem akart végkép hátat fordítani nekik, könyvet szerzett és azt „Szabályok könyvének” címezte. E könyvben ugyanis hét szabályt fejtetgetett, melyek alkalmasak volnának, hogy velük mintegy kulcsok módjára nyissunk rá a Szentírás rejtett helyeire. Első szabálya szól: „Az Úrról és az Ő testéről”. A második: „Az Úr kettős testéről”. A harmadik: „Az ígéretekről és a Törvényről”. A negyedik: „A fajról és nemről”. Az ötödik: „Az időről”. A hatodik: „A megismétlésről”.

¹ A IV. század főképp Afrikában elterjedt eretneksége. Alaptétele: az igaz Egyházban nem lehetnek nyilvános bűnösök. Ha pedig püspök lesz nyilvános bűnössé, az ilyen ellen jogos a lázadás is. Legnagyobb ellenfelük Szent Ágoston volt.

A hetedik: „Az ördögről és annak testéről”. Ha szemügyre vesszük fejtegetése nyomán e szabályokat, látjuk, hogy valóban jó szolgálatot tesznek ezek a rejtettebb isteni kijelentések föltárásában. De azért minden nem egykönnyen érthető írott szöveget mégsem bogozgathatunk ki e szabályok segítségével. Még más egyéb módjai is vannak a föltárásnak. E módokat annyira nem foglalta egybe hetes számával a szerző, hogy maga is nem egy homályos helyre derít világosságot, anélkül, hogy e szabályok közül csak egyet is alkalmazna: nem is szükséges, mert ott nem vetődik föl és nem is kerül kérdés az ilyesmire. Kutatja például János Jelenéseiben, hogy miképen kell felfognunk a hét Egyháznak angyalát, kiknek a parancs értelmében írni kell. (*Jelen. 1, 20. stb.*) Sokféleképen okoskodik, végül is kisüti, hogy magukat az Egyházakat kell értenünk az angyalokban. A hosszan elnyújtott fejtegetésben nyoma sincs az említett szabályoknak és mégis mindenképen homályos kérdés után kutat e helyen. Elég ez ízelítőül. Mert ugyancsak messzire vinne és tömérdek munkával járna, ha mindazt össze akarnók gyűjteni, mi oly módon homályos kánoni könyveinkben, hogy ama hét szabálynak ott semmi keresnivalója sincsen.

43. Ő azonban e szabályféléknek akkora értéket tulajdonít ajánlásában, mintha ezek alapos ismeretével és alkalmazásával elég erősek volnánk mindazok megértésére, mik a Törvényben, vagyis az isteni könyvekben homályos szövegezéssel kerülnek elénk.

Mert e művét a következő mondással kezdi: „Szükségesnek véltem, hogy minden ilyennek tűnő dolgot megelőzve írásban adjam a szabályok könyvét, mely által a Törvény titkaihoz mintegy kulcsokat és ablakszárnyakat faragtam. Vannak ugyanis bizonyos titokzatos szabályok, melyek a Törvény teljének rejtett zugait is uralmukban tartják és az igazság egyesek számára láthatatlan kincseit is láthatóvá teszik. Ha tehát e szabályok tudományát gáncs nélkül elfogadják, ahogy azt elétárjuk, fölpattannak a bármiféle hozzáférhetetlen értelmek és világossá lesznek a homályos zugok. Ha valaki netán a jövődőlés mérhetetlen erdejében bolyong, e szabályok valamiképen fénylő ösvényekre terelik és megoltalmazzák a tévedéstől...”

Ha legalább azt mondta volna: „van egy-két titokzatos szabály, mely uralmában tartja a Törvény néhány rejtettebb zugát”, vagy esetleg: „mely a törvény rejtett zugai közül számottevőként uralkodik”. Dehát a törvény teljének rejtett zugait említi. Avagy legalább ne mondaná, hogy: „fölpattannak a bármiféle hozzáférhetetlenek”, csak annyit említene, hogy „megnyílik majd sok rejtett értelem”. Így igaza lenne és sok fáradsággal terhes, sőt hasznos munkásságának nem tulajdonítana nagyobb fontosságot, mint amennyit az ügy megkíván, olvasóját vagy ismerőjét pedig nem álltatná hamis reményekkel. Azért láttam jónak mindezek elmondását, hogy a könyvet magát olvassák ugyan a tudásra szomjazók, mert az Írás megértésében igen nagy hasznukra lesz, de ne reméljenek

belőle annyit, amennyi nincsen benne. Óvatosan csipegessenek belőle mindenképen; nemcsak bizonyos dolgok miatt, melyekben mint ember tévedett, hanem legfőképen azokra való tekintettel, miket mint donatista eretnek mond. Most pedig röviden föltárom a hét szabály tanítását és intését.

XXXI. FEJEZET.

Tichonius első szabálya.

44. Az első „az Úrról és az Ő testéről” szól. Ebben lelkünkre köti, kik megismertük immár a fő és a test, vagyis Krisztus és az Egyház egyetlen személyiségét, hogy ne tévóvazzunk, ha a főről a testre vagy a testről a főre való átmenetről van szó: ámde csak az egy és ugyanazon személytől való távolodás nélkül. Mert nem hiába vették e mondást a hívők: „Tehát Ábrahám ivadéka vagytok”. (*Galat. 3, 29.*) Egyetlen ivadéka vagyon ugyanis Ábrahámnak és ez Krisztus. Ugyanaz a személy mondja beszédében: „Mint vőlegényt, koronával ékesített föl és mint mennyasszonyt, függőivel csinosított”. (*Izai. 61, 10.*) Mégis mindenképen meg kell értenünk, hogy e kettő közül mi illeti meg a főt és mi a testet, vagyis mi Krisztust, és mi az Egyházat.

XXXII. FEJEZET.

Tichonius második szabálya.

45. A második szabály „Az Úr kétfelé osztott testéről” szól, melyet azonban nem így

kellene neveznünk. Mert ami nem lesz Vele mindörökké, valóságosan nem teste Urunknak. Inkább az Úr igazi és kevert, vagy igazi és színlelt testéről, vagy más efféléről kellett volna szólnia. Mert azt kell mondanunk: a képmutatók nemcsak, hogy örökké nem lesznek, hanem már most sincsenek Vele, bár látszatra még Egyházában vannak. Azért e szabálynak ilyen nevet is adhattak volna: „a kevert Egyházzal”. Ez a szabály figyelmes olvasót igényel, főleg midőn az Írás látszat szerint még azokhoz intézi szavait, akikhez egykor szólt, jöllehet már másokhoz beszél; vagy látszatra még az előbbiekről szól, bár másokról emlékezik már meg, mintha ez időkből való elvegyülés, avagy a Szentségekben való közösség miatt mindkettő teste egy lenne csupán. Idetartozik az Énekek Énekének kijelentése is: „Fekete vagyok és szép, mint Cédár sátorai, mint Salamon szőnyegek”. (*Énekek Éneke 1, 4.*) Mert nem azt mondja, hogy fekete voltam, mint Cédár sátorai és szép vagyok mint Salamon szőnyegek, hanem mindkettőt állítja magáról, a jó és rossz halak egy ugyanazon hálójában való időleges egység miatt. (*Máté 13, 47.*) Cédár sátorai ugyanis Ismaelt illetik, ki nem lesz örökös a szabadnak fiával. (*Mózes I. 21, 10. és Galat. 4, 30.*) Azt mondja Isten a jobbik részről: „A vakokat oly útra viszem, melyet nem ismernek és oly ösvényeken taposnak majd, melyekről nem tudtak; és a sötétséget világossággá teszem előttük és a göröngyöket egyenessé. Ezeket az ígéket megcselekszem és nem hagyom el őket”. (*Izai. 42,*

16.) Csakhamar azután szól a másik, a gonoszul megkevert részről: „ők pedig hátra fordultak”. Ezek az igék tehát már másokra vonatkoznak. De mivel most együtt vannak, mintha azokról beszélne, kikről beszélt az imént. Ám nem lesznek mindig együtt. Ő maga hát az az Evangéliumban említett szolga, kinek midőn Ura megérkezik, elszakasztja őt és részét a képmutatókkal adja ki. (Máté 24, 51.)¹

XXXIII. FEJEZET.

Tichonius harmadik szabálya.

46. E harmadik szabály „Az ígéretekről és a Törvényről” beszél. Más módon így is jelölhetnénk tartalmát: a szellemről és a betűről. Ilyképen neveztük ezt mi is, midőn ugyanerről a dologról könyvet írtunk.² Mondhatnám azt is: a kegyelemről és a parancsról. Mégis ez nekem nagy kérdésnek látszik inkább, semmint szabálynak, melyet a kérdések megoldásában kellene alkalmaznunk. Ez az éppen, mit nem értvén a pelagianusok,³ tévtanításukat megalapították, vagy gyarapították. Helyesen szorgoskodott Tichonius ennek megoldásában, de nem tökéletesen. Midőn ugyanis a hitről és a cselekedetéről tárgyal, azt mondja: Isten adja

¹ Ez az utolsó mondat itt ismét a donatista Tichoniusra vonatkozik.

² Liber de spiritu et littera.

³ Az V. század veszedelmes tévtanítói. Tévedésük főleg az isteni kegyelem körül forgott. A katolikus kegyelemtant Ágoston, az ő legerősebb ellenfelük fejtette ki legalaposabban meggyőzősükre.

nekünk a cselekedeteket, a hit érdemére való tekintettel. A hit maga pedig olyan yira tőlünk függ, hogy semmikép sem Istentől való az mibennünk. Nem veszi figyelembe az Apostol szavát: „Békesség az atyafiaknak és szeretet a hittel az Atyaisten-től és az Úr Jézus Krisztustól”. (Efez. 6, 23.) Ámde ő nem tapasztalta még a napjainkban támadt eretnekséget, mely ugyancsak sorompóba állított minket, hogy Isten kegyelmét, mely a mi Urunk Jézus Krisztus által va-gyon, megvédelmezzük ellenében. Az Apos-tol kijelentése szerint: „Szükség meghason-lásoknak is lenni (haeresis), hogy akik áll-hatatosak, ismereteseek legyenek közötte-tek”. (I. Korint. 11, 19.) A tévhit tehát sokkal éberebbekké és szorgalmasabbakká tett ben-nünket. Azért figyeljük meg a Szentírásban, amit a kevésbbé figyelmes és ellenfél hiánya következtében kevésbbé gondos Tichonius elkerült elméjével: a hit maga is Annak ajándéka, ki szétosztja kinek-kinek a hit mértékét. Ez igazságból kifolyólag kapták egyesek a kijelentést: „Nektek adatott a Krisztusért, nemcsak hogy higgyetek őbenne, hanem hogy szenvedjete is érte”. (Filipp. 1, 29.) Ki kételkedik ezekután, hogy mind-kettő Isten ajándéka, ha egyszer hívő és ér-telmes lélekkel hallja: mindkettőt ajándékba kaptuk? Még más efféle bizonyságok is van-nak, melyek mindezt kellőkép mutatják. Erről azonban most nem tárgyalunk. Éppen eleget tárgyaltunk róla a legkülönbébb he-lyeken.

XXXIV. FEJEZET.

Tichonius negyedik szabálya.

47. Tichonius negyedik szabálya „A fajról és nemről” szól. Ezt az elnevezést veszi és úgy akarja, hogy a fajban részt értsünk, a nemből pedig egészet, melynek része az előbbi, amit t. i. fajnak nevez. Minden város bizonyosan része a népek egyetemességének. A várost tehát fajnak, a népek egyetemét pedig nemnek mondja. Nem kell alkalmaznunk itt a megkülönböztetésnek ama finomságát, melyet a dialektikusoktól kaptunk, kik ugyancsak éles elmével vitáznak a rész és faj közötti különbség felől. Ugyanez a megfontolás áll akkor is, ha nem valamely városról, hanem valamely tartományról, népről, vagy országról kerül elő ilyen valami az isteni kijelentésekben. Mert pl. nemcsak Jeruzsálemről, vagy a pogányok valamely városáról, Tyrusról, Babyloniáról, vagy bármelyik másíkról szól olyasvalamit a Szentírás, mi túl mutat annak határain és inkább az egész emberiséghez szabott. Judeáról, Egyiptomról, Assyriáról, vagy akárminféle más népről is, melynek kebelében bőséggel vannak városok, de amely mégsem az egész földkerekség, hanem egy része csupán annak, ugyanígy találunk mondást, mi átlépi ezek körét és inkább az egyetemességgel egyezik, melynek az említettek csak részei. Vagy Tichonius elnevezését használva: a mondás egyezik a nemmel, amelyhez az említett dolog csak mint faj tartozik. E kijelentéseket a köznép is ismeri már s akár a gyengeelmé-

jűek is megértik, hogy egy-egy császári rendeletben mit kell különleges és mit általános értelemben parancsnak tekintenünk. Így történik ez az embereket illetőleg is. Mint pl. a Salamonról mondottak is túlmutatnak az ő személye mértékén és inkább Krisztushoz, vagy az Egyházhoz való vonatkozásukban, amelyhez ő mint rész tartozik, lesznek nyilvánvalóvá.

48. Ám a fajt nem mindig lépi túl a mondás. Gyakran ugyanis olyan kifejezéseket találunk, amelyek vagy vele is, vagy talán egyedül csak vele egyeznek meg napnál világosabban. Ahol azonban a fajról áttérés történik a nemre, de az Írás mintegy még a fajról szól, ott az olvasó figyelme éberren őrködjék, nehogy a fajban kutassa, mit a nemben jobban és biztosabban megtalálhat. Bizonyára könnyen érthető a mondás, mit Ezekiel próféta szól: „Izrael háza saját földjén lakott és megfertőztette azt utai és bálványai és bűnei által; mint a havifolyásúnak tisztátalansága, olyan lett útja előttem. És kiöntöttem rájuk haragomat és szétszórtam őket a nemzetek közé és szétszélesztettem őket az országokra; utaik és bűneik szerint ítélt meg őket.” (Ezekiel 36, 17—19.)¹ Mondom, könnyen érthető ez Izrael ama házáról, melyről beszél az Apostol: „Tekintsétek a test szerint való Izraelt”. (I. Korint. 10, 18.) Mert Izrael test szerinti népe mindezt cselekedte is és szenvedte is. A következő részről is megértjük, hogy ugyanarra a

¹ Az idézet némileg eltér a Vulgata szövegétől.

népre illik. De midőn e szavakba kezd: „És megszentelem az én nagy szent nevemet, mely megfertőztetett a nemzetek között, melyet közöttök megfertőztettetek; és megtudják a nemzetek, hogy én vagyok az Úr” (Ezekiel. 36, 23), akkor már jól ügyeljen az olvasó, hogy miképen szűnik a faj és miképen kapcsolódik a nem. Mert ez a mondás következik: „És mikor általatok megszenteltem előtök és kiviszlek titeket a pogányok közül és összegyűjtelek minden földről és visszavezetlek saját földetekre; és tiszta vizet öntök rátok és megtisztultok minden bálványotoktól és megtisztítalak titeket: és adok nektek új szívet és új lelket adok belétek; és elveszem a kő-szívet testetekből és hús-szívet adok nektek és az én lelkemet adom belétek és megteszem, hogy parancsaimban járjatok és ítéleteimet megörizzétek és cselekedjete. És lakni fogtok a földön, melyet atyáitoknak adtam és ti az én népem lesztek és én Istenetek lesztek. És megszabadítalak titeket minden förtelmetektől”. Ez a jövendölés az Újszövetségről szól, amelyhez nemcsak amaz egy nép tartozik maradékaiban, melyről másutt ezt olvassuk: „ha Izrael fiainak száma annyi leend is, mint a tenger fövénye, csak a maradvány üdvözülni” (Róm. 9, 27; Izaiás 10, 22. nyomán), hanem a többi népek is, akikre nézve ígéretet vettek atyáik, kik egyúttal a miéink. Senki nem kétli, ki figyelemmel vagyon, hogy az újjászületés fürdője is meg van itt ígérve, mely most szemünk láttára nyílt meg minden nemzeteknek. És amit az Apostol mond,

midőn az Újszövetség kegyelmét ajánlja, hogy a régivel való összehasonlításban az újnak előnye kitűnjék: „a mi levelünk ti vagytok, nem tintával írva, hanem az élő Isten lelkével, nem kötáblákra, hanem a szívnek hústábláira” (II. Korint. 3, 2—3.), a prófétai szó irányításának ismeretével és megfontolásával mondja: „És adok nektek új szívet és új lelket adok belétek; és elveszem a kő-szívet testetekből és hús-szívet adok nektek”. (Ezekiel 36, 26.) A hús-szív által, melyről az Apostol említést tesz: „a szívnek hústábláira” szavakkal, az érző életet akarta elkülöníteni a kő-szívtől, az érző élet által pedig az értőt jelezte. Így lesz a szellemi Izrael nemcsak egyetlen népe, hanem valamennyié, kikre nézve ígéretet vettek az atyák ivadékukban, vagyis Krisztusban.

49. Ez a szellemi Izrael tehát különbözik ama testi Izraeltől, mely csak egyetlen népe: nem a hazai földnek jelessége, de a kegyelmi többlet újszerűsége, nem a vér árja, hanem a lelkület bája által.¹ A prófétai fönség azonban, míg amarról, vagy amahhoz szól, észrevétlenül emerre tér át és midőn már erről, vagy ehhez beszél, látszatra még amarról nyilatkozik, vagy amahhoz intézi szavát. Nem az Írások értelmét akarja ilyen módon mintegy ellenséges irigységgel elföldni előlünk, hanem a mi értelmünket foglalkoztatja üdvösséges módon. Ezért ama

¹ A szentágostoni stilusra jellemző eredeti szöveg: „... novitate gratiae non nobilitate patriae, et mente non gente...”

mondást is: „és visszavezetlek saját földetekre” és a kevéssel utóbb következőt, mely mintegy ugyanazt megismétli: „És lakni fogtok a földön, melyet atyáitoknak adtam” (*Ezekiel 36, 24, 28.*), nem testileg kell vennünk, miként a testi Izrael, hanem szellemileg, mint a szellemi Izrael. Mert a szeplő és redő nélkül való és minden népekből egybe terelt Egyház, mely uralkodik majd Krisztussal mindörökre: maga a boldogok földje, az élők földje. (*Eféz. 5, 27. és Zsolt. 26, 13.*) Erről kell értenünk, hogy atyáinknak adatott, midőn ők az Isten e földre vonatkozó biztos és változhatatlan akaratának ígéretét vették. Mert az ígéret vagy eleve elrendelés erőssége által már akkor megadatott az, midőn annak jövőendő megadását a maga idejében hitték az Atyák. Miként a szenteknek adott kegyelemről ír Timóteushoz az Apostol: „nem a mi cselekedeteinknél fogva, hanem az ő végzete és kegyelme szerint, mely nekünk a Krisztus Jézusban adatott minden idők előtt, most pedig kinyilvánított a mi Üdvözítőnknek megjelenése által”. (*II. Timót. 1, 9—10.*)¹ Azt mondja: megadatott a kegyelem, midőn nem is léteztek még, kik befogadják. Mert az Isten tervében, vagy eleve elrendelésében már megtörtént, mi a maga idejében történendő vala, amit az Apostol azután kinyilvánításnak nevez. Ám érthetjük mindezt a jövőendők földjéről is, midőn majd új ég és új föld támad, melyen nem nyerhetnek lakást a gonoszok. (*Jelen.*

¹ A szöveg kevés eltérést mutat a Vulgata szövegétől.

21, 1.) És azért joggal mondható a jámboroknak, hogy az lesz az ő földjük, mely semmikép sem lesz az istenteleneké: mert ez is megadatott már akkor hasonlóképen, midőn bizonyság lőn jövődő megadása ügyében.

XXXV. FEJEZET.

Tichonius ötödik szabálya.

50. Tichonius „az időkről” nevezett szabályt teszi ötödiknek. E szabály többnyire a Szentírás rejtett időtartamainak kibogozására és kiokoskodására szolgálhat. Állítása szerint kétféle módon nyer erőt a szabály: vagy a synecdoche trópusában, vagy a törvényes számok szerint. A synecdoche tropus vagy a rész által adja értésünkre az egészet, vagy az egész által a részt. Így az egyik evangélista (*Lukács 9, 28.*) állítása szerint 3 nap, a másik szerint meg 6 nap (*Máté 17, 1.*) múltán történt, hogy ama hegyen mindössze három tanítvány jelenlétében fénylett Urunk orcája mint a nap és lettek ruhái mint a hó. Mindkét mondás ugyanis a napok számáról nem lehetne igaz, hacsak a nyolc napot említő evangélista nem venné két egész és teljes napnak ama nap utolsó részét, melyen Krisztus megjövendölte jelenését, majd ama nap első részét, melyben megmutatta a beteljesedést. A hat napot említő pedig csupán a közbeeső, de teljes és egész valamennyi napot számította. Ilyen kifejezési móddal, melyen t. i. rész jelzi az egészet, oldódik meg Krisztus föltámadásának kérdése is. Mert ha szenvedése napjának utolsó részét

nem vennők egész nap helyett, beleszámítva ebbe a megelőző éjszakát is és ha az éjszakát, amelynek végén föltámadott, nem vennők egész napnak, beleszámítva ismét a fölvirradó vasárnapot is, akkor nem jönne ki a három nap és három éj, melyeken át jöven-dölése szerint a föld szívében kellett lennie. (Máté 12, 40.)

51. Törvényes számoknak pedig azokat nevezi, melyeket az isteni írás különösképen ajánl. Ilyenek: a hetes, a tizes, a tizenkettes és más egyebek is, amelyeket a tanulékony olvasók oly készségesen elsajátítanak. Eme számok többnyire az egész idő helyett állanak. Pl. e mondás: „Napjában hétszer mon-dok neked dicséretet” (Zsolt. 118, 164.), semmi mást nem jelent, mint hogy „Áldom az Urat minden időben”. (Zsolt 33, 2.) Ugyan-ilyen erejük van akkor is, ha tízzel szorzód-nak, mint pl. a hetven és a hétszáz. Ezért Jeremiás hetven esztendejét (25, 11.) szel-lemi értelemben vehetjük amaz egész idő helyett, melyben az Egyház idegenek között vagyon. De ugyanilyen erejük van akkor is, ha saját magukkal szorzódnak: tízszer tíz egyenlő százzal és tizenkétszer tizenkettő egyenlő száznegyvennégygel. Ez a szám jelzi a szentek összességét a Jelenések Könyvé-ben. (7, 4.) Kitűnik ebből, hogy nemcsak az idők kérdését kell megoldanunk e számok-kal, hanem jóval messzebb terjed és sok dologba nyúlik át ezek jelentése. Mert a Jelenések Könyvében ez a szám nem idők-re, hanem emberekre vonatkozik.

XXXVI. FEJEZET.

Tichonius hatodik szabálya.

52. „Megismétlés” szabályának mondja a hatodikat Tichonius, melyre az Írások homályaiban bukkant kellő éberséggel. Mert egymely dolgokat úgy olvasunk, mintha időrendi egymásutánban következnének, vagy mintha elmondásuk a tények összefüggése szerint történnék, holott az elbeszélés észrevétlenül az imént figyelmen kívül hagyottakra tér vissza. Már most hacsak nem kutatjuk a szöveg értelmét e szabály segítségével, tévedésbe esünk. Amit pl. a Genesisben olvasunk: „Plántálta vala — úgymond -- az Úr Isten a paradicsomot napkelet felé Édenben és helyezé oda az embert, akit alkotott vala; és nevele az Isten még a földből mindenféle, tekintetre szép és ételre kellemes fát”. (2, 8.) Olyasformán tűnik így a mondás, mintha ez utóbbi dolog csak a megteremtett ember paradicsomba helyezése után történt volna. Ámde a két esemény, t. i. a paradicsom plántálása és az Úr által teremtett ember odahelyezésének rövid említése után ismétlésbe kezd az Írás. Visszatér ahhoz, mit az imént nem vett figyelembe és elmondja, hogy miképen történt a paradicsom plántálása: nevele az Isten még a földből mindenféle, tekintetre szép és ételre kellemes fát. Végül is folytatólagosan hozzáfűzi: „az élet fáját is a paradicsom közepén s a jó és gonosz tudásának fáját”. Azután előadja, hogy a paradicsom megöntözésére szánt folyó négy folyam négy főágára osz-

lik. Mindez a paradicsom alapításához tartozik. Mikor pedig ezek elmondását bevégezi, megismétli a már említettet, ami azonban a valóságban csak később következett, mondván: „Vivé tehát az Úr Isten az embert, kit alkotott és helyezé őt a paradicsomba stb.”. (Móz. I. 2, 15.) Mert csak ama dolgok teremése után nyert ott elhelyezést az ember, amint ezt most maga a rend is mutatja és nem az ember elhelyezése után nyerték létüket az említett dolgok. Az előbb mondottakat így is érthetné valaki, ha ugyan éber tekintettel észre nem venné itt az ismétlést, mely által az előbb figyelmen kívül hagyott dolgokra tér vissza az elbeszélés.

53. Ugyanez a könyv, Noé fiainak nemzetiségét említve a következőket mondja: „Ezek Kám fiai, az ő rokonságaik és nyelveik, nemzetségeik és földeik és népeik szerint”. (Mózes I. 10, 20.) Szem fiait is elészámlálja, majd így szól: „Ezek Szem fiai, rokonságaik és nyelveik, tartományaik és nemzetségeik szerint”. (Mózes I. 10, 31.) És valamennyire nézve hozzáfűzi: „Ezek Noé fiainak családai, népeik és nemzetségeik szerint. Ezekből oszlának el a nemzetek szigetjei a földön a vízözön után. A földön pedig csak egy nyelv és egyféle beszéd vala mindenek számára”. (Mózes I. 10, 32. és 11, 1.) Ez a hozzáfűzött rész: „a földön pedig csak egy nyelv és egyféle beszéd vala mindenek számára”, vagyis hogy mindnyájan egy nyelvet beszéltek, ismét olyanformán hangzik, mintha még abban az időben is egy közös nyelve lett volna valamennyinek, midőn nemzetségi szigetek

módjára szóródtak szét a földön. Ez azonban nyilván ellene mond a föntebbi szavaknak, melyekben olvassuk: „rokonságaik és nyelveik szerint”. Mert senki nem mondhatja, hogy az egyes rokonságoknak, melyekből az egyes nemzetségek fejlődtek, megvolt a maguk saját nyelve, ha egyszer valamenynyien egyazon közös nyelvet beszéltek. Tehát ismétlésszámba megy ez a hozzáfűzés: „a földön pedig csak egy nyelv és egy beszéd vala mindenek számára”. Az elbeszélés észrevétlenül visszatér annak elmondására, miképen történt, hogy az egynyelvű emberek többnyelvűekre oszlottak szét. Ezért fordul a szó itt közvetlenül ama torony építésére, amelynél kevélységük büntetése képen az isteni ítélet e megoszlást eszközölte. E történet után szórta szét őket az Isten saját nyelvük szerint a föld kerekségén. (*Mózes I. 11, 4 stb.*)

54. Ez a megismétlés rejtettebb módon is történik. Így pl. azt mondja Urunk az Evangéliumban: „amely napon kiment Lót Szodomából, tűz esett az égből és mindnyájokat elvesztette. Így leszén akkor is, amely napon az Emberfia megjelen. Azon órában, ki a háztetőn lesz és holmija a házban, le ne szálljon elvinni azt; és aki a mezőn lesz, hasonlóképen vissza ne térjen: emlékezzék Lót feleségére”. (*Lukács 17, 29—32.*) Vajjon az Úr megjelenésekor kell-e teljesítenünk ezt: senki vissza ne tekintsen, vagyis ne kutasssa elmúlt életét, melynek immár ellene mondott? Nem inkább most kell-e így tennünk, hogy az Úr megjelenésekor ki-ki jutal-

mat találjon mindazokért, miket megtartott vagy megvetett? Mégis az „azon órában” kifejezés azt a hiedelmet kelti, hogy akkor kell ezt teljesítenünk, midőn megjelenik az Úr, hacsak az olvasó figyelme nem irányul éberen az ismétlés megértésére. Segítségül szolgál itt az Írás egy más helye, mely még az apostoli időkben kiáltotta: „Fiacskáim! Itt az utolsó óra!” (*János 1. 2, 18.*) Tehát maga az Evangélium hirdetésének ideje egész az Úr megjelenéséig az az óra, melyben mindezt teljesítenünk kell. Mert az Úr megjelenése is hozzátartozik ugyanehhez az órához, mely az ítélet napjával nyeri végét.¹

XXXVII. FEJEZET.

Tichonius hetedik szabálya.

55. Tichonius hetedik és egyben utolsó szabálya „az ördögről és annak testéről” szól. Mert ő maga is feje a gonoszoknak, akik valamiképen testét alkotják és kik vele együtt menetelnek az örök tűz büntetése felé: mint Krisztus feje az Egyháznak, mely az Ő teste s mely Vele együtt leszen országában és örök dicsőségében. (*Máté 25, 41. 46; Efez. 5, 22.*) Tehát mikép „az Úrról és az Ő testéről” nevezett első szabálynál: midőn egy és ugyanazon személyről szól az Írás, éber figyelemmel kell lennünk, hogy megértsük, mi illeti meg a főt és mi a testet, épűgy van ez az utolsó szabály esetében is. Olykor megállapítást találunk az ördögre,

¹ Szent Agoston szellemes magyarázata nem egyezik a Szentírás betűszerinti értelmével.

melyet mégis nem benne, hanem inkább testében ismerhetünk meg igaznak. E test nemcsak azokból áll, kik egész nyilvánvalóan kívül vannak (*I. Korint. 5, 13.*), hanem azokból is, kik bár hozzája tartoznak, ideig-óráig mégis az Egyházba vegyülnek, egészen addig, míg mindenki búcsút nem mond e földi életnek, vagy az utolsó szóró-lapáttai a polyva el nem lesz különítve a búzától. Izaiásnál olvassuk: „Hogyan leesett az égből a hajnali csillag (Lucifer), ki reggel fölkel”. (*Izai. 14, 12. stb.*) Ami itt a szöveg összefüggése szerint Babylonia királyának képében ugyanazon személyről, vagy ugyanazon személyhez szól, mindenesetre az ördögről értjük. És mégis az ottani mondás: „Lerogyott a földre, ki minden népekhez küld”, nem illik teljesen magához a főhöz. Mert bár az ördög minden néphez elküldi angyalait, mégis a földön nem őt magát, hanem a testét törik össze. Igaz, ő maga is ott van a testben, amelyet szétszórnak, mint a port, mit a szél elhány a föld színéről. (*Zsolt. 1, 4.*)

56. E szabályok „az ígéretekről és a törvényről” nevezett kivételével egyik dolgot a másikból értetik meg. A tropikus beszéd sajátossága ez, mely sokkal messzebb terjed, semhogy — nézetem szerint — valaki is összefoglalhatná a maga terjedelmében. Mert bárhol mondanak is valamit, melyben azonban mást kell értenünk, tropikus kifejezéssel van dolgunk, jóllehet az illető trópusnak még nevét sem leljük a beszéd tudományában. Ha ez azután ott lelhető, hol alkalmazása megszokott, akkor fáradság nélkül tárul

föl értelme. Ha pedig ott leljük, ahol nem számítunk rá, fárad az elme, míg kiderül annak értelme. Az egyik többet fárad, a másik kevesebbet, aszerint, amint több vagy kevesebb isteni ajándék vagy segítség jutott osztályrészül az emberi koponyákba. Amint ezért a saját szavak esetében, melyekről fontosabb tárgyaltunk, a dolgokat úgy kell értenünk, ahogy kimondjuk azokat, az átvitt értelműeknél, melyekből a tropikus kifejezések tevődnek össze, egyikét a másikkal kell felfognunk. Amennyire jónak láttuk, ezekről is tárgyaltunk épen eleget. Nemcsak figyelmeztetnünk kell a tiszteletreméltó Írások kutatóit, hogy ismerjék meg a Szentírás kifejezési módjait és hogy éber figyelemmel kísérjék annak szokásos mondásait, sőt mindezeket tartsák meg emlékezetükben könyv nélkül is, hanem főleg arra intjük őket, ami a legtöbbet ér és leginkább szükséges: imádkozzanak, hogy értsenek. Hiszen ott olvassák az általuk tanulmányozott Írásokban, hogy „az Úr adja a bölcseséget és az ő szájából jön az okosság és a tudomány”. (Példab. 2, 6.) Tőle kapták magát a tudományszomjat is, ha ahhoz jámborság is járul. Ámde eleget szoltunk immár a jelekről, amennyiben ezek a szavakhoz tartoznak. Hátra van még, hogy fejtegetsük gondolataink előadását következő könyvünkben az Úr útmutatása szerint.

NEGYEDIK KÖNYV

Az első három könyvben szó volt a Szentírás értelmének kutatásáról, a negyedik könyvben pedig szó lesz a megtalált értelem előadásáról, vagy meg tárgyalásáról. Szent Ágoston nem akarja ugyan a Retorika szabályainak alkalmazását adni művében, de azért nagy szorgalommal gyűjti össze és fejtegeti a keresztény szónok kötelességeit. Fölhívja figyelmünket a szentírási szerzők és az egyházi tanítók szónoki bölcsességére, kik mint az ékesszólás nagymesterei is követésre méltó példaképek. Írásaikból szemelvényeket közöl a kifejezés különböző módjainak megvilágítására. Végül imádságos lelkületre buzdítja az egyházi szónokot és serkenti, hogy a maga egyéni életében és erkölcsi magatartásában is megvalósítsa mindazt, amit tanításában előad.

ELŐSZÓ.

Miről lesz szó a könyvben.

1. E munkánkat, mely „A keresztény tanításról” címet viseli, első felosztásban két részre szántam. Mert a bevezetés után, melyben választ adtam a majdani gáncsoskodónak, a következőket mondtam: „Két dolog fordul az Írások egész tárgyalása: a megértendők föltárásának módján és a már megértettek előadásának módján. Lássuk előbb a feltalálást, azután az előadást.” Mivel a föltárásról immár tüzetesen szoltunk és erről az első részről így három kötetet fejeztünk be, most Isten segítségével egyetmást az előadásról is észrevételezünk. Ha lehetsé-

ges lesz, mindezt egy könyvbe zárjuk és így az egész mű végül is majd négy kötetből áll.

I. FEJEZET.

Nem célja e könyvnek, hogy a Retorika szabályairól is tanítást adjon.

2. Mindjárt előljáróban fékezem olvasóim várakozását, kik azt hiszik talán, hogy előadom majd a Retorika szabályait, melyeket a világi iskolákban tanultam is és tanítottam is. Óva intem őket: tőlem ezt ne várják. Nem azért, mintha e szabályok haszontalanok volnának. Ámde amennyiben hasznuk is van, másutt kell azokat megtanulniok, ha ugyan valami derék férfiúnak még ezekre is futja ideje. Rajtam azonban sem ebben a műben, sem másikban, ezeket ne keresse.

II. FEJEZET.

Illő, hogy a keresztény tanító retorikai képességgel is éljen.

3. A szónoklás művészetével az igazságra is, meg a hamisságra is rábeszélhetők vagyunk. Ki merné már most állítani, hogy a hazugság elleni harcban az igazságnak fegyvertelenül kelljen állnia védőiben? Hát ilyenformán azok, kik hamisságokat akarnak az emberek nyakába varrni, értsenek ahhoz, hogy már a bevezetésben is jóindulatúvá, figyelmessé és tanulékonnyá tegyék hallgatóikat, amazok pedig mindehhez ne konyítanak? Ezek a hamisságot röviden, világosan.

hihetően, amazok pedig az igazságot úgy adják elő, hogy unalmat keltsenek hallgatóikban, ködösítsék az értelmet és végül ellenszenvenné tegyék a hitet? Ezek csalárd bizonyosságokkal állják útját az igazságnak és vigyék diadalra a hamisságot, amazok meg ne értsenek az igazság védelméhez és gyöngék legyenek a hamisság legyőzésére? Ezek a hallgatók lelkét tévedésbe ejtsék és hajszás szózataikban ijesztgessenek, szomorítsanak, vidámitsanak, hévvel buzdítsanak, amazok meg az igazság mellett lagymatagon és fázékonyan szunnyadozzanak? Ki volna annyira észtelen, hogy így gondolkodnék? Ha tehát az ékesszólás adománya közböcs valami, melynek azonban igen nagy jelentősége van akár a rosszra, akár a jóra való hajlítás szempontjából, miért nem szorgoskodnak elsajátításában a becsületesek, hogy sorompóba állítsák az igazságért, ha egyszer a gonoszok aljas és hiábavaló céljaik érdekében a tévely és az igazságtalanság szolgálatában visszaélnek vele?

III. FEJEZET.

A szónoklás szabályai milyen korban és miképen sajátíthatók el.

4. De bármiféle idevágó előírások és szabályok legyenek is előttünk, csak akkor valósul meg az a valami, amit beszélő tehetségnek, vagy ékesszólásnak nevezünk, ha mindehhez hozzájárul még a szóböcsben és ékes kifejezésekben iskolázottabb nyelv nagyon ügyes gyakorlata is. Az említett szabályokat

irodalmunkon kívül, e célra kitűzött alkalmas időben, megfelelő és arra való életkorban kell elsajátítaniok azoknak, kik gyorsan elsajátíthatják mindezeket. Mert a római ékesszólás fejedelmei maguk sem átallották kijelenteni, hogy ha valaki nem tudja gyorsan magáévá tenni e művészetet, sohasem lesz tökéletes mestere annak. És hogy ez igaz-e, vajjon mi szükség volna kutatnunk? Hiszen még ha nehéz felfogásúak által is megtanulhatók volnának végrevalahára, akkor sem tulajdonítanánk nekik akkora fontosságot, hogy a már érettebb, vagy főleg előrehaladott korú embereket elsajátításukra hajszolnánk. Elég, ha a fiataikorúak foglalkoznak velük. De azok közül se mindazok, kiket mi az Egyház érdekeinek előmozdítására óhajtunk nevelni. Csupán a fiatalok, kiket még nem foglalt le valami égetőbb szükség, mely kétségkívül előbbrevaló még ennél az ügynél is. Mert ha valaki éles és tüzes tehetséggel rendelkezik, könnyebben szegődik melléje az ékesszólás ékesen szólók olvasása és hallgatása, mint az ékesszólás szabályainak követése által. Nem hiányoznak egyházi írásaink, a hitelesség bástyái között üdvösen megóvott Kánonon kívül sem, melyeket midőn elolvas a fogékony ember, ha mindjárt nem is törekszik erre és csupán a tartalom dolgaira fordítja figyelmét, de valamiképen ráragad a velük való foglalkozás közben az ékesszólás is, mellyel ez írásokat megírták. Főleg, ha hozzájárul az írásban, fogalmazásban, végül az előadásban való gyakorlat is mindahhoz, mit a jám-

borság és a hit szabálya szerint megértett. Ha pedig hiányzik az ilyen tehetség, akkor az ember sem a szónoklás ama szabályait nem fogja fel, sem nem használnak, ha mindjárt önkínzó fáradsággal elméjébe véste és valamelyes csekély részecskéikben meg is értette azokat. Mivelhogy még maguk, kik e szabályokat megtanulták és kiadósan, vagy ékesen szólnak is, nem tudnak valamenynyien beszéd közben figyelni ezekre, hogy szerintük beszéljenek, hacsak nem épp e szabályokat kell fejtegetniök. Sőt azt hiszem, alig akad közöttük valaki, aki e kettőt egyszerre megvalósíthatja: jól beszéljen és ugyanakkor a cél elérésére fontolásba vegye beszéd közben az ékesszólás szabályait is. Mert vigyáznunk kell, nehogy az elmondásra szánt dolgok elpárologjanak lelkünkéből, míg művészi-kifejezésükön törjük a fejünket. És mégis az ékesen szólók beszédeiben, vagy megnyilatkozásaiban úgy találjuk, hogy teljesedésbe mennek az ékesszólás szabályai, melyekről nem gondolkoztak sem ékesszólásuk előtt, sem ékesszólásuk közben, akár tanulták azokat, akár a kisujjukat sem mozdították értük. Teljesülnek náluk e szabályok, mivelhogy ékesszavúak és nem kapnak utánuk, hogy ékesszólóak legyenek.

5. A csecsemők szája nem nyílik szóra, hacsak meg nem tanulják a beszélő felnőttek ígéit; miért ne lehessenek hát ékesszólóak az emberek, az ékesszólás művészetének minden tanulása nélkül, csupán az ékesen szólók kifejezéseinek olvasása és hallgatása és — amennyiben alkalom adódik követé-

sükre — utánzása által? Vajjon nem tapasztaljuk-e példákban is ezt a lehetőséget? Hiszen tudjuk, hogy nagyon sokan vannak, kik a szónoklás szabályai nélkül is ékesszólóbbak, mint akárhány mások, kik pedig tanulták azokat. Viszont nem akad, ki ékesebben szóló lenne ezeknél, nagy szónokok megnyilatkozásainak, vagy tárgyalásainak olvasása és hallgatása nélkül. Mert a grammatika tudományára sem szorulnának a gyerekek, hogy a kifejezésmód tisztaságát elsajátítsák általa, ha egyszer alkalmuk volna olyan emberek között élni és növekedni akik hibátlanul beszélnek. Így a hibáknak még a nevét sem igen ismernék, s azért ha helytelen kifejezést hallanának valamely beszélőnek szájából, a maguk egészséges ösztönével elutasítanák és kerülnék. Aminthogy a falusiakat is megszólják a városiak, ha mindjárt ezek sem éppen iskolázottak.

IV. FEJEZET.

A keresztény tanító feladata.

6. Az isteni írások tárgyalójának és tanítójának, az igaz hit védelmezőjének és a tévelygés gyomlálójának tanítania kell tehát a jót és el kell felejtetnie a rosszat. A beszéd fáradságos munkájával meg kell nyernie ellenfeleit, erőt kell öntenie a hanyagokba, és a járatlanokba bele kell égetnie, hogy miről van szó és hogy mit kell megkívánniok. Ha pedig jóindulatú, figyelmes, tanulékony hallgatóságra talált, vagy ő maga tette ilyenekké hallgatóit, el kell végeznie

a többi feladatot, amint ezt a tárgy megköveteli. Ha tanítania kell hallgatóit, elő kell adnia a tényállást, már amennyiben ez szükségesnek mutatkozik ahhoz, hogy a szóbanforgó dolgot megismertesse. Hogy pedig e kétséges dolgok bizonyossá legyenek, bizonyítékok segítségével kell okoskodnia. Midőn azonban hallgatóinak nem annyira tanításra, mint inkább buzdításra van szükségük, hogy a már ismert igazságok megvalósításában el ne lanyhuljanak, vagy hogy a helyesnek vallott dolgokhoz hozzájárulásukat adják, szükséges a megragadóbb és erőteljesebb beszéd. Szükségesek ilyenkor az esedezések és szemrehányások, a megindítások és fenyegetések, valamint az ezekhez hasonló más dolgok is, melyeknek szerepük lehet a lelkek megragadásában.

V. FEJEZET.

Kíváncs, hogy a keresztény szónok inkább bölcsen, semmint ékesszólóan beszéljen.

Honnét kell merítenie a bölcseséget?

7. Mindazt, mit elmondottam, bizonyára megteszik majdnem valamennyien szüntelenül, ha egyszer előadásról van szó munkakörükben. Ámde az egyik érzéketlenül, otrombán, hidegen, a másik meg elmésen, ékesen, erőteljesen. Már most szükséges, hogy olyan vállalja a szóbanforgó tevékenységet, ki ért a bölcs előadáshoz és fejtegetéshez, ha mindjárt nem tudja is ékesen tenni ezt az illető. Hasznára lesz így hallgatóinak, bár sokkal inkább hasznukra lenne, ha egyúttal

az ékesszóláshoz is értene. Akiben meg túl-
árad a bölcsesség nélküli ékesszólás, annál
inkább kerülnünk kell, minél inkább gyö-
nyörködteti hallgatóit olyan dolgokban,
melyek hallomásra is haszontalanok. Mivel-
hogy ékesen csiklandozza a hallgatók fülét,
elhiszik, hogy igazat beszél. Nem volt isme-
retlen ez az igazság azok számára sem, kik
a szónoklás művészetének tanítását sürget-
ték. Megvallották ugyanis, hogy a bölcsesség
ékesszólás nélkül nem sok hasznára van a
köznek, az ékesszólás meg bölcsesség hijával
többnyire csak rengeteget árt és sohasem
használ. Ha tehát azok, kik az ékesszólás
szabályait adták, ugyanazokban a könyvek-
ben, melyekben mindezt eszközölték, az igaz-
ság ösztönzésére e vallomástételre kénysze-
rültek, bár nem ismerték az igazi, vagyis a
felülről való bölcseséget, mely a világosság
Atyjától szállott alá (*Jakab 1, 17.*), mennyi-
vel inkább nem adhatjuk más véleményre
fejünket mi, kik e bölcseségnek fiai és szol-
gái vagyunk? Bölcsen szól pedig az ember
több-kevesebb mértékben aszerint, amint
többé vagy kevésbé haladt előre a Szentírás
ismeretében. Nem állítom, hogy sokat kell
olvasnia, vagy kívülről megtanulnia abból,
de igenis, jól kell értenie és szorgalmasan
kell kutatnia annak gondolatait. Mert van-
nak, kik olvassák és elhanyagolják, olvas-
sák, hogy észben tartsák és nem törik magu-
kat, hogy meg is értsék. Kétségtelenül sok-
kal többre kell becsülnünk azokat, kik ugyan
az Írás szavait kevésbé őrzik, de a szavak
értelmét lelki szemükkel látják. Ám mind-

kettőnél többet ér, ki idézi is, ha akarja és érti is, amint kell.

8. Annak tehát, kinek bölcsen kell szólnia olyan tárgyról is, melyről ékesszólóan nem tud, igazán szükséges, hogy észben tartsa a Szentírás szavait. Mert minél szegényebbnek ítéli magát saját szavaiban, annál gazdagabbnak kell lennie a Szentíráséiban. Amit saját szavaival állít, a Szentíráséival kell bizonyítani. Így aki kicsiny volt saját szavaiban, ama nagy szavak bizonyosága által valamiképen megnövekszik. Gyönyörködtet ugyanis a bizonyítás által, ki előadásával gyönyörködtetni nemigen tud. Aki továbbá nemcsak bölcsen, hanem ékesen is akar beszélni, mivelhogy nyilván több eredményt ér el, ha mindkettőhöz ért, annak ezt ajánlom: sokkal szívesebben olvassa, hallgassa és gyakorlás által utánozza az ékesenszólókat, semmint a szónoklás művészetének tanítóival bibelődjék. De természetesen azok, kiket olvas, vagy hallgat, meg kell hogy érdemeljék nemcsak az ékesen-, hanem a bölcsenszólásnak igazi dícséretét is, akár a múltban beszéltek, akár a jelenben szólnak. Mert aki ékesen beszél, kellemesen hat, a bölcsen szólók hallgatása azonban üdvösségünkre válik. Azért nem állítja az Írás, hogy az ékes-szólók sokasága, hanem hogy „a bölcssek sokasága a föld kerektségének épsége”. (Bölcs. 6, 26.) Amint a keserűséget nem egyszer üdvösségünket szolgáló eszköznek kell tekintenünk, épúgy kérülnünk kell mindig az ártalmas édességet. De mi volna jobb, mint az üdvös édesség, vagy az édes üdvös-

ségesség? Minél inkább vágyódik ott az ember édesség után, annál könnyebben válik javára az üdvösségesség. Vannak tehát egyházi férfaink, akik nemcsak bölcsen, hanem ékesszólóan is tárgyalták az isteni kijelentéseket. Ezek olvasására inkább nem futja időnkéből, semhogy a tanulnivágyóknak és képzettséget akaróknak hiányozhatnának.

VI. FEJEZET.

A szent szerzők bölcsesége ékesszólással párosult.

9. Itt talán fölveti valaki a kérdést: vajjon mi szerzőink, kiknek isteni sugalmazású írásaiból született számunkra az oly üdvös hitellességű Kánon, csupán bölcsseknek, avagy ékesszólóaknak is nevezhetők-e egyben? Rám és mindazokra nézve, kik velem együtt gondolják állításomat, ez a kérdés bizony nagyon is könnyen megoldható. Mert ahol én megértem őket, nemcsak hogy senki bölcsőbbnek, de senki sem tűnhetik ékesszólóbbnak sem náluknál előttem. És bátran jelentem ki, hogy mindazok, kik az ő kijelentéseiket helyesen értik, egyúttal fölfogják velem: másképen beszélniök nem is lehetett. Mert amint van ékesszólás, mely inkább a fiatalabb korhoz illik és van, mely az öregebbhez — hiszen már nem nevezhető ékesszólásnak, mi a szóló személyével egybe nem fonódik —, épúgy van ékesszólás, mely a tekintély teljére legméltóbb és egészen isteni férfiakhoz illik. Ezzel az ékesszólással beszéltek ők és nem is illett hozzájuk más,

aminthogy másokhoz sem illenék az övék. Méltó ez ugyanis hozzájuk. Amennyivel pedig másokénál gyöngébbnek látszik, annyival kerekedik magasabbra föléjük, nem ugyan állhatatlanságban, hanem erősségben. Ahol meg nem értem őket, ékesszólásuk ugyan kevésbé szökik szemembe, de mégsem kételkedem, hogy itt is ugyanolyan az, mint ott, ahol értem őket. Kellett, hogy az isteni és üdvösséget hozó kijelentések homályossága maga is ilyen ékesszólással vegyített legyen, hogy értelmünk abban ne csak a föltalálás, hanem a gyakorlás által is előre jusson.

10. Az ékesszólás minden jó tulajdonságát és minden dízét — melyek miatt fölfuvalkodnak, kik többre becsülik saját nyelvüket szerzőink nyelvénél, nem ugyan fönség, hanem csak cikornya szempontjából — megmutathatnám, ha futná időmből, ama férfiak szent irataiban, kiket az isteni Gondviselés küldött számunkra, hogy minket tanítsanak és hogy e gonosz világból a boldog örökkévalóságba áttelepítsenek. Ámde nem az gyönyörködtet kimondhatatlanul engem ez ékesszólásban, ami a pogányok szónokaival és költőivel közös e férfiakban. Bámulom és csodálom inkább: a mi ékesszólásunkat úgy használták fel, valami más, sajátos ékesszólásuk által, hogy a miénk sem nem hiányzik bennük, sem előtérbe nem lép. A miénket ugyanis nem helyteleníthették, de nem volt célszerű az sem, hogy fitogtassák. Az egyik következne be, ha kerülnék azt, a másokra gyanakodhatnánk, ha könnyen fölismerhet-

nők a miénknek nyomait. És ha talán egyes helyeken a tudósok fölismerik is azt, ott olyan dolgokra kerül a sor, hogy a kifejező szavakról látnunk kell: nem a beszélő választotta, hanem maguk a dolgok mintegy önkénytelenül is azokat kívánták. Látnod kell, hogy a bölcsesség mintegy saját házából, vagyis a bölcs szívéből lép elő és hogy elválaszthatatlan szolgáló gyanánt hivatlanul is nyomon követi az ékesszólás.

VII. FEJEZET.

Fölhozott példákbl szépen kimutatható, hogy a Szentírásban igazi ékesszólás van, mely elválaszthatatlan kísérő gyanánt jár a bölcsesség nyomdokában.

11. Ki ne fogná föl, hogy mit akart mondani és hogy mily bölcseséggel mondta az Apostol: „Dicsekszünk a szorongatásokban, tudván, hogy a szorongatás tűrést szerez, a tűrés pedig próbálást, a próbálás pedig reménységet, a reménység pedig meg nem szégyenít; mert az Isten szeretete kiöntetett a mi szíveinkben a Szentlélek által, ki nekünk adatot?” (Róm. 5, 3—5.) Ha itt egy nagyképű tudós, hogy így fejezzem ki magamat, azt állítaná, hogy Apostolunk az ékesszólás művészetének szabályait követte, vajjon nem kacagnának-e rajta a művelt és műveletlen keresztények? És mégis fölismerjük itt a görögül *κατάβασις*-nak (lajtorja), latinul meg egyesek által gradatio-nak (lépcsőzet) nevezett alakzatot. Nem akarták ugyanis lajtorjának nevezni, mivel a szavak, vagy gondo-

latok egyik a másikhoz kapcsolódnak. Ime, itt is így látjuk: a szorongatásból a tűrés, a tűrésből a próbálás, a próbálásból a reménység következik. Egy másik ékességet is lelünk. Miután ugyanis néhány mondatrészt különleges hangsúllyal lezár, — a mieink ezt *membra et caesa* (tagok és szakok), a görögök pedig *ῥῶλα* és *ῥόμματα* névvel jelölik — következik a kerülés vagy körmondat, mit ők *περίοδος*-nak hívnak. Ennek tagjait magasra lendíti hangjával a szónok, míg végül befejezi azt. Ime, a körmondatot megelőző tagok elsője: „a szorongatás tűrést szerez”. A második: „a tűrés pedig próbálást”. A harmadik: „a próbálás pedig reménységet”. Most következik maga a körmondat, amelyet három tag által alkot. Ezek közül az első: „A reménység pedig meg nem szégyenít”. A második: „mert az Isten szeretete kiöntetett a mi szíveinkben”. A harmadik: „a Szentlélek által, ki nekünk adatott”. Ez azonban és az ilyesfélék a szónoklás tudományában nyernek kifejtést. Amint tehát nem állítjuk, hogy Apostolunk követte az ékesszólás szabályait, épúgy nem tagadjuk, hogy bölcsességét követte az ékesszólás.

12. A Korintusiakhoz írt második levelében cáfol egyeseket, kik alapostolokként jöttek a zsidók közül és becsmérelték őt. És mivel sajátmaga dicséretére kényszerült, ezt mintegy balgaságának tulajdonítja, de ugyancsak bölcsen és ugyancsak ékesszóló nyelven. A bölcsesség kísérlője, az ékesszólás vezetője itten, s míg amazzt kíséri, emennek előtte jár és nem veti meg kísérlő-

jét. Íme így szól: „Ismét mondom: ne tartson engem senki balgatagnak, különben mint balgatatagot is szenvedjete meg engem, hogy valami keveset én is dicsekedjem. Amit most beszélek, nem Isten szerint beszélem, hanem mintegy balgatagságból a dicsekvés e tárgyában. Mivelhoggy sokan dicsekszenek test szerint, én is dicsekszem. Mert öröme est elszenveditek a balgatatagokat, mivel ti bölcsek vagytok. Mert eltűritek, ha ki titeket szolgálat alá vet, ha ki megemészt, ha ki hurcol, ha ki felfuvalkodik, ha ki arculver titeket. Szégyenemre mondom ezt, mintha gyengék lettünk volna (e részben). De ha valamiben bízik valaki (balgatagságban mondom), bízom én is. Zsidók ők? én is. Izraeliták? én is. Ábrahám ivadéka? én is. Krisztus szolgálói ők? (mint balgatatag mondom), én még inkább. Ki igen sok fáradozásban, többrendű fogságban, módfeletti veretésekben, gyakori halálveszélyben voltam. A zsidóktól öt ízben kaptam egy híján negyven ütést. Háromszor verettem vesszőkkel, egyszer megköveztettem, háromszor hajótörést szenvedtem, éjjel és nappal a mély tengeren voltam, sok utazást tettem, gyakran forogtam folyóvizek veszedelmében, tolvajok veszedelmében, veszélyekben nemzetbelieim, veszélyekben a pogányok miatt, veszélyekben a városon, veszélyekben a pusztákon, veszélyekben a tengeren, veszélyekben a hamis atyafiak között; fáradozásban és nyomorúságban, sok virrasztásban, éhségben és szomjúságban, sok böjtölésben, hidegben és mezíte-

lenségben voltam; azonfölül ami kívülről jő, az én mindennapi szorongásom, valamennyi Egyházak gondviselése. Kicsoda szenved, hogy én ne szenvednék? Kicsoda botránkozik, hogy én ne égnék? Ha dicsekedni kell, az én erőtlenségeimmel dicsekszem." (II. Korint. 11, 16—30. *Szent Ágoston szövege némileg eltér a Vulgata szövegétől.*) Az éberek látják, mekkora bölcsesség rejlik e szavakban. Hogy pedig egyúttal az ékesszólás micsoda folyama dagad itten, még az alvó is észreveszi.

13. A hozzáértő rájön azután, hogy a szavak, amiket a görögök *κόμματα* kifejezéssel jelölnek, a tagok és a körmondatok, melyekről az imént tárgyaltam, a lehető legalkalmasabb változatossággal nyernek elhelyezést és alkotják a beszédnek ama teljes szépségét, mintegy arculatát, mely még a nem iskolázottakat is elgyönyörködteti és megindítja. Mert körmondatokat találunk mindjárt az idézet kezdetétől. Az első a legkisebb, vagyis kétagú. A körmondatok ugyanis kettőnél kevesebb tagot nem számálhatnak, de többet igen. Az első tehát: „Ismét mondom: ne tartson engem senki balgatagnak.” Háromtagú másik következik: „Különben mint balgatagot is szenvedjeteK meg engem, hogy valami keveset én is dicsekedjem.” A következő harmadiknak négy tagja van: „Amit most beszélek, nem Isten szerint beszélem, hanem mintegy balgatagságból, a dicsekvés e tárgyában.” A negyediknek két tagja van: „Mivelhogy sokan dicsekszenek test szerint, én is dicsekszem.” Az ötö-

diknek is kettő: „Mert örömet szenvedtek a ballgatagokat, mivel ti bölcsek vagytok.” A hatodik ugyancsak kéttagú: „Mert eltűrtetek, ha ki titeket szolgálat alá vet.” Három szak következik: „ha ki megemészt, ha ki hurcol, ha ki felfuvalkodik.” Ezután három tag: „Ha ki arculver titeket; szégyenemre mondom ezt, mintha gyengék lettünk volna.” Most háromtagú körmondat kapcsolódik: „De ha valamiben bízik valaki (balgatagságban mondom), bízom én is.” Innét kezdve bizonyos kérdésekbe szőtt egyes szakokra ugyancsak egyes szakok következnek válaszul, háromra három: „Zsidók ők? én is. Izraeliták? én is. Ábrahám ivadéka? én is.” A negyedik, hasonlóképen kérdésbe szőtt szakra pedig nem másik szak, hanem egy tag szembeállításával válaszol: „Krisztus szolgálí ők? (mint balgatag mondom), én még inkább.” A négy következő szak már, miután igen alkalmasan háttérbe lép a kérdés, mintegy folyam módjára száguld: „Ki igen sok fáradozásban, többrendű fogságban, módfeletti veretésekben, gyakori halálveszélyben voltam.” Azután közbevetőleg rövid körmondat nyer alkalmazást, mert e szavak: „A zsidóktól öt ízben”, mint első tag a hozzákapcsolt másodiktól: „kaptam egy híján negyven ütest”, fölemelt hangsúllyal választandó el. Itt ismét visszatérnek a szakok és három kap mindjárt helyet: „Háromszor verettem vesszőkkel, egyszer megkövetkeztettem, háromszor hajótörést szenvedtem.” Majd tag következik: „éjjel és nappal a mély tengeren voltam.” Ezután

tizennégy szak árad felénk nagyon is helyénvaló lendülettel: „Sok utazást tettem, gyakran forogtam folyóvizek veszedelmében, tolvajok veszedelmében, veszélyekben nemzetbelieim, veszélyekben a pogányok miatt, veszélyekben a városon, veszélyekben a pusztákon, veszélyekben a tengeren, veszélyekben a hamis atyafiak között; fáradozásban és nyomorúságban, sok virrasztásban, éhségben és szomjúságban, sok böjtölésben, hidegben és mezítelenségben voltam.” Ezek végeztével háromtagú körmondatot vet közbe: „Azonfelül, ami kívülről jő, az én mindennapi szorongásom, valamennyi egyházak gondviselése.” Ehhez csatlakozik két kérdő tag: „Kicsoda szenved, hogy én ne szenvednék? Kicsoda botránkozik, hogy én ne égnék?” (II. Korint. 11, 29.) Végül ez az egész, mintegy lihegő hely, kéttagú körmondattal zárul: „Ha dicsekedni kell, az én erőtlenségimmel dicsekszem.” E lendület után a közbeszótt kis elbeszélésben valamiképen megnyugszik és megnyugtatta hallgatóit is. Hogy milyen ékesség és milyen gyönyörködtetés rejlik ebben, kimondani bajos. Mert ez a mondás következik: „Isten és a mi Urunk Jézus Krisztus Atyja, ki áldott legyen mindörökké, tudja, hogy nem hazudok.” És ezután igen röviden elbeszéli, hogy miképpen fenyegette veszély, és miképpen menekült abból.

14. Messzire vinne a többi felkutatása, vagy a Szentírás más helyein az ilyesfélék kimutatása. Ha én ama tudományban tárgyalt beszédalakzatokat, csak legalább azok-

ban, miket az apostoli kijelentésből említettem, töviről-hegyire meg akartam volna mutatni, előbb itélnének engem terjengősnek a komoly emberek, semhogy a maga számára kimerítőnek egyetlenegy is a tudományra törekvők közül. Nagyra becsülik mindezeket, midőn a tanítók tanítják. Nagy árat fizetnek értük és nagy kérdések közt kerülnek eladásra. Félek, hogy én is a kérdés bélyegét viselem, míg ilymódon tárgyalom azokat. Ámde válaszolnom kellett a szörszálhasogató tudósoknak, kik megvetésre méltóknak vélik szerzőinket, nem azért, mintha nem lett volna meg bennük az általuk annyira becsült ékesszólás, hanem csupán, mert nem kérkednek azzal.

15. De talán azt hiszi valaki, hogy a mi ékesszólónk gyanánt választottam Pál apostolt. E kijelentésben ugyanis: „Mert noha járatlan vagyok is a beszédben, de nem a tudományban” (II. Korint. 11, 6) látszatra enged ócsárlóinak, de nem tesz olyan értelmű vallomást, mintha igazat adna nekik. Ha azonban azt mondta volna: „Mert noha járatlan vagyok is a beszédben” és nem fűzte volna hozzá, hogy „de nem a tudományban”, akkor másképen igazán nem érthetnénk. A tudomány bevallásával egyáltalán nem késlekedik, hiszen enélkül nem lehetne a pogányok tanítója. Természetes, hogy ha mi tőle ékesszólási példákat hozunk, mindenesetre azokból a levelekből idézzük ezeket, melyeket maguk az ő ócsárlói is, kik beszédét megvetésre méltónak akarták feltüntetni jelenlétében, súlyo-

saknak és erőteljeseknek vallottak. (II. Korint. 10, 10.) Úgy látom, kell valamit még mondanom a próféták ékesszólásáról is. Sok minden rejtőzik ott még a szóképek alkalmazása folytán. Minél inkább rejtőzni látszik az értelem átvitt értelmű szók lepleiben, annál édesebbé lesz számunkra a föltárás öröme. Ezen a helyen azonban olyasvalamit kell megemlítenem, amivel kapcsolatban nem lehet szándékom a mondottak fejtegetése, hanem csupán az elmondás módjának ajánlása. És éppen annak a prófétának könyvéből merítem ezt, ki pásztornak, vagy csordásnak mondja magát, akit ebből az állapotból ragadott ki az Isten, hogy elküldje őt jövendőlésre népéhez. (Amosz 7, 14—15.) Nem a Hetven Fordító szerint idézem, kik maguk is isteni sugallatra működtek és akik, úgy látszik, azért mondtak egyet-mást eltérően, hogy az olvasó figyelmét inkább a szellemi értelem kutatására irányítsák. Náluk ezért több dolog, éppen a több szókép miatt homályosabb. Szívesebben követem Jeromos' pap fordítását, aki héberből latin nyelvre ültette át a szöveget és aki mindkét nyelvben ugyancsak járatos.

16. Midőn tehát ez a falusi, vagy falusból lett próféta megpirongatta az istenteleneket, kevélyeket, kicsapongókat, kik épp ez okokból nagyon is elhanyagolták a felebaráti szeretetet, e szavakban tört ki: „Jaj

¹ Szent Jeromos, egyháztanító 340—420. Legnagyobb alkotása mai hivatalos szentírásfordításunk: a Vulgata.

nektek, kik gazdagok vagytok Sionban és bíztok Szamaria hegyében; fejedelmek, népek fejei, kik pompával mentek Izrael házába. Menjetek át Kalanéba és nézzetek körül; onnan menjetek a Ématba; és vonuljatok le a filiszteusok Getjébe és mindezen országok legjavába; vajjon szélesb-e azok határa a ti határotoknál? Kik bár elkülönítve vagytok a gonosz napra, mégis közelegtek a hamisság székéhez. Kik elefántcsont-ágyakban alusztok és bujálkodtok fekvőhelyeiken; kik megeszitek a bárányt a nyájából és a borjút a csordából; kik zsoltárszó mellett énekeltek, azt vélvén, hogy hangszerök olyan, mint Dávidé; kik a bort csészékből isszák és legjobb kenettel kenetkeznek; de semmit sem törődnek József romlásával.” (Amosz 6, 1—6.) Azok, kik tanult és ékesen szóló létükre megvetik prófétáinkat, mint tanulatlanokat és járatlanokat az ékesszólásban, ugyan milyen más módon akarnának szólni, ha egyszer nekik is ezt a hűrt kellene pendíteniök, vagy ilyen emberekhez kellene beszélniök, anélkül, hogy eszteleneknek láttassanak?

17. A józan fülek ugyan mi többet várnának e beszédnél? Micsoda zúgással csap le az első támadás! Mintha a kábult érzékeket akarná fölébreszteni. „Jaj nektek, kik gazdagok vagytok Sionban és bíztok Szamaria hegyében; fejedelmek, népek fejei, kik pompával mentek Izrael házába.” Azután hogy megmutassa, mennyire hálátlanok Isten jó-téteményei ellenére, ki olyan hatalmas térségű birodalommal ajándékozta meg őket és

mégis Szamaria hegyében bizakodnak, hol pedig bálványoknak hódolnak, így szól: „Menjetek át Kalanéba, és nézzetek körül; onnan menjetek a nagy Ématba; és vonuljatok le a filiszteusok Getjébe s mindezen országok legjavába; vajjon szélesb-e azok határa a ti határotoknál?” És amíg ezeket mondja, a helynevekkel mintegy fénycsóvák módjára ékesíti beszédét. E nevek: Sion, Szamaria, Kalané, a nagy Émat és a filiszteus Get. És íme a helynevekhez csatlakozó szavak mily találóan váltakoznak: „gazdagok vagytok”, „bíztok”, „Menjetek át”, „menjetek”, „vonuljatok le”.

18. A következőkben meghirdetést nyer az ellenséges király uralma alatt közelgő, majdani fogság. Mert hozzáfűzi: „Kik bár elkülönítve vagytok a gonosz napra, mégis közelegtek a hamisság székéhez.” Ezután föl sorakoznak az élvezethajhászás vétkei: „Kik elefántcsontágyatokban alusztok és bujálkodtok fekvőhelyeiteken; kik megeszitek a bárányt a nyájból és a borjút a csordából.” Ez a hat tag három kéttagú körmondatot alkot. Mert nem azt mondja: „kik elkülönítve vagytok a gonosz napra, kik közelegtek a hamisság székéhez, kik elefántcsontágyatokban alusztok, kik bujálkodtok fekvőhelyeiteken, kik megeszitek a bárányt a nyájból és a borjút a csordából...” Ha így mondaná, akkor is szépen hangzanék bizonynyal, mert egyetlen névmás megismétléséből szakadna ki a hat tag és a kiejtés hangsúlyával zárulnának egyenkint. Így azonban szebb. Mert egyazon névmáshoz kettőnkint

kapcsolódnak a tagok, melyek három igazságot fejeznek ki. Az első a fogság meghirdetésére vonatkozik: „Kik bár elkülönítve vagytok a gonosz napra, mégis közelegetek a hamisság székéhez.” A másik az élvezet-hajhászásra irányul: „Kik elefántcsont-ágyatokban alusztok és bujálkodtok fekvőhelyeiken.” A harmadik pedig a falánkságot tartalmazza: „Kik megeszitek a bárányt a nyájából és a borjút a csordából.” Már most az olvasó tetszésétől függ, vajjon egyenkint zárja-e a tagokat és így hatot számoljon belőlük, vagy pedig az elsőt, harmadikat és ötödiket kiemelje-e hangsúlyával és a másodikat az elsőhöz, a negyediket a harmadikhoz, a hatodikat az ötödikhez kapcsolva, három kéttagú körmondatot alakítson-e ugyancsak megfelelő módon, hogy így az elsővel a fenyegető csapást, a másodikkal a tisztátalan ágyat, a harmadikkal a tékozló asztalt mutassa meg?

19. Azután a fülek buja kedvtelésére csap. Ezt mondja ugyanis: „kik zsoltár szó mellett énekeltek”. De mivel a bölcsek bölcsekhez illő módon is élvezhetik a zenét, csodálatos ízű kifejezéssel enyhíti a támadás hevét és nem hozzájuk, hanem róluk beszél immár. És hogy bennünket a bölcsek zenéjének a kéjelgők muzsikájától való megkülönböztetésére indítson, nem úgy fejezi ki magát: „kik zsoltárszó mellett énekeltek és azt vélték, hogy hangszerek olyan, mint Dávidé”, hanem miután kijelentette nekik, mit a kéjelgők hallomására szükségesnek ítél: „kik zsoltárszó mellett énekeltek”, egyúttal az ő

tudatlanságukat másoknak is tudomására hozza e szavakkal: „azt vélvén, hogy hangszerük olyan, mint Dávidé; kik a bort csészékkel isszák és legjobb kenettel kenetkeznek”. Ehárom tagot úgy kell helyesen kiejtelnünk, hogy a két első tagot fölemelten mondjuk, a harmadikkal pedig zárjuk a körmondatot.

20. Már most a mindezekhez fűződő szavakat: „de semmit sem törődnek József romlásával”, akár folytatólagosan egyetlen tag gyanánt olvashatjuk, akár megfelelőbb módon kiemeljük a „de semmit sem törődnek” részt, majd e szétválasztás után odafűzzük a „József romlásával” kifejezést és ilyenformán kéttagú körmondatot kerekítünk. Különleges bájjal nem azt mondja, hogy „semmit sem törődnek a testvér romlásával”, hanem a „testvér” helyett „Józsefet” említ. Annak tulajdonnévvel óhajt jelezni minden testvért, kinek híre ugyancsak dicsőségessé lett testvérei által, a gonosz dolgokban is, amiket szenvedett, a jókban is, melyekkel fizetett. Nem tudom, vajjon az a trópus, mely Józsefben minden testvért érteni akar, előadásra kerül-e ama tudományban, melyet tanultunk és tanítottunk is? Ámde, hogy mennyire szép és hogy mennyire megragadja az olvasó lelkét s az értők értelmét, hiábavaló volna annak bizonygatnunk, ki maga ezt nem érzi.

21. De még több más, az ékesszólás előírásaihoz tartozó dolgot is találhatunk e példának felhozott szövegben. Ám a jóindulatú hallgatót nem annyira oktatja ennek szorgalmas ízekre szedése, mint inkább magával

ragadja lelkes előadása. Mert nem emberi serénység rakosgatta össze e szavakat, hanem az isteni értelem árasztja bölcsen és ékesszólóan azokat. Az ékesenszólást nem vette ugyan figyelembe a bölcsesség ez áradás közepette, ámde az ékesszólás a bölcseséget nyomon követte. Ha ugyanis, miként ezt egyes nagyon is ékesszóló és éleselméjű férfiak láthatták és mondhatták, mindazt, amit csak elsajátíthatunk az úgynevezett szónoki tudományban, nem figyelnénk meg, nem jegyeznénk föl és nem foglalnánk egybe e tanítás keretében, hacsak meg nem találunk előbb a szónokok értelmi megnyilatkozásaiban, miért volna különös, hogy megtaláljuk azokban is, kiket az értelem Teremtője küldött? Ezért valljuk mi tehát, hogy kánoni szerzőink és tanítóink nemcsak bölcssek, hanem ékesszólóak is, az ő sajátos egyéniségükhöz illő ékesszólással.

VIII. FEJEZET.

A szent szerzők homályosságát, ha mindjárt ékesszóló is, ne utánozzák a keresztény tanítók.

22. Bár néhány kifejezésbeli példát vettünk e szerzők nehézség nélkül érthető írásaiból, mégis nem szabad úgy fölfognunk most már a dolgot, mintha utánoznunk kellene őket azokban is, amiket hasznos és üdvös homályossággal mondtak, részint az olvasók értelmének valamelyes gyakorlására és csiszolására, részint a tanulásra vágyók unalmának elűzésére, vagy buzgalmának ösztönzésére.

részint a gonoszok előli rejtegetésre, hogy ezáltal vagy istenességre térjenek ezek, vagy hogy titkainkból kizárjuk őket. Bizonnyal azért beszéltek így ezek a szerzők, hogy az utódok, kik helyesen értik és magyarázzák őket, ezt az értést és magyarázást mint másik, bár különböző, de Isten Egyházában elkövetkező kegyelmet nyerhessék meg. Az ő magyarázóik tehát nem beszélhetnek olyanformán, mintha sajátmagukat is csak hasonló tekintéllyel történő magyarázatra terjesztenék elő. Inkább minden megnyilatkozásukban arra kell elsődlegesen és legfőképen törekedniök, hogy megértsék őket. Amennyire csak lehetséges, világosan szóljanak, úgyannyira, hogy vagy csak a nagyon nehéz fel fogású ne értse őket, vagy legalább is, hogy a magyarázatra és előadásra szánt dolgok nehézségében vagy finomságában, de nem előadásmódjukban lelje magyarázatát, ha beszédük mégis kevésbé vagy lassabban érthető.

IX. FEJEZET.

A nehezen érthető dolgokat hol és hogyan kell tárgyalnunk.

23. Vannak bizonyos dolgok, melyek természetüknél fogva vagy egyáltalán nem, vagy csak alig érthetők, bármennyire és bármiképen forgatja is a szónok akár töviről-hegyire azokat beszédje közben. Ezeket a dolgokat vagy csak ritkán, ha a szükség éppen úgy hozza magával, vagy egyszerűen sohasem kell a nép hallomására bocsáta-

nunk. A könyvekben azonban, melyek azért íródnak, hogy meghódítsák valamiképen az olvasót, lehet tárgyalnunk az ilyen dolgokat is. Mert megértésük esetén nem kellemetlenek azok számára, kik e könyveket olvasni akarják. Viszont meg nem értésük esetén sem terhesek azoknak, kik húzódoznak az olvasástól. És ha kevesek közötti megbeszélésre kerül a sor, nem kell kitérnünk a föladat elől, hogy a megértésre nagyon is nehéz igazságokat, melyekkel azonban mi már tisztában vagyunk, ha mindjárt fáradságos fejtegetést igényelnek is, de mások értelméhez közelebb vigyűk. Ám csak akkor, hogyha hallgatónk, vagy kérdezőnk ég a tanulás vágyától és esze sem hiányzik a valamiképen kifejtett dolgok fölfogásához. A tanítónak ilyenkor nem kell törődnie azzal, hogy mekkora ékesszólással, hanem csupán hogy mekkora világossággal tanítson.

X. FEJEZET.

A beszéd világossága.

24. A világosságra szorgalmasan törekvő szónok nem egyszer elhanyagolja a piperésebb kifejezéseket és nem bibelődik a jó hangzással, hanem olyan szókat szed elő, melyek találóan fejezik ki és teszik érthetővé mindazt, aminek magyarázatára törekszik. Ezért mondotta valaki, midőn ilyesféle beszédről tárgyalt, hogy valami gondos hanyagság van benne. (Cicero in Orat.) De mégis oly módon vetkőzze le az ékességet, hogy nem vegye magára a szennyet. Bár a

jó tanítóknak olyannyira szívükön van, vagy kell lennie a tanítás gondjának, mégis ne úgy szóljanak, mint a tudósok, hanem inkább mint a tudatlanok szoktak beszélni egy-egy olyan szóval kapcsolatban, mely nem lehet ugyan igazán latin, ha homályos és kétértelmű, melynek homályosságát, vagy kétértelműségét azonban a nép szóhasználata érthetővé teszi. Ime fordítóink nem szégyenlették mondani: „Non congregabo conventicula eorum de sanguinibus”. „Nem hívom egybe gyülekezetüket véráldozatokra.” *Zsolt. 15, 4.*) Megsejtették ugyanis: tárgyhoz illő, hogy e helyen többesben ejtsék e szót, melyet a latin nyelv egyébként csupán egyesben használ. Miért restelkedjek a jámborság tanítója inkább „ossum”-ot, mint „os”-t (csont) ejteni beszédében, ha egyszer tanulatlanokhoz intézi szavát? Hiszen a szóttagok rövidségével, vagy hosszúságával nem törődő afrikai fülek úgy foghatják föl valahol az os szót, hogy az nem az ossa, hanem az ora (száj) egyesszáma. Mert mit használ a beszéd épsége, amelynek nem kap nyomára a hallgató értése? Micsoda jogsúlya van ott a beszédnek, ahol nem értik szavunkat azok, kiknek éppen azért magyarázunk valamit, hogy értsenek? Aki tehát tanít, kerüli mindazokat a szókat, melyek nem alkalmasak a tanításhoz. Ha találhat helyettük más ép és tisztán érthető szavakat, inkább ezeket alkalmazza. Ha meg nem akadhat ilyenekre, vagy azért, mert ilyenek nem is léteznek, vagy azért, mert pillanatszerűen nem jutnak eszébe, használja csak a

kevésbé ép szavakat. Fő, hogy magát a dolgot épségben tanítsa, a hallgatók meg ugyanígy értsék.

25. És nem csupán az egy emberrel, vagy esetleg többekkel folytatott megbeszéléseinkben, hanem még sokkal inkább a nép számára mondott beszédeinkben is arra kell törekednünk, hogy megértsenek. Megbeszéléseinknél ugyanis bárki nyugodtan kérdezhet; midőn azonban mindenki csendben van, hogy egy embert hallgassanak és mindenki tekintete csak erre az egyre irányul figyelmesen, sem nem szokás, sem nem illik a kérdezősködés olyasmi után, amit valaki meg nem értett. A szónoknak éppen arra legyen gondja, hogy a leginkább hallgatóknak siessen segítségére. A tudásra szomjas tömeg mozgolódásával szokta jelezni, vajjon megértette-e a beszédet? És míg csak ez a jelzés nem mutatkozik, a beszéd tartalmát kifejezéscink sokféle változatával kell meghánynunk-vetnünk. Ehhez azonban nem lesz ereje annak, ki szorgos készület után, szóról-szóra, kívülről megtanult szöveget ad elő. Ámde mihelyt a szónok észreveszi, hogy megértették, vagy fejezze be beszédét, vagy térjen át más dologra. Mert amint kedvesen fogadják, ki föltárja a megismerendők fátyolát, épúgy nehezen veszik az olyat, ki a már ismerős dolgokat veri újra beléjük. Legalább is azokkal így járunk, kik minden várakozásukkal csupán a tárgyalt dolgok nehézségeinek megoldásán csüngenek. Gyönyörködtetés kedvéért már ismert dolgok is előadásra kerülhetnek. Ilyenkor

azonban nem ezekre, hanem az előadás módjára figyelünk. Ha pedig már ez is ismerős, de a hallgatók kedvüket lelik benne, akkor igazán nem számít a különbség: vajjon az előadó szónoklás, vagy fölolvasás gyanánt adja-e elő? Mert jól megírt dolgot nemcsak azok szoktak gyönyörűséggel olvasni, kik először kötnek ismeretséget vele, hanem azok is, akik már ismerősei és akiknek emlékezetéből még nem űzte el a felejtés, örömmel olvassák újra meg újra; vagy mindkét csoport szívesen hallgatja is. Azokban pedig, melyeket valaki már elfelejtett, tanítást nyer az illető, ha újra figyelmeztetik rájuk. A gyönyörködtetés módjáról azonban most nem tárgyalok. Arról beszélek: miképen kell tanítanunk az embereket, kik szomjaznak a tudást. Ez eljárásnak legmegfelelőbb módja pedig az, melynek eredményeképen hallgatónk az igazságot hallja, és amit hall, meg is érti. Ám, ha valaki elérte már ezt a célt, akkor nem kell tovább törnie magát az előadott dolog hosszadalmasabb tanítására, hanem ajánlania kell azt inkább, hogy gyökeret verjen a hallgatók szívében. És ha ezt érzi kötelességének, ezt is mérséklettel tegye, nehogy végül is undort keltsen.

XI. FEJEZET.

Miért mondjuk, hogy a tanítás legyen világos, de nem kellem nélküli.

26. Az ékesszólásnak éppen nem az a szerepe tanítás közben, hogy általa tessék, ami eddig irtózatot keltett, vagy hogy megtör-

ténjék, amitől eddig fáztak, hanem hogy világossá legyen, mi eddig homályban rejtőzött. Ha azonban ez kellem nélkül történik, csak ama keveseknek termi gyümölcsét, kik mindenképen rajta vannak, hogy tudásszomjukat csillapítsák, ha mindjárt az elsajátításra váró dolgokat faragatlan és pongyola beszédben kapják is. És ha a tudás birtokába jutnak, maga az igazság tölti el gyönyörűséggel őket. Kiváló szellemek csillogó adottsága: nem a szók, hanem a szókban az igazság szeretete. Mert mit használ az aranykulcs, ha egyszer nem nyitja föl, amit mi akarunk? Vagy mit árt a fakulcs, ha ezt megteheti? Hiszen nem akarunk mást, csak hogy megnyílják, mi eddig zárva volt. De mivel hasonlítanak valahogyan egymáshoz a falatozgatók és a tanulgatók: a többség finnyás mivolta miatt még azokat az ételeket és fűszereznünk kell, melyek nélkül meg nem élhetünk.

XII. FEJEZET.

A szónok feladata: tanítás, gyönyörködtetés, megindítás. Miképen kell e hármas föladatot megoldania.

27. Valamely ékesen szóló mondotta és helyesen mondotta: a szónok beszéde olyan legyen, hogy általa tanítson, gyönyörködtessen és megindítson. Majd hozzátette: a tanítás szükségszerű, a gyönyörködtetés kellem dolga, a megindítás pedig a győzelemhez tartozik. (*Cicero: Orator c. 21.*) E három kö-

zül az első helyen említett, vagyis a tanítás szükségessége az általunk tárgyalt dolgokban rejlik. A másik kettő a módban, mellyel beszélünk. Aki tehát a tanítás szándékával szól, míg csak megértésre nem talál, ne gondolja, hogy máris elmondotta mindazt, amit csak akart annak, kit tanítani óhajt. Mert bár elmondotta, amit ő ért, mégis úgy kell megítélnünk, hogy nem mondotta el amannak, ki őt még meg nem értette. Ha pedig megértésre talált, akárhogy szólott is, de elmondotta, amit óhajtott. Ám hogyha még gyönyörködtetni, vagy megindítani is akarja hallgatóját, akkor ezt akármilyen beszéddel el nem érheti. Ilyenkor érdekében áll, hogy megválogassa a kifejezésmódokat is. És amint gyönyörködtetni kell hallgatónkat, hogy figyelmét lekössük, épúgy meg is kell indítanunk, hogy hajlandó legyen a cselekvésre. Gyönyörködtetni fogod, ha kellemmel szólsz és megindítod, ha szeretetébe fogadja, amit ígérsz, ha féli, amivel fenyegeted, ha gyűlöli, amivel vádolod, ha elfogadja, amit kínálgatsz neki, ha fájlalja, amit fájdalomra méltónak ecsetelsz, ha örvend afölött, mit örömdetesnek hirdetsz, ha könnyörül azokon, kiket szavaddal könnyörületre méltónak állítasz szeme elé és menekül azoktól, kiktől ijesztő szókkal óvod. Ezek és még más egyebek is történhetnek fenséges ékes-szólás által a hallgatók lelkének megindítására. Nem az a célunk ilyenkor, hogy tudják, mit kell cselekedniök, hanem cselekedjék, amiről tudják már: cselekedniök kell.

28. De ha nem tudják még, hogy mit kell tenniök, akkor mindenesetre tanítanunk kell őket a megindítás előtt. És talán maguknak a dolgoknak ismerete hatja meg őket olyannyira, hogy nem lesz szükséges az ékes-szólás hatalmasabb erőihez folyamodnunk e cél elérésére. Ha azonban ez szükségesnek mutatkozik, meg kell tennünk. Szükséges lesz pedig olyankor, midőn tudják már kötelességüket, de nem teljesítik. Ezért mondjuk, hogy a tanítás szükségszerű. Mert az emberek megtehetik, amit ismernek, de hatalmukban van, hogy ne tegyék. Ki merné azonban állítani, hogy meg kell tenniök, amit nem ismernek? A megindítás nem a szükségszerűség követelménye tehát, mert hiszen nincs rá mindig szükségünk: lehet, hogy hallgatóink már tanításunkra, vagy gyönyörködtetésünkre is hajlik. Azért mondjuk, hogy a megindítás a győzelemhez tartozik, mivel megtörténhetik: tanítunk ugyan és gyönyörködtetünk is, mégsem nyerjük meg hallgatóink beleegyezését. És ugyan mit ér az előbbi kettő, ha e harmadik hiányzik? Azonban a gyönyörködtetés sem szükségszerű dolog. Mert ha beszédünkben föltárjuk az igazságot, ami egyébként hozzátartozik tanítói kötelességünkhöz, akkor nem eredményezi és nem is célozza a beszéd, hogy gyönyörködtessen az igazság, vagy maga a szó, hanem a föltárt igazság, éppen mert igazság, önmagában is gyönyörködtetni fog. Ezért még a fölfedett és megcáfolt hamisság is gyönyörködtet többnyire. Nem annyiban gyönyörködtet, amennyiben hamisság, ha-

nem amennyiben igazzá lett a hamisságos volta. És gyönyörködtet a beszéd is, mely által ez az igazság nyilvánvalóvá lett.

XIII. FEJEZET.

Szavunk által végül is meg kell indítanunk a lelkeket.

29. Azok kedvéért pedig, kik finnyások lévén, nem találják tetszetősnek az igazságot, ha másvalami módon és nem úgy adják eléjük, hogy a szónok beszéde maga is tetszetős legyen: nem kis mértékben van helye ékes-szólásunkban a gyönyörködtetésnek is. Azonban még ez a toldalék sem elégséges a keményszívűeknek. Nem sokat használ ezeknek, ha mindjárt eljutottak is a megértésig és gyönyörködnek is a szónok szaván. Mert ugyan mi előnyt jelent e kettő annak, ki elismeri az igazságot és dicséri a beszédet, de nem adja beleegyezését? Hiszen éppen ez utóbbi kedvéért feszül a szónok figyelme az előadott dolgokra, midőn valamit javall. Ha ugyanis olyasmit tanítunk, melyre nézve elég, ha valaki elhiszi, vagy ismeri azt, akkor a hozzájárulás nem áll másban, mint az előadott igazság igazságának elismerésében. De midőn olyan valamit tanítunk, amit meg is kell tenni és azért tanítjuk, hogy meg is tegyék, akkor hiába győzzük meg hallgatóinkat az előadott dolog igazságáról, hiába keltünk tetszést előadásunk módjával, ha nem úgy tanulják meg e dolgot, hogy cselekvésük is létrejöjjön. Az egyházi szónok tehát, midőn valaminek meg-

lételét javallja, szükséges, hogy ne csak tanítást adjon hallgatója képzésére és ne csak gyönyörködtessen, hogy annak figyelmét lekösse, hanem meg is kell indítania őt, hogy így a győzelem kezében maradjon. Mert nincs más hátra, minthogy ékesszólásunk fenségével ragadjuk hozzájárulásra hallgatónkat, kit erre nem vitt rá a megértésig bebizonyított igazság, sem a nyomában járó kelleme beszédünknek.

XIV. FEJEZET.

A beszéd kellemes voltát a tartalom természetéhez kell mérnünk.

30. Ó mennyi fáradságot pazaroltak a beszéd kellemes voltára már az emberek. Annyi gonoszságot és oly sok alávalóságot, miket nemcsak tenniök nem szabadna, de amiktől egyenesen megvetéssel menekülniök kellene, az ékesszólás ezer fortélyával ajánlgatnak hitvány és aljas emberek számára, nem azért, hogy beleegyezésüket adják, hanem csupán, hogy gyönyörködés kedvéért olvassák azokat. Isten mentse meg azonban Egyházát attól, amit Jeremiás próféta említ a zsidók zsinagógájáról e szavakkal: „Álmélkodásra és csodálatra méltó dolgok lettek a földön. A próféták hazugságot prófétálnak és a papok ehhez kezeikkel tapsolnak; és az én népem szereti az ilyeneket. Mi lesz tehát vele utoljára?” (5, 30—31.) Ó ékesszólás! Minél tisztább, annál félelmesebb és minél erőteljesebb, annál hevesebb! Ó sziklákat hasogató igazi szekerce! Hiszen maga az

Isten jelentette ki ugyanezen próféta ajkával, hogy az ő igéje, melyet a szent próféták által mondott, szekercéhez hasonló. (*Jerem. 46, 26.*) Távol legyen, ó távol legyen hát tőlünk, hogy a papok kezükkel tapsoljanak a gonoszság hirdetőjének és hogy az Isten népe kedvét lelje az ilyesmiben. Mondom, távol legyen tőlünk ekkora esztelenség. Mert mi lesz velünk így utoljára? És ha mindjárt kevésbbé értik is szavunkat és kevésbbé tetszik, vagy kevésbbé indít meg másokat beszédünk, mégis igazat beszéljünk. Hallgassák szívesen az igazat és ne az igaztalant. Ez utóbbi azonban nem történhetik másképpen, csak úgy, ha kellemmel beszélünk.

31. Ámde sok népnél,¹ melyről említés történt az Úrnak is: „sok nép között dicsérni foglak téged” (*Zsolt. 34, 18.*), nem kelt gyönyörködtetést ama kellem sem, amelyben ugyan nem elvetemültség kerül föltalálásra, hanem csak csekély és törékeny javak nyernek ékesítést, de olyan tajtékzó szótekervényekkel, amilyenek még a nagy és tartós javak díszítésére sem volnának illők, vagy alkalmasak. Akad ilyesféle a boldog emlékü Cyprián egyik levelében is. (*I. ad Donatum, c. 1.*) Véleményem szerint, történt ez véletlenül, avagy szándékosan, de azért eshetett meg, hogy lássák az utódok: keresztény tanításunk egészséges volta micsoda túláradásból ragadta ki nyelvünket és mennyivel komolyabb, vagy mérsékletesebb

¹ In populo autem gravi. A „sok népnél” kifejezést magyar Szentírás-fordításunkra való tekintettel tartottuk meg.

ékesszólás medréhez kötötte. Ez utóbbi ékesszólást nyugodtan kedvelhetjük meg az ő későbbi írásaiban, sőt jámbor lélekkel kívánhatjuk is, bár nagyon nagy nehézségek árán juthatunk csak birtokába. Azt mondja tehát valahol: „Óhajtsuk ezt a helyet; üdülést nyujt a szomszédos magány, hol a venyigék kanyargós lebegése csüngő egybefonódással küszik a teherbíró szőlőkarókra, míg szőlőlugast alkot az árnyas lombtető”. Ilyen kifejezés csupán az ékesszólás föltűnő szóbőségével mondható, ámde túlságos terjengésével ellenkezést kelt a komolyabb emberekben. Aki azonban szereti az ilyesmit, nyilván úgy véli, hogy a nem így beszélők nem szándékosan kerülnek az efféle kifejezéseket és nem tudatosan szólnak zabolázottabb nyelven, hanem hogy nem is értik e beszédmodot. Ezért mutatta meg ama szent férfiú, hogy ő is ért ehhez. De csak egy helyen szólt így. És mert később sohatöbbé ilyenformán nem beszélt, megmutatta, hogy ő sem lelkesedik e beszédfajtaért.

XV. FEJEZET.

A keresztény tanító beszéde előtt Istenhez imádkozzék.

32. A mi keresztény szónokunk arra törekszik tehát, midőn előadja igaz, szent és jó tanításait — mert hiszen mást nem is adhatna elő —, arra törekszik, mondom, lehetőség szerint szónoklatában, hogy értelmesen, szívesen és engedelmes lélekkel hallgassák. Ámde ne vonja kétségbe, hogyha ezt

elérheti, ha ugyan elérheti és amennyiben eléri: nem annyira szónoki képességeinek, mint inkább buzgó imáinak köszönheti. Imádkozzék magáért és azokért, kikhez szólanunk: imádságos legyen a lelke, mielőtt jó-maga szónokká lenne. Ha a beszéd órája közelít már, mielőtt szóra nyitná ajakát, emelje föl szomjazó lelkét Istenhez, hogy abból adjon, amiből maga is ivott és abból töltsön, amivel ő is töltözött. Mert mindenegyedologról, mit a hit és szeretet szerint tárgyalunk szükséges, sokfélet kell elmondanunk. És különbözők a módok is, amelyeken e dolgokat tárgyalniuk kell a hozzájuk értőknek. Ugyan ki tudná jobban, hogy pillanatnyilag miről is volna hasznos szólanunk, vagy hallanunk valamit, ha nem éppen az, ki mindenek szívében fürkészhet? És ugyan kitől függ, hogy elmondjuk mindazt, mi szükséges és hogy úgy mondjuk el, ahogyan szükséges, ha nem attól, kinek kezében vagyunk valamennyien beszédeinkkel együtt? (Bölcs. 7, 16.) Ezért csak tanuljon meg mindent, mit meg kell tanulnia, ki ismeretekre vágyik és tanításra törekszik. Szerezze meg a szónoklás fortélyait, amint ez illik is egyházi férfiúhoz. Midőn azonban a beszéd órája elközelgett, fontolja meg, hogy a jó lelkülethez inkább Urunk szavai illenek: „Ne gondolkodjatok, miképen és mit szóljatok; mert megadatik nektek azon órában, mit szóljatok. Mert nem ti vagytok, akik szólotok, hanem Atyátok Lelke az, ki bennetek szól”. (Máté 10, 19—20.) Ha a Szentlélek szól azok-

ban, kiket üldözőiknek átadnak Krisztusért, miért ne szólana azokban is, kik Krisztust adják a tudásra vágyóknak?

XVI. FEJEZET.

A tanítás szabályait nem fölöslegesen magyarázzák az emberek, bár Isten készíti elő az igazi tanítókat.

33. Ha pedig mondaná valaki, hogy nem kell előírunk az embereknek, mit és hogyan tanítsanak, ha egyszer a Szentlélek készíti elő a tanítókat, egyúttal azt is mondhatná, hogy imádkoznunk sem kell, hiszen így szólt az Úr: „a ti Atyátok tudja, mire van szükségtek, mielőtt kérnétek őt”. (Máté 6, 8.) Vagy éppen mondhatná, hogy Pál apostolnak sem kellett volna előírnia Timoteusnak és Titusnak: mire és hogyan tanítsanak másokat. E három apostoli levelet szemügyre kell vennie annak, kire Egyházunkban tanítói tisztet bízta. Nem olvassuk-e vajjon a Timoteushoz írt első levélben: „Ezeket parancsold és tanítsd”. (4, 11.) Hogy pedig miről van itt szó, föntebb már említettük. Vajjon nem ott találjuk-e ezt is: „Az öreg embert ne dorgáld, hanem kérjed, mint atyádat”. (5, 1.) Nem mondja-e az apostol a második levélben: „Tartsd például az üdvös igéket, melyeket tőlem hallottál”. (II. 1, 13.) Nem szól-e ugyanott hozzá: „Szorgalmas gondod legyen arra, hogy magadat Isten előtt megpróbált munkásnak mutassad, ki meg nem szégyenül és az igazság igéjét helyesen fejtegeti”. (2, 15.)? És ez is csak ott van: „hir-

desd az ígét, légy rajta alkalmasan és alkalmatlanul, ints, kérj, dorgálj, teljes türelemmel és tudománnyal". (II. 4, 2.) Nem szól-e hasonlóképen Titushoz: a püspököknek a tanítás szerint való hiteles beszéd szorgalmas megtartójának kell lennie, hogy inthessen az üdvös tudomány által és az ellenmondókat megcáfolhassa? (1, 9.) Ugyancsak itt mondja: „Te pedig azokat szóljad, mik az igaz tudománnyal megegyeznek: hogy az öregek legyenek józanok, stb.” (2, 1—2.) És ezt is itt találjuk: „Ezekről szólj és ints és dorgálj minden hatalommal. Senki se vessen meg tégedet. Intsd őket, hogy engedelmeskedjenek a fejedelmeknek és hatalmasságoknak stb.” (2, 15—3, 1.) Mit véljünk tehát? Vajjon ellenmondásba keveredett magával Pál apostol? Mert íme azt mondja, hogy a Szentlélek működése által lesznek tanítókká az emberek (Efez. 4, 11.), de ugyancsak ő előírást is ad e tanítóknak: mit és hogyan tanítsanak. Avagy úgy kell értenünk talán a dolgot, hogy a Szentlélek ajándékozásával egyidejűleg a tanítók tanításában nem szabad megszűnnie az emberi tevékenységnek, de ugyanakkor sem aki ültet, valami, sem aki öntöz: hanem aki növekedést ad, az Isten? (I. Korint. 3, 7.) Ezért hát senki sem tanulja meg helyesen, még szent férfiak szolgálatkész munkájával, vagy akár maguknak a szent angyaloknak közreműködésével sem, ami az Istennel való élethez tartozik, hacsak nem lett fogékonnyá Isten iránt az Isten által, kihez imígyen szól a zsoltár: „Taníts meg engem akaratomat cselekednem, mert Iste-

nem vagy". (Zsolt. 142, 10.) Ezért mondja ugyancsak az Apostol magának Timoteusnak, mikor is mester gyanánt szól tanítványához: „De te maradj meg azokban, miket tanultál és amik rád bizattak, tudván, kitől tanultad". (II. 3, 14.) A testi orvosságszerek, miket emberek nyujtanak embertársaiknak, azoknak használnak csupán, kiknek egészségét az Isten gondolja. Nélkülük is tud gyógyítani Isten, ám Isten nélkül mit sem érnek a szerek; mégis csak nyujtjuk azokat. És ha ezt szolgálatkész érzülettel tesszük, irgalmasági, vagy jótékonsági cselekedetnek számít. Így tanításunk segítő eszközei is, melyeket felhasználnak az emberek, akkor lesznek üdvösségesek a lélekre nézve, ha Isten is úgy akarja, ki tudott nem emberektől való Evangéliumot nem ember által adni az embernek.

XVII. FEJEZET.

Három beszéd fajta tartozik a tanításhoz, gyönyörködtetéshez és megindításhoz.

34. Aki tehát arra törekszik, hogy beszédje által valami jót ajánljon és ama három közül egyet sem veszít szem elől, t. i. a tanítás, a gyönyörködtetés és megindítás közül; imádkozzék és fáradozzék, hogy mint főntebb már említettük, értelmesen, szívesen és engedelmesen hallgassák. Ha mindezt megfelelő és illő módon cselekszi, joggal mondható ékesszólónak, jóllehet nem követi beszédét a hallgatók beleegyezése. Úgy látszik, hogy e három dologra: tanításra, gyö-

nyörködtetésre és megindításra akarta vonatkoztatni a római ékesszólás idézett mesete ama három beszédnemet, miket a fölhozott helyen említett: „Az lesz tehát ékesen szóló, ki a kis dolgokról higgadtan, a közepesekről emelkedetten, a nagyokról pedig fenséggel tud szólni”. Mintha hozzáadná ezeket az előbbi háromhoz és így magyarázná az egészet egyetlen szabályban: az lesz tehát ékesen szóló, ki tanításában ért a kis dolgok higgadt, gyönyörködtetésében a közepesnek emelkedett és megindításában a nagyok fenséges előadásához.¹

XVIII. FEJEZET.

Az egyházi szónok mindig fenséges anyaggal dolgozik.

35. E három élénk adott dolgot azonban ő is csupán a törvényszéki eljárásokban tudná megmutatni nekünk, de nem a mi esetünkben, vagyis egyházi tárgyalásainkban, melyekben olyan beszédről van szó, amilyenről tanítást adni szándékozunk. Mert ott azo-

¹ Sajnos, magyar homiletikai szóhasználatunkban ingadozások vannak. A Cicerót követő Szent Ágoston is háromféle szónoki stílust különböztet meg: a *genus dicendi submissum- temperatum- és grande-t*. A három fogalom egyesek szerint magyar nyelvünkön a következőképen hangzik: alsó, vagyis egyszerű, középső, vagyis élénk, felső, vagyis méltóságteljes (ünnepélyes) kifejezési mód. Jelen fordításban inkább a higgadt, emelkedett és fenséges jelzőket alkalmazzuk. A később előkerülő *numerus* fogalma sem tisztázott magyar terminológiánkban. Vannak, akik a jóhangzással azonosítják, mások csupán a jóhangzás egyik föltételének mondják és arányosságnak, vagy összhangnak nevezik.

kat mondják kis dolgoknak, melyekben pénzügyi vonatkozásokról ítélik. És azok a nagy dolgok, melyekben életről-halálról van szó. Azokat pedig, melyekben ezek egyikéről sem ítélik és semmi sem történik arra nézve, hogy a hallgató valamit megtegyen vagy valamire elszánja magát, hanem csupán gyönyörködtetését szolgálják, tehát mintegy a két említett dolog között foglalnak helyet: közepeseknek, vagyis mérsékelteknek nevezték el. A mérsékelt dolgok pedig a mérséklés szóból kapták nevüket: mi ugyanis nem sajátosan, hanem inkább némi visszaéléssel mérsékelteket mondunk a kicsinyek helyett. A mi beszédeinkben azonban minden nagy dolognak számít, amit csak mondunk. Mert hiszen mindent, legfőképpen mit ama kimagasló helyről mondunk a népnek, az ember nem földi, hanem örök üdvösségére kell vonatkoztatnunk és óvnunk kell egyben az örök kárhozattól is. Annyira így van ez, hogy még a pénzügyi dolgokban sem szabad kicsinyeknek látnunk, miket ezekről beszél az egyházi tanító, akár nyereségről, akár veszteségről van is szó, legyen apróbb, vagy nagyobb az említett pénzösszeg. Mert nem kis dolog az igazságosság, melyet nyilvánvalóan még az apróbb pénzekkel kapcsolatban is óvnunk kell. Hiszen azt mondja az Úr: „Aki csekélyben hív, nagyban is hív”. (Lukács 16, 10.) Tehát ami csekély, az nagyon kicsiny, de nagy dolog a csekélységben való hűség. Mert amint a kerekdedség lényege abban áll, hogy a középponttól vezetett minden vonal egyenlő a

kerület vonaláig és ugyanez a lényeg található a hatalmas korongban épúgy, mint a parányi pénzérmében: így, ha a kicsiny dolgokat igazságosan kezeljük, nem csökken az igazságosság nagysága sem.

36. Végül is, midőn az Apostol a világi törvénykezésekről beszélt (legfőképen pénzügyekről), ezeket mondotta: „Mer-e valaki közületek, ügye lévén más ellen, a hitetlennél ítéltetni és nem a szenteknél? Nem tudjátok-e, hogy a szentek fogják ítélni e világot? És ha általatok fog megítéltetni a világ, méltatlanok vagytok-e, hogy kisebb dolgokról ítéljetek? Nem tudjátok-e, hogy angyalokat fogunk ítélni? mennyivel inkább e világi ügyeket? Azért, ha világi törvénykezések leend, kik az Egyházban legalábbvalók, azokat rendeljétek bíránakul. A ti pirulástokra mondom ezt. Tehát egy bölcs sincsen közöttetek, ki ítéletet tehessen atyafiai között? Hanem atyafi atyafival száll törvénybe és pedig hitetlenek előtt. Már az is mindenesetre hiba közöttetek, hogy törvénykeztek egymással. Miért nem tűrítek el inkább a méltatlanságot? Miért nem szenveditek el inkább a kárt? Hanem ti magatok cselekesztek méltatlanságot és kárt és ezt atyafiaknak. Nem tudjátok-e, hogy a hamisak nem fogják bírni az Isten országát?” (I. Korint. 6, 1—9.) Mit jelent az Apostol ilyen méltatlankodása, feddése, szemrehányása, korholása, fenyegetőzése? Miért tesz tanubizonyyságot lelke háborgásáról hangjának ily sűrű és kemény változatával? És végül miért szól csekély dolgokról ennyi fönség-

gel? Vajjon a világi ügyek ennyire nagy becsülésben állottak előtte? Távol legyen ez. Az igazságosság, a szeretet, a jámborság kedvéért cselekszik így. Mert józan ésszel senki sem vonja kétségbe, hogy mindezek bármily kicsiny dolgokban is nagynak számítanak.

37. Ha arra oktatnánk az embereket, hogy világi ügyes-bajos dolgaikat, akár maguk, akár övéik nevében miképen kell egyházi bíró előtt elintézniök, joggal figyelmeztetnénk őket arra is, hogy mindezeket kicsiny dolgok gyanánt higgadt hangnemben intézzék. Ámde mi ama férfiú beszédéről tárgyalunk, kit tanítónak óhajtunk olyan dolgokban, melyek által megmenekülünk az örök rossztól, vagy az örök jó birtokába jutunk. Ezek azonban bárhol kerüljenek is tárgyalás alá: akár a nép előtt, akár magánbeszélgetésben, akár egy ember, akár sokak füle hallatára, akár jóbarátok, akár ellenségek jelenlétében, akár összefüggő szónoklatban, akár csevegésben, akár értekezésben, akár könyvalakban, akár hosszadalmas, avagy rövid lélekzetű levelekben, de mindig nagy dolgoknak számítanak. Hát talán, mert egy pohár hideg víz valóban csekély és olcsó semmiség, azért ugyanilyen csekély és olcsó az Úr kijelentése is, mely szerint nem vesztí el jutalmát, ki azt tanítványainak nyújtja? (Máté 10, 42.) Vagy pedig midőn a szónok erről beszél a templomban, azt kelljen e gondolnia, hogy kicsiny dologról nyilatkozik és azért ne beszélhessen sem emelkedetten, sem fönségesen, hanem csupán higgadt

hangnemben róla? Vajjon nem történt-e meg, hogy midőn erről a dologról szóltunk a néphez és Isten támogatásával ugyancsak alkalmasan szóltunk, ama hideg vízből mintegy láng csapott elő, mely az égi jutalom reményével még a fagyos emberi szíveket is irgalmas tettek véghezvitelére gyújtotta? (*Makkab. II. 1, 32.*)

XIX. FEJEZET.

A különböző szóközi hangnemek megfelelő alkalmazása.

38. Bár a mi tanítónk szükségszerűen nagy dolgokról hallatja szavát, mégis nem kell azokról mindig fenségesen szólnia, hanem higgadtan, midőn valamit magyaráz és emelkedetten, midőn feddésre vagy dicséretre kerül a sor. Ha azonban valaminek meg kell történnie és mi olyanokhoz beszélünk, kik a cselekvésre kötelezve volnának, de attól húzódoznak, akkor a nagy dolgokat fenségesen és a lelkek megindítására alkalmas módon kell előadnunk. Így néha együgyűen azon nagy dologról higgadtan szólunk, t. i. midőn magyarázzuk; és emelkedetten, ha magasztaljuk; de fönségesen, ha a vele ellenkező lelkület megtörését szorgalmazzuk. Ugyan mi volna nagyobb, mint maga az Isten? És vajjon nem adunk-e azért tanítást róla? Vagy aki a Háromság egységéről ad oktatást, beszélhet-e másképen, mint a higgadt megbeszélés hangján, hogy e megértésre annyira nehéz dolgot, amennyire lehet-

séges, mégiscsak megértesse? Vajjon az ékesség szavait, vagy a bizonyság javait keresik-e itt az emberek?¹ Mire kell törekednünk: hogy a hallgatót megindítsuk valaminek megtételére és nem inkább, hogy megtanítsuk őt a tanulnivalókra? És ha továbbá Isten önmagában vagy műveiben való dicséretére kerül a sor, a bájos és csillogó kifejezés mennyi fajtája kínálkozik annak, ki dicséri Őt, már amennyire dicsérhető, Akit megfelelőképen senki sem dicsér és mégis senki sincsen, ki valamiképen ne dicsérné. Ha pedig nem imádják, vagy vele együtt bálványokat imádnak, sőt ezeket elébe is helyezik, akár az ördögöket, akár másféle teremtményeket, akkor nincs más hátra, mint-hogy fenségesen adjuk elő: mily nagy gonoszság ez és mennyire szükséges, hogy e gonoszságtól az emberek elforduljanak.

XX. FEJEZET.

Szentírási példák az előadás különböző nemeire.

39. A higgadt előadásra példát találunk az Apostolnál — hogy valami világosabbat említsek —, midőn így szól: „Mondjátok meg nekem, kik a törvény alatt akartok lenni, a törvényt nem olvastátok-e? Mert írva van, hogy Ábrahámnak két fia volt, egyik a szolgától, másik a szabadtól. De ki a szolgától volt, test szerint született, ki pedig a szabadtól, az ígéret folytán. Melyek példa-

¹ A szövegben: *ornamenta et non documénta?*

képen mondattak; mert ezek a két szövetség; egyik ugyan Sina hegyén adatott; mely szolgálatra szült s ez az Ágár; mert Sina hegye Arábiában vagyon, mely hasonlít a mostani Jeruzsálemhez és szolgál fiaival együtt. Ama fenső Jeruzsálem pedig szabad, mely a mi anyánk stb." (*Galat. 4, 21—26.*) Hasonlóképen szól a következő okoskodásban: „Atyámfiai! emberi módon szólok, lám az embereknek megerősített szövetségét senki sem veti el, sem ahhoz nem ad. Ábrahámnak mondattak az ígéretek és az ő ivadéka. Nem mondja: „és ivadékainak”, mint soknak; hanem úgy, mint egynek: „és a te ivadékodnak”, ki a Krisztus. Azt mondom tehát, hogy az Istentől megerősített szövetséget az a törvény, mely négyszázharminc esztendő múlva adatott, nem teszi érvénytelenné az ígélet megsejtesével; mert ha a törvényből van az örökség, úgy már nem az ígéletből; holott azt Ábrahámnak ígélet által ajándékozta az Isten". (*Galat. 3, 15—18.*) És mivel a hallgatónak könnyen eszébe juthatott, hogy mirevaló volt hát a törvény, ha nem belőle származik az örökség? azért magamagának teszi föl az ellenvetést Apostolunk és mintegy kérdezve szól: „Mirevaló tehát a törvény?" Erre azután válaszol: „Vétések miatt hozatott, míg eljő az ivadék, ki nek az ígélet tétetett; angyalok lévén kiszolgáltatói, közbenjáró által. Ámde egynél nincs helye a közbenjárásnak, az Isten pedig csak egy". És itt eszébe ötlött valami, amit sajátmagának válaszol meg ismét: „vajjon tehát a törvény ellenkezik-e Isten ígéretei-

vel?" A válasz: „Távol legyen”. És meg is indokolja ezt a következőkben: „Mert ha olyan törvény adatott volna, mely eleveníthetne, úgy bizonynal a törvényből lenne a megigazulás; de az Írás mindent bűn alá foglalt, hogy az ígéret Jézus Krisztus hite által adassék a hívőknek”. . . . és így tovább. Más ehhez hasonló is akad. (*Galat. 3, 19—22.*) A tanítónak tehát nemcsak az a feladata, hogy megnyissa az elzárt dolgokat és hogy kibogozgassa a kérdések csomóit, hanem, hogy e munkája közben egyéb kérdésekkel is szembenézzon, amelyek esetleg fölbukkanak előtte, nehogy általuk azután gyöngüljön, vagy cáfolást nyerjen tanítása. De csak akkor, ha egyúttal megoldásuk is eszébe jut, mert egyébként olyasmi után nyuladozik, ami elszalad előle.¹ Ámde megtörténhetik, hogyha a kérdésünk nyomán újabb kérdések bukkannak föl, majd a fölbukkanókat ismét mások felmerülése követi és mi mindezt le-tárgyaljuk, vagy oldozgatjuk, az okoskodás fonalát szörnyű messzeségbe gombolyítjuk s hacsak emlékezőtehetségünk nem borotva-éles, úgy tárgyalásunk kútfejéhez nem találunk vissza. Az azonban nagyon is helyénvaló, hogy az elénkkerülő lehetséges ellenvetéssel leszámoljunk. Nehogy ott üsse föl fejét, ahol majd senki sem válaszolja meg, vagy valamely jelenlevő, de szólni nem merő hallgatónk mellére telepedjék s ez azután kevésbbé gyógyultan távozzék.

¹ „ne moveamus, quod auferre non possumus.” így is fordítható: nehogy olyasmit hozzunk mozgásba, amit félre nem tehetünk t. i. utunkból

40. Ám emelkedett előadási mód van ez apostoli szavakban: „Az öregembert ne dorgáld, hanem kérjed, mint atyádat, az ifjakat mint öcséidet; az öregasszonyokat, mint anyádat, az ifjúasszonyokat, mint húgaidat”. (1. Timót. 5, 1—2.) És emitt is: „Kérlek azért titeket atyámfiai, az Isten irgalmasságára, hogy a ti testeteket adjátok élő, szent és Istennek kedves áldozatul”. (Róm. 12, 1.) E buzdításnak majdnem egész helye emelkedett előadási módra vall: azok a szebb részek, melyekben sajátos gondolatok megfelelő kifejezésekkel, adósság és tartozás gyanánt haladnak együtt illendőképen. Ilyen a következő rész: „különböző ajándékaink vannak pedig a malaszt szerint, mely nekünk adatott. Akié a jövendölés, a hit mértéke szerint (közölje); akié a szolgálat, a szolgálatban (maradjon); aki tanít, a tanításban; aki int, az intésben; aki adakozik, az egyenességben; aki előljáró, a gondosságban; aki könnyörül, a vidámságban. A szeretet tettetés nélkül legyen; gyűlölvén a gonoszt s a jóhoz ragaszkodván. Szeressétek egymást atyafiúi szeretettel, előzzétek meg egymást tisztelettel. A buzgalomban ne restelkedjete; hanem legyetek lélekben buzgók, az Úrnak szolgálók, a reménységben örvendezők, a szorongatásban béketűrők, az imádságban serények, a szentek szükségére adakozók, vendégszeretetet gyakorlók. Áldjátok a ti üldözőiteket; áldjátok és neátkozzatok. Örüljete az örvendezőkkel, sírjátok a sírókkal. Ugyanazt érezzétek egymás között”. És mily szépen zárja mindezt az áradást e két-

tagú körmondattal: „nem fennhéjázván, hanem az alázatosakhoz alkalmazkodván”. (Róm. 12, 6—16.) És valamivel odébb így szól: „(Kik ugyanezért szolgálnak?) adjátok meg tehát mindennek amivel tartoztok: akinek adóval, adót; akinek vámmal, vámot; akinek félelemmel, félelmet; akinek tisztelettel, tiszteletet”. E tagonként ömlő részeket ismét körmondattal zárja, mely két tagból fűződik egybe: „Senkinek semmivel ne tartozzatok, hanem csak hogy egymást szeresétek”. (Róm. 13, 6—8.) Kevéssel utóbb ezeket mondja: „Az éj elmúlt, a nap pedig elközelgett. Vessük el tehát a sötétség cselekedeteit és öltözzünk a világosság fegyvereibe. Mint nappal, tisztességesen járjunk, nem tobzódásokban és részegeskedésekben, nem ágyasházakban és szemtelenségekben, nem versengésben és irigykedésben; hanem öltözzetek az Úr Jézus Krisztusba és a testet ne ápoljátok a kívánságok szerint”. (Róm. 13, 12—14.) Ha ezt valaki így mondaná: „és a testet kívánságai szerint ne ápoljátok”, kétségtelenül jobb hangzású befejezéssel simogatná fülünket. De a komolyabb fordító kitartott inkább az eredeti szórend mellett. Hogy azonban miképen hangzik ez görög nyelven, melyen az apostol beszélt, lássák azok, kik e nyelv aprólékos ismeretében ott-hon vannak. Nekem mégis úgy tűnik föl, hogy a mi eredeti szórendet követő fordításunk nem lejt dallamosan.¹

41. El kell ismernünk, hogy szerzőinknél

¹ Magyar fordításunk természetesen alig tudja érzékeltetni a szóban forgó szövegrész ritmusát.

az arányos befejezések, melyek a beszéd egyik ékességét adják, valóban hiányoznak. Már most, hogy ez a fordítók munkájából következik-e, avagy (és jómagam inkább így hiszem) szándékosan kerülték-e ők az efféle tetszetős dolgokat, nem merem eldönteni: bevallom tudatlanságomat. Azt azonban tudom, hogyha valaki ért a jóhangzáshoz s ha az ő befejezéseiket az arányosság törvényei szerint rendezi, ami igazán könnyű föladat egy-néhány ugyanolyan jelentésű szó fölcserélése, vagy legalább a készenkapott szöveg szórendjének megváltoztatása által, akkor rájön: amaz isteni férfiakban semmi sem hiányzik mindabból, miket jómaga a grammatikusok vagy rétorok iskoláiban nagy dolgok gyanánt sajátított el. Sőt a kifejezésnek gyakran oly szépségben csillogó fajtáit találja náluk, melyek bizony a mi nyelvünkben is, de legfőkép az övékében igaz ékes-ségül számítanak, hogy ezekhez hasonló egyetlenegy sem akad amaz írásokban, melyek annyi göggel töltenek el némelyeket. Ámde vigyáznunk kell, nehogy az arány érvényesítése által erejükből veszítsenek a súlyos és isteni kijelentések. Mert a zenei ismeretek, melyekben az arányosság a lehető legteltjesebben sajátítható el, annyira nem hiányoztak prófétáinkban, hogy az oly nagyon képzett Jeromos egyik-másikánál — legalább is a héber nyelvben — még versmértéket is említ. Ezeket azonban, hogy a héber szók eredeti értelmét megtarthassa, nem tüntette föl fordításában.¹ Én pedig,

¹ V. ö. a Jób-könyvéhez írt előszót.

hogy saját véleményemről is szóljak, mely előttem inkább nyilvánvaló, mint mások előtt és amelyet másokénál mégiscsak jobban ismerek: amint a magam beszédében nem mellőzöm a kifejezések arányosságát, már amennyiben ez szerény tehetségemből telik, épúgy azt tetszik inkább szerzőinkben, hogy náluk nagyon is ritkán találok ilyesmit.

42. A kifejezés fenséges mivolta pedig legfőképen pedig abban különbözik az emelkedettől, hogy nem annyira a szavak díszével ékes, mint inkább a lélek indulatával sodró. Mert ama díszeket ugyan majdnem valamennyit magán viseli, de ha nem rendelkezik velük, nem szalad utánuk. Saját sodrával száguld előre és a kifejezés szépségeit, ha útjába kerülnek, a dolgok erejével ragadja magához és nem a díszítés gondosságával öltözik beléjük. Elég ugyanis számára célja érdekében, ha a megfelelő szavakat nem a beszédre irányuló szorgalom válogatja össze, hanem a lélek tűzéből fakadnak azok. Mert ha a bátor és küzdelemre elszánt férfiú aranyos és drágakövekkel vert kardot ragad kezébe, megcselekszi ugyan fegyverével, amire készült, de nem azért, mert érték, hanem azért, mert fegyver van nála. Akkor is csak ugyanaz a férfiú marad és hallatlan erővel támad, ha fegyver után néz és a harag dárdát nyom kezébe. Az apostol íme arra törekszik, hogy az Evangélium szolgálatában türelmesen viseljünk el minden ideigvaló rosszat, Isten ajándékainak vigaszával. Nagy dologról van szó és azért fen-

séges hangnemben adja elő, de nem hiányzanak a kifejezés díszai sem. Így szól: „Íme most van a kellemes idő, íme most az üdvösség napja. Senkinek semmi botrányt ne okozzunk, hogy ne szidalmaztassék a mi szolgálatunk; hanem mindenben úgy viseljük magunkat, mint Isten szolgái, sok tűrésben, háborúságban, szükségben, szorongatásban, vereségben, tömlöcben, lázadásban, fáradságban, virrasztásban, böjtölésben, tisztaságban, tudományban, hosszú várakozásban, kegyességben, a Szentlélekben, színletlen szeretetben, az igazság ígéjében, az Isten erejében, az igazság fegyvereivel jobb- és balfelől, dicsőség és becstelenség, gyalázat és jóhír között; mint csábítók, mégis igazmondók; mint ismeretlenek, mégis ismeretesek; mint halálraváltak és íme élünk; mint megverettek, de meg nem ölettek; mint szomorúak, mégis mindig örvendezők; mint szűkölködők, mégis sokakat gazdagítók; mintha semmink sem volna, mégis minden-nel bírók”. Halld még a tüzesen háborgót: „A mi szánk megnyílt hozzátok, óh Korintusiak! és a mi szívünk kitágult stb.” De hoszszadalmas volna őt követnünk. (II. Korint. 6, 2—11.)

43. A rómaiakat ugyancsak arra törekszik rábírní, hogy e világi üldözéseket győzzék le szeretettel és az Isten segítségébe vetett biztos reménnyel. Itt is fenségesen és díszesen szól: „Tudjuk pedig, hogy az Istent szeretőknek minden javukra szolgál, azoknak, kik végzése szerint hivattak szentségre.

Mert akiket eleve ismert, eleve is elrendelte azokat, hogy hasonlókká legyenek az ő Fia ábrázatához s így ő elsőszülött legyen a sok atyafiak között. Akiket pedig eleve elrendelt, azokat hitta is; és akiket hívott, azoknak megigazulást is adott; akiknek pedig megigazulást adott, azokat meg is dicsőítette. Mit mondjunk tehát ezekre? Ha Isten velünk, ki ellenünk? Ki még tulajdon Fiának sem kedvezett, hanem mindnyájunkért adta őt: hogyne ajándékozott volna övele nekünk mindeneket is? Ki fogja vádolni az Isten választottjait? Az Isten, ki megigazulttá tesz? Ki az, ki kárhoztasson? Krisztus Jézus, ki meghalt, sőt ki föl is támadott, ki az Isten jobbán vagyon, ki közben is jár érettünk? Ki szakaszt el tehát minket Krisztus szeretetétől? háborúság-e? szorongatás-e? éhség-e? meztelenség-e? veszedelem-e? üldözés-e? fegyver-e? Amint írva vagyon: Mert éretted öldököltetünk naponkint; s úgy tartatunk, mint a megölni való juhok. De mindezekben győzedelmeskedünk az által, ki minket szeretett. Mert bizonyos vagyok, hogy sem halál, sem élet, sem angyalok, sem fejedelemségek, sem hatalmaságok, sem jelenvalók, sem jövődők, sem erősség, sem magasság, sem mélység, sem egyéb teremtmény el nem szakaszthat minket az Isten szeretetétől, mely a mi Urunk Jézus Krisztusban vagyon". (Róm. 8, 28—39.)

44. Bár az egész Galatákhoz írt levél higgadt hangnemben íródott és csak az utolsó

részekben találunk emelkedett kifejezési módot, mégis közbeszótt az Apostol egy olyan lelki szenvedélyekkel sodró helyet is, melyet nem tudunk máskép, mint fenségesen mondani, jöllehet semmit nem lelünk benne az imént idézett helyek ékességeiből. Ime: „A napokat megtartjátok és hónapokat, az időket és esztendőket. Féltetek titeket, netalán hiába munkálkodtam legyen közöttetek. Legyetek olyanok, mint én, mert én is olyan vagyok, mint ti. Atyámfiain! kérlek titeket, semmiben sem voltatok sérelmemre. Sőt tudjátok, hogy a test erőtlenségében hirdetem nektek először az Evangéliumot és mind amellet, hogy megütközhattetek volna testemben, nem utáltatok és nem vetettetek meg, hanem mint az Isten angyalát, mint Jézus Krisztust, úgy fogadtatok engem. Hol vagyon tehát a ti boldogságtok? Mert bizonyosságot teszek felőletek, hogy ha lehetett volna, szemeiteket kivájtátok és nekem adtátok volna. Tehát ellenségték lettem-e, igazat mondván nektek? Buzgólkodnak körültek, de nem jól, hanem el akarnak titeket zárni (tőlem), hogy mellettök buzgólkodjatok. A jóért buzgólkodjatok mindenkor a jóban és nemcsak mikor nálatok jelen vagyok, Fiatskáim! kiket újra szülök, míglen Krisztus tibennetek kiképződik. Mennvire kívánnék most nálatok lenni s úgy alkalmazni szólásomat: mert zavarban vagyok miattatok”. (*Galat. 4, 10—20.*) Vajjon akad-e itt ellentétes szóra ellentétes válasz, vagy egybefűződnek-e a szók valamiféle fokozás által? Csendülnek-e szakok, tagok.

vagy körmondatok? És mégis nem langyosodik el a roppant érzelem, érezzük, hogy szinte lánggra lobban tőle a beszéd.

XXI. FEJEZET.

Az egyházi tanítók példái.

45. Ámde az Apostol szavai olyatén világosak, hogy egyúttal mélyek is. Olyképen írvák és bízvák emlékezetünkre, hogy ne csak olvasót, vagy hallgatót, hanem magyarázót is kívánjanak, ha egyszer valaki nem elég-szik meg bennük a felszínnel, hanem a mélységekbe tör. Ezért meg kell ismernünk azok kifejezési módját is, kik Írásaink olvasása által az isteni vagy üdvösséges dolgok tudományát magukévá tették és szolgálatkészen bocsátották az Egyház rendelkezésére is. Boldog Cypriánunk higgadt kifejezési móddal élt ama könyvében, melyben a kehely titkáról tárgyalt. Azt a fölmerülő kérdést oldja meg ugyanis benne: vajjon az Úr kelyhének borral elegyített vizet, avagy csupán vizet kell-e tartalmaznia? Példa kedvéért innen idézünk valamit. Tehát a levél bekezdése után, hol a fölvetett kérdés megoldásába kezd, így szól:¹ „Tudjátok meg, hogy hozzánk intézett figyelmeztetés folytán a kehely följajánlásában meg kell tartanunk a mi Urunktól származó hagyományt és semmi más nem történhetik általunk, mint amit előbb értünk cselekedett az Úr, vagyis, hogy a kelyhet, melyet az Ő emlékezetére ajánlunk, borral elegyítve ajánljuk

¹ Cypriáni epistola 63. ad Caecilium cap. 2, 3, 4.

föl. Mert ha így szól Krisztus: „*En vagyok a szőlőtő*” (*János 15, 5.*), akkor Krisztus vére bizonynyal nem a víz, hanem a bor. Nem láthatnók a kehelyben vérét, mely által megváltott és megelevenített minket, ha egyszer a bor hiányzana a kehelyből, melyben Krisztus vérét felmutatjuk. Ezt hirdeti nekünk minden Írások titka és bizonyága. Azt találjuk ugyanis a Geneziszben e titokra nézve, hogy Noé maga is meghirdetője volt ennek és Urunk szenvedéseinek lett ott előképe: bort ivott, megrészegült, házában megmeztelenült, ruhátlan és nyitott combokkal hanyatfeküdt. Az atya mezítelenségét középső fia gúnyosan elhíresztelte, a nagyobbik és kisebbik pedig eltakarta. És így tovább. (*Mózes I. 9, 21.*) De nincs szükség arra, hogy folytassam. Elég, ha annvit megértünk ebből, hogy Noé, ki előképét mutatta a jövődő igazságnak, nem vizet ivott, hanem bort és így ábrázolta jóelőre Urunknak szenvedését. Hasonlóképen látiuk Melkizedek papban is Urunk titkának előképét. Tanuskodik erről az isteni Írás, midőn így szól: „*Melkizedek pedig Sálem királya, kenyeret és bort hozván elé. mert a fölséges Isten papia vala, megáldá Ábrahámot*”. (*Mózes I. 14. 18.*) Hogy pedig Melkizedek Krisztus előképe volt, kinvilvánítia zsoltárainkban a Szentlélek. midőn az Atya személvéből mondja a Fiúnak: „*A hajnali csillag előtt szültelek téged . . . Te pap vagy mindörökké Melkizedek rendje szerint*”. (109, 3—4.)

Ezek és a levél következő részei is a hig-

gadtt előadási módot mutatják, amint ezt az olvasók is könnyen észreveszik.

46. Szent Ambrus is higgadt előadási móddal él, bár nagy dolgot tárgyal a Szentlélekkel kapcsolatban: bizonyítja, hogy a Szentlélek egyenlő az Atyával és a Fiúval. A fejtegetett igazság azonban nem igényli a kifejezés ékes mivoltát, sem a lelkek megindítására való érzelmek fölkelését, hanem csupán a tárgyhoz illő bizonyítékokat. Többek között tehát a mű elején ezeket mondja:¹ „Nyugtalanította Gedeont a jóslat, midőn hallotta, hogy bár ezrek hiányoznak majd népei közül, egy férfiú által szabadítja meg ellenségeitől népét az Úr. Gödölyét hozott elő, melynek húsát az angyal parancsa szerint kovásztalan kenyérrel együtt kősziklára tette és leöntötte ezeket a hús levével. Mihelyt pedig megérintette mindezt kezében tartott vesszeie végével az angyal, tűz tört elő a sziklából és így emészteték meg a fölaiánlott áldozat. (*Bírák k. 6. 14—21.*) Amint látjuk, e jel tudomásunkra hozza, hogy ama szikla Krisztus testének előképe volt, mivelhogy írva vagyon: „Ívának az őket követő sziklából, e kőszikla pedig a Krisztus vala”. (*I. Korint. 10, 4.*) Ez azonban nem az ő Istenségére, hanem mindenképen az ő testére vonatkozik, mely a szomiazó népek szívét vére nem apadó patakjával telítette. Már akkor nyilvánvalóvá lett tehát titokzatos módon, hogy a testében megfeszített Jézus Krisztus eltörli az egész

¹ Lib. I. de Spiritu sancto in prologo.

világnak bűneit, nemcsak a gonosz cselekedeteket, hanem a lelkek bűnös kívánságait is. A gödölye húsa ugyanis a cselekvés bűnére vonatkozik, a hús leve pedig a gonosz kívánságok csalogatásaira. Így mondja ezt az Írás is: „És a nép gonosz kívánságra gerjede... és mondá: ki ad nekünk húst ennünk”. (Mózes IV. 11, 4.) Hogy pedig az angyal kinyujtotta vesszejét és érintette a sziklát, melyből tűz tört elő, mutatja nekünk: Urunk isteni Lélekkel töltözött teste fölégette a mi emberi voltunk valamennyi bűnét. Ezért mondja maga az Úr is: „Tűzet jöttem bocsátani a földre”. (Lukács 12, 49.) És a többi. Legfőképen ezekkel iparkodik a dolog magyarázatára és bizonyítására.

47. Az emelkedett kifejezési mód körébe tartozik Cyprián ama dicsérete, melyet a szűzességre mondott:¹ „Most a szűzekhez intézzük szavunkat, kikért annál nagyobb a mi aggodalmunk, minél magasztosabb az ő dicsőségük. Virág az Egyház ágán, a lélek kegyelmének dísze és ékessége, tisztelettel és dicsőséggel örvendező hajlam, teljes és romlatlan alkotás, Urunk szentségéhez illő isteni képmás, Krisztus nyájának ragyogóbb része. Általuk örvend és bennük bont bőséges virágot a mi szent Anyánknak, Egyházunknak áldott termékenysége. És minél inkább gyarapszik számban a dicsőségteljes szűzesség, annál inkább növekszik öröme az édesanyának”. A levél végének egy másik helyén pedig így szól: „Amiképen hordoz-

¹ De habitu Virginum c. 3, 23—24.

tuk annak képét, ki porból származott, ép-
 úgy hordozzuk annak képét is, ki az égből
 való. (I. Korint. 15, 49.) Ezt a képet a szű-
 zesség hordozza; hordozza a sértetlenség,
 hordozza a szentség és az igazság; hordoz-
 zák, kik megemlékeznek Isten kegyelméről,
 az igazságosságot jámborsággal őrzik, erő-
 sek a hitben, alázatosak a félelemben, bátrak
 minden türelemre, szelidek a jogtalanságok
 elviselésére, hajlamosak az irgalmasság
 gyakorlására, egy a lelkük és egy a szívük
 testvéri békében. Mindezeket vegyétek fi-
 gyelembe ó jószágos szűzek. Meg kell sze-
 retnetek és teljesítenetek is kell ezeket. Ti
 Istennel és Krisztussal vagytok elfoglalva.
 Nagvobb és iobb a ti kötelességtek, amely-
 ben Urunk felé haladtok előre, kinek maga-
 tokat szenteltétek. Ti idősebbek, adiatok ta-
 nítást a fiatalabbaknak. Ti ifjabbak, leve-
 tek ösztönzői a veletek egykorúaknak. Köl-
 csönös buzdítással serkentsétek egymást.
 Vetekedve szolgáltassátok az erény bizony-
 ságait és ezáltal másokat is kényszerítsetek
 nagyságos küzdelemre. Tartsatok ki vitézül,
 gyarapodjatok a lelkiekben, érietek boldo-
 gan a célhoz. Csak aztán emlékezzetek meg
 rólunk, midőn kezdetét veszi a ti szűzesség-
 tek megdicsőülése”.

48. Ambrus is emelkedett és díszes elő-
 adási módon nyújt követésreméltó példát
 az erények útján mindazoknak, kik szűzes-
 séget fogadtak. Ezeket mondja:¹ „Szűz volt,
 nemcsak testében, hanem lelkében is (Má-

¹ De Virginibus lib. II. c. 2.

ria), ki a csalárdáságnak még csak árnyékával sem szeplősitette meg tiszta érzelmeit. Alázatos volt szívében. Komoly volt szavában. Okos volt lelkében. Tartózkodó beszédében. Buzgóbb az olvasásban. Nem illanó földi javakba, hanem szegények könyörgésébe vetette reményét. Szorgos volt a munkában, szemérmes a szóban. Megszokta, hogy lelke bírójául ne embert válasszon, hanem az Istent. Nem sértett senkit és jóakarója volt mindenkinek. Megbecsülte az öregebbeket és nem irigyelte az egykorúakat. Futott a fennhéjázás elől. Követte a józan ész és szerette az erényt. Mikor bántotta szülőit, csak pillantással is? Mikor civódott rokonaival? Mikor undorodott az alacsonyabb sorsúaktól? Mikor mosolyogta meg a gyöngét? Mikor tért ki a szűkösek útjából? Szokása szerint csak olyan férfiak társaságát kereste, kiket nem szégyenlett az irgalmasság és nem hagyott el a szemérem. Nincsen sandaság a tekintetében, nincs arcátlan a szólásában, nincs szemérmet sértő a cselekedetében. Nem bántó a mozdulata, nem szabados a járás-kelése, nem könnyelmű a hangja. Testi megjelenése már maga is képmása volt a léleknek és szépsége az erénynek. Mert a jó házat a maga előcsarnokáról kell megismernünk. Az első lépés megmutatja: nem rejlik benne seinni sötétség, aminthogy a lámpa belsejében gyújtott fény is kifelé világít. Ugyan mit mondjak takarékos étkezéséről, kötelességeinek özönéről? Az egyik fölülmúlta emberi erőit, a másik meg alig volt elég em-

beri erőihez. Az egyik nem engedte szabad-időhöz, a másik böjttel kettőzte napjait. És ha fölüdülésre vágyott akaratával, a keze-ügyébe kerülő eledel csupán a haláltól óvta, de nem szolgált gyönyörűségére stb.” Mindezt azért idéztem az emelkedett kifejezési mód példája gyanánt, mivelhogy a szerző nem arra törekszik, hogy szüzességet fogadjanak, kiknek még nincs ilyen fogadalmuk, hanem csak megmutatja: milyeneknek kell lenniök, kik fogadalmat tettek. Mert, ha arról volna szó, hogy föllelkesüljenek a szüzesség ily nagy ígéretére, akkor fönséges kifejezési mód kellene bizonyára a hallgatók serkentésére és fölgyújtására. De Cyprián vértanu a szűzek magatartásáról és nem a szüzesség fogadalmának majdani letetéséről írt. A püspök azonban lelkesítette övéit erre is, de fönséges beszéddel.

49. Ámde abból említek példákat a fenséges kifejezésre nézve, amit mindketten tárgyalásba vettek. Mert bizony mindkettő kikelt azok ellen, kik festékkal kenik arcukat. Az első közülök midőn e dologról szól, ezeket mondja egyebekben:¹ „Ha valami festőművész megszólalásig hű színekkel örökítené meg valakinek arcát, szépségét, teste milyenségét és a már kész, a már befejezett képen idegen kéz babrálna, hogy az immár tökéletes festményen szakértőbb módjára javítson, súlyos sértésnek tűnnék ez az előbbi művészre nézve és jogosnak tartanók annak méltatlankodását. És te azt

¹ Cyprián. de hab. Virg. c. 15, 16.

hiszed, hogy gonosz és vakmerő merészséggel végbevitt cselekedeted: az isteni művész megsértése büntetlen marad? Ha mindjárt nem vagy is szemérmetlen az emberek között és nem lész is fajtalan a piros festékek fitogtatásával, de mert megrontod és meggyalázod Isten alkotását, gonoszabb házaságtörőszámba mész. Amit ékességednek tartasz és csinosságodnak vélsz, támadás az Isten műve ellen és megsértése az igazságnak. Intő szóval mondja az Apostol: „Tisztítsátok ki a régi kovászt, hogy új tészták legyetek, aminthogy kovásztalanok vagytok. Mert a mi húsvéti bárányunk, Krisztus fölládoztatott. Azért lakozzunk, nem a régi kovással, sem a gonoszság és álnokság kovásával, hanem a tisztaság és igazság kovásztalanaival.” (I. Korint. 5, 7—8.) Vajjon megmarad-e a tisztaság és igazság, midőn beszenyeződik ami tiszta és hamis színekkel, festékes pirosítókkal hazugsággá változik ami igaz? Urad íme így szól: „egy hajszálat sem tehetsz fehérre, vagy feketévé”. (Máté 5, 36.) „És te hatalmasabbá akarsz lenni, hogy győzelmet arass Urad ígében. Vakmerő igyekezettel és szentségtörő ajkbiggyesztéssel maszatolod hajszáladat. A jövődök rossz előérzetével hajadat máris tűzvörösnek jósolod.” Sok volna azonban a következő részek felsorolása is.

50. A második pedig ezeket mondja az ily módon viselkedőkhöz:¹ „Onnét származnak a gonoszság eme ingerlő eszközei, hogy

¹ Ambrósius de Virg. lib. I. c. 6.

félvén a férfiak tetszésének elvesztésétől, arcukat válogatott színekkel festik és képmásuk meggyalázásával máris a tisztaság meggyalázásán jár az eszük. Mily nagy esztelenség a természetes ábrázat megváltoztatása és a festett képmás hajhászása. Félnék a férj ítéletétől és közben kiszolgáltatják a maguk ítéletét. Mert előbb magáról jelenti ki az ilyen, hogy változtatni óhajtja veleszületett adottságait és így míg mások tetszését elnyerni törekszik, magamagának nem tetszik elsősorban. Asszony! Miféle igazabb bírót állítsunk éktelenséged megítélésére, ha nem sajátmagadat, ki rettegsz a mások pillantásaitól? Miért rejtőzöl el, ha szép vagy? Ha rút vagy, miért hazudod csinosnak magadat, ha egyszer sem a saját lelkiismereted, sem a mások tévedésének háláját nem nyered meg ezért? Ő ugyanis mást szeret és te is másnak tetszését hajhászod. Haragszol, ha máshoz vonzódik, ki rajtad tanulja a házasságtörést. Olyan is menekül a kerítő szerepétől, ki kerítők törébe esett: ha mindjárt megvetett asszony is, de nem másnak, hanem magának vétkezik. Majdnem elviselhetőbbek a házasságtörés bűnei: ott a szemérem, itt a természet szenved meggyalázást." Azt hiszem, eléggé kitűnik ebből, mily hevességgel ösztönzi a nőket szégyenre és félelemre ez az ékes-szólás, nehogy arcukat festékekkel gyalázzák meg. Ezért el kell ismernünk, hogy e kifejezési mód sem nem higgadt, sem nem emelkedett, hanem mindenképen fenséges. Valamennyi közül csupán e kettőt akartam

idézni. Ezekben, de más egyházi férfiak mondanásaiban is megtaláljuk a jók helyes, vagyis a tárgy által megkívánt, elmés, ékes és tüzes előadását. Számtalan írásukban és beszédükben meglegelhetjük e három kifejezési módot, melyek szorgalmas olvasással, vagy hallomással és egyben gyakorlással is beleévődnek a tudásra szomjazók lelkébe.

XXII. FEJEZET.

Váltakozzanak beszédeinkben a kifejezés összes módjai.

51. Ne gondolja senki tudományellenesnek a kifejezési módok elegyítését. Sőt! Amennyire csak illőképen történhetik, váltakozzanak beszédünkben a kifejezés összes fajtái. Mert ha csupán egyetlenegyben bővelkedünk közülök, kevésbbé ragadjuk meg hallgatóinkat. Bár a szónoki előadásban az egyes kifejezési módoknak maguknak is megvannak a sajátos változataik, melyek nem engednek lanyhulást, vagy elhidegülést a hallgató lelkületében, mégis midőn egyikről a másikra térünk, ha mindjárt hosszadalmasan is, de vonzóbban fejlődik a beszéd. Mindazonáltal a higgadt előadást könnyebben viseljük el hosszabb ideig egymagában, mint a fenségeset. Mert bizony minél inkább fel kell korbácsolnunk hallgatónk lelkében az érzelmek hullámain, hogy beleegyezését megnyerjük, annál kevésbbé tarthatjuk őt ebben az állapotban, ha egyszer, amennyire ez szükséges volt, már indulatba hoztuk. Vigyáznunk kell azért, nehogy még magasabbra akarjuk emelni a már emelkedettet

és közben onnét is lezuhanjon, ahová serkentésünk által eljutott. Ha azonban közbeszövünk olyan részeket is, melyeket higgadtan kell elmondanunk, akkor ügyesen visszatérhetünk majd ismét ama részekre, melyek előadása fenséget kíván, hogy így beszédünk lendülete a tenger hullámmása gyanánt váltakozzék. Következésképp tehát a fenséges kifejezési mód, ha hosszabb ideig van szükségünk reá, nem maradhat egyedül: váltakoznia kell közbeszövés útján a másik két fajttal. Az egész beszédet azután ahhoz a fajtához sorozzuk, mely legnagyobb részében uralkodott.

XXIII. FEJEZET.

Miképen kell vegyíteni a kifejezés fajtáit?

52. Fontos kérdés: melyik fajtát milyen fajtához elegyítsünk, vagy alkalmazzunk bizonyos szükséges helyeken. Mert még a fenséges kifejezés esetében is úgy illik, hogy mindig, vagy majdnem mindig az emelkedettet alkalmazzuk bevezetésül. A szónok szabadságában áll, hogy egyes dolgokat, melyeket fenségesen is kifejezhetne, mégis higgadtan mondjon. Így a fenséges részek az ezekkel való összehasonlítás folytán még fenségesebbé lesznek és mintegy ezek árnyéka által még fényesebbé válnak. De ha bármelyik kifejezési mód esetén is bizonyos kérdések béklyóit kell megoldanunk, elmeélre van szükségünk, mit a higgadt kifejezés sajátosan magáénak követel. Tehát, ha ilyen kérdések merülnek föl a másik két

kifejezési fajtában, még ott is higgadt előadást kell alkalmaznunk. Midőn pedig valamit dicsérnünk, vagy gáncsolnunk kell, anélkül azonban, hogy valamely személy elítélésére, vagy fölöldására kerülne a sor és nem törekszünk valamely cselekedet elfogadtatására sem: bármelyik más fajtában is mutatkozik ilyen alkalom, az emelkedett kifejezést kell közbeszönnünk és felhasználnunk. Ime a fönséges beszédmódban is találhat helyet a másik kettő. Ám ugyanígy vagyunk a higgadtal is. Az emelkedett kifejezési mód pedig, ha nem is mindig, de itt-ott rászorul a higgadtra. Amikor t. i., mint már említettem, olyan kérdés merül föl, melynek csomóját meg kell oldanunk, vagy amikor bizonyos részeket, melyeket bár ékesíthetnénk, mégis nem ékesítünk, hanem higgadt előadásban adunk, de csak azért, hogy egynéhány más résznek, mintegy díszes domborműnek kitünőbb helyet biztosítsanak. Az emelkedett kifejezési mód azonban nem kívánkozik a fenséges után, mert hiszen azt a lelkek gyönyörködtetésére és nem megindítására alkalmazzuk.

XXIV. FEJEZET.

A fenséges kifejezési mód hatása.

53. Ha a szónok beszédét gyakori és heves közbekiáltások kísérik, bizony nem kell még arra gondolnunk, hogy fenségesen szólott. Mert ilyesmit eredményezhet a higgadt előadás elméssége és az emelkedett ékessége is. A fenséges előadás pedig többnyire vizszatart súlyával a közbeszólástól minket, de

előcsalogatja könnyeinket. A mauretaniai Caesarea mellett csatározás dúlt a polgárok között. Vagy még ennél is több: inkább úgynevezett tömegháborúság volt ez. Nemcsak a polgárok, hanem rokonaik, testvéreik, végül szülőik és fiaik is két táborra oszlottak s az év egy bizonyos szakában néhány teljes napon át kövel a kezükben harcoltak szokás szerint és kiki agyonverte, akit éppen tudott. Jómagam lebeszélni igyekeztem erről a népet. Amennyire csak tőlem tellett, fenségesen szólottam, hogy ezt az annyira kegyetlen és megrögzött gonoszságot szívükből is, meg szokásaikból is kitépjem és száműzzem beszédem által. Amíg azonban csak tetszésnyilvánításaikat hallottam, meg voltam győződve, hogy nem sokra mentem velük. De megnyugodtam, mikor könnyeiket láttam. Közbeszólásuk csupán tanulásukról és gyönyörködésükről bizonykodott, ám könnyük változásukat is elárulta. S midőn ezt láttam, elhittem immár, hogy e rettenetes szokás, melyet atyáiktól, nagyatyáiktól és még régebből őseiktől örökölték s amely ellenség gyanánt megszállta vagy inkább meghódította szívüket, végképen legyőztem, bár cselekedetükkel nem tettek tanúságot erről. Csakhamar befejeztem beszédemet és szívüket-szájukat Istenhez tereltem hálaadásra. S íme már közel nyolc, vagy még több éve is van, hogy Krisztus kegyelmével ott senki sem kísérelt meg ilyesmit. És még számtalan tapasztalat oktat bennünket, hogy az emberek nem annyira helyeslő lármával, mint inkább sóhajtásaikkal, sőt gyakran

könnyeikkel, végül is életük megváltoztatásával mutatták meg: mit művelt bennük a bölcs beszéd fenséges mivolta.

54. A higgadt előadási mód is sokakban idézett elő változást, de csak olyanformán, hogy amit addig nem ismertek, megtanulták, vagy amit előbb hihetetlennek láttak, elhitték; ám nem úgy, hogy megcselekedték, amit szükségesnek ismertek ugyan meg, de megtenni nem akartak. Az ilyen keményszívűség megtörésére ugyanis fenséges beszéd kell. Midőn ékesszólásunkban akár dicséretet, akár korholást adunk, bár ez emelkedett módon történik, mégis annyira meghatódhatnak egyesek, hogy dicsérettel és korholással teli ékesszólásukban nemcsak gyönyörűséget találnak, hanem maguk is törekszenek a dicséretreméltó élet után és menekülnek a korholást érdemlő viselkedéstől. Ámde megváltoznak-e vajjon valamenynyien, akik gyönyörködnek, miképen a fenséges előadás hatása alatt mindnyájan cselekvésbe kezdenek, kiket megindítottunk és higgadt tárgyalásunk folyamányaként a tanításunkat hallgatók egy szálíg eljutnak az ismeretig, vagy hiszik, hogy igaz, amiről nincsen ismeretük?

XXV. FEJEZET.

Milyen célra kell irányulnia az emelkedett kifejezési módnak.

55. Mindebből következik, hogy aminek megvalósítására előadásunk e két fajtája törekszik, legfőképen olyanok számára szük-

séges, kik bölcsen és ékesszólóan akarnak beszélni. Amit pedig az emelkedett előadás szándékol, vagyis hogy maga az ékesszólás gyönyörködtessen, önmagában nézve nem szabad használnunk. Csak akkor van helye, ha bizonyos hasznos és tisztességes dolgokat adunk elő, melyek sem tanító, sem megindító előadást nem kívánnak — mivel a hallgatók tudják is és szívesen is veszik azokat — és ha csupán arra törekszünk, hogy hallgatóink éppen ékesszólásunk gyönyörködtető volta miatt valamivel készségebben adják beleegyezésüket, vagy szilárdabb lelkiállattal megmaradjanak abban. Mivelhogy az ékesszólás egyetemes feladata a három előadási fajta bármelyikében is nem más, mint a megfelelő módon való meggyőzés, a cél pedig, amire a meggyőzés által törekszel, azért ama három fajta bármelyikében szól is a szónok meggyőzésre alkalmas módon, de ha meg nem győzi hallgatóját, az ékesszólás célját nem éri el. A higgadt előadásban arról győz meg, hogy igaz, amit mond. A fenségesben arra irányul a meggyőzés, hogy cselekedniök, amiről tudniök immár: cselekedniök kell és mégsem cselekszik. Az emelkedett előadásban arról győz meg, hogy szépen és ékesen beszél. De mi szükség van erre a célra? Fussanak utána olyanok, kik nyelvükkel páváskodnak és dicsőítő vagy más hasonló beszédükkel kérkednek, melyekben nem kell tanítaniok, sem valaminek megtételére buzdítaniok, hanem csupán gyönyörködtetniök kell hallgatóikat. Mi azonban ezt a célt más cél szolgálatába

állítjuk. Amit a fenséges előadás által megvalósítani törekszünk, vagyis hogy szeressék az erkölcsi jót és kerüljék a rosszat, arra irányítjuk emelkedett előadásunkat is, ha t. i. nem idegenkednek mindettől túlságosan hallgatóink és nem látjuk jobbnak minderre inkább fenséges előadásban sürgetni őket. Vagy ha cselekszik már: igazi célunk, hogy buzgóbban cselekedjék, avagy, hogy szilárdan kitartsanak. Ezért azután emelkedett kifejezésünk ékességeit sem kérkedően, hanem okosan használjuk. Nem elégszünk meg ama céljával, hogy csupán hallgatóinkat gyönyörködtesse. Arra törekszünk inkább, hogy általa is hozzásegítsük őket a jóhoz, melyről meggyőzni akarjuk embertársainkat.

XXVI. FEJEZET.

A kifejezés minden fajtájában arra törekedjék a szónok, hogy értelmesen, szívesen és engedelmesen figyelje hallgatója.

56. Az imént három dolgot említettünk: a bölcs szónoknak, ha egyszer ékes előadásra is törekszik, azon kell lennie, hogy értelmesen, szívesen és engedelmesen hallgassák. Ezt azonban nem úgy kell értenünk, hogy e három követelményt egyenként csatoljuk a kifejezés három fajtájához, olymódon, mintha a higgadtnak értelmes, az emelkedettnek szíves, a fenségesnek pedig engedelmes hallgatás volna a velejárója. Inkább úgy kell felfognunk a dolgot, hogy e hármat mindig együttesen kell szem előtt tartanunk és erőnkhez képest együttesen kell azokra töre-

kednünk, még akkor is, ha a kifejezési fajtáknak csupán valamelyikében szólunk. Nem akarunk csömört kelteni az iránt sem, amit higgadtan mondunk és azért azt akarjuk, hogy necsak értelmesen, de szívesen is hallgassák. Ha tanítás közben isteni bizonyosságokkal hozakodunk elő, mi másra törekednénk, minthogy engedelmesen hallgassanak bennünket, vagyis, hogy higgyenek szavunknak annak segítségével, kihez imígyen kiált a Zsoltáros: „A Te bizonyosságtételeid igen hitelesek lettek”. (Zsolt. 92, 5.) Mi mást óhajtanánk, minthogy higgyenek nekünk, kik a tudásra szomjazóknak elmondunk valamit, ha mindjárt higgadt beszéddel is? De ki figyelne az olyanra, aki hallgatói figyelmét valamelyes kellem által nem biztosítja? Ha pedig meg nem értik szavát, ki ne tudná, hogy sem szívesen, sem engedelmesen nem hallgathatják őt? Midőn pedig maga a higgadt kifejezési mód igen nehéz kérdések megoldását adja és nem sejtett tisztasággal bizonyítja azokat, vagy szelleműs mondásokat és elő és tesz nyilvánossá, máskor reménytelen, nem tudom miféle zugokból, esetleg pozdorjává törí az ellenfél tévedését és hamisnak mutatja be, mit amaz látszólag verhetetlen gyanánt hirdetett, legfőképen pedig, ha bizonyos nem keresett, hanem valamiképen természetes dísz, továbbá néhány nem kérkedő, de mintegy szükséges, vagy hogy úgy mondjam, a dolgok által kikényszerített befejezési arányosság járul hozzá: olyan erős tetszésnyilvánításokat kelt, hogy higgadt mivoltát alig vesz-

szük észre. Nem ölt ékességet és nem ragad fegyvert, hanem mintegy pőrén száll a harcba, az ellenséget mégis meggyőzi izmai és inai által. Leteperi az ellenállót és roppant erejű tagjaival lerontja a hamisságot. Ugyan miért zajong a tetszés oly gyakran és erősen az ilyen szónokok felé, ha nem azért, mivel az így bebizonyított, megoltalmazott és legyőzetlenné lett igazság gyönyörködtet? A mi tanítónk és szónokunk arra törekedjék tehát e higgadt előadási fajtában, hogy ne csak értelmes, hanem szíves és engedelmes hallgatóságot is nyerjen.

57. Egyházi szónokunk száján az emelkedett kifejezési módhoz tartozó ékesszólás dísz nélkül nem marad, de ízléstelen piperében sem részesül. Nem csupán gyönyörködtetésre törekszik benne, mint mások ezt bevallottan is teszik, hanem akár dicséretet mond, akár gáncsol, de mindenképen engedelmes hallgatóságot akar: a megdicsért dolgok követésére, vagy szilárdabb megtartására és a gáncsoltak kerülésére vagy megvetésére. Ha pedig nem hallgatják értelmesen, akkor szívesen sem hallgathatják. Azért ebben az előadási módban is e háromra kell törekednie: hogy hallgatói megértsék, gyönyörködjenek és engedelmeskedjenek. Itt azonban a gyönyörködtetés áll a legelső helyen.

58. Már most ahol a hallgató megindítására és meggyőzésére szükségesnek mutatkozik a fenséges előadás (olyankor válik ez szükségessé, ha a hallgató az előadás igazságát is elismeri, és kellemes voltát sem ta-

gadja, de mégis nem hajlandó a mondottak megtevésére), akkor kétségtelenül fenségesen kell szólanunk. De ki indul meg, ha egyszer azt sem tudja, hogy miről van szó? Vagy melyik hallgató figyelmét tudjuk lekötni, ha nem gyönyörködtetjük? Azért ebben az esetben is, hol a zabolátlan szívet kell előadásunk fensége által engedelmes-ségbe törnünk, nem érünk célt, hacsak értelmes és szíves hallgatóságra nem teszünk szert előbb szavunkkal.

XXVII. FEJEZET.

Akinek élete fedi a beszédet, engedelmesebb hallgatóságot talál.

59. Ha arról van szó, hogy hallgatóságunk engedelmes legyen, sokkal súlyosabban esik latba beszédünk bármilyen fenségénél is a magánéletünk. Mert aki bölcsen és ékesen szónokol, de élete semmirekellő, oktatja ugyan a tudásra vágyók tömegét, ám „ön-maga lelkével jót nem tesz”. (*Siráknak. 37, 22.*) Amint az Írásban olvassuk: „Mózes székén ülnek az írástudók és farizeusok, azért amiket mondanak nektek, mind tartsátok meg és cselekedjétek; de az ő tetteik szerint ne cselekedjétek; mert mondják és nem cselekszik”. (*Máté 23, 1—2.*) Ezért mondja az Apostol is: „Akár alkalomszerűen, akár igazságban, hirdettessék a Krisztus”. (*Filipp. 1, 18.*) Krisztus pedig az igazság. És mégis, igaztalansággal is hirdethető az igazság: midőn romlott és csalárd szívvel magasztalják a jót és az igazat. Így hirdetik minden bizonnyal

Jézus Krisztust az olyanok, kik a magukét keresik és nem Jézus Krisztusét. A jó hívek azonban nem akármilyen embert, hanem magát az Urat hallgatják engedelmesen, ki így szól: „Amiket mondanak nektek, mind tartások meg és cselekedjétek; de az ő tetteik szerint ne cselekedjétek; mert mondják és nem cselekszik”; azért olyanokat is használnak hallgatnak, akik maguk hasznosan nem cselekszenek. A magukét keresik szorgosan, de nem merészelik a magukét tanítani, legalább is az Egyház székének felsőbb helyéről, melyet a romlatlan tanítás állított föl. Ezért az Úr maga is, mielőtt említett szavait kimondotta volna az ilyenekről, előre bocsátotta: „Mózes székén ülnek”. Ama szék tehát, mely nem az övéké, hanem Mózesé, jók mondására kényszerítette őket, bár maguk jókat nem cselekedtek. Tehát a magukét hajszolták életükben; a magukét tanítani azonban nem engedte őket a szék, mely másé volt.

60. Sokaknak használnak tehát olyan dolgok tanítása által, miket ők maguk nem cselekszenek, de sokkal többeknek használnának, ha cselekednék is, amiket tanítanak. Bősséggel akadnak, kik elhibázott életük számára előliáróikban és tanítóikban keresnek takarót. Szívükkal válaszolják, vagy esetleg szájukkal is kikottyantják a szót: „Amit nekem parancsolsz, miért nem cselekszed magad is?” Így esik meg azután, hogy nem hallgatják meg engedelmesen, ki maga sem hallgat magára és az Isten eléjük tárt ígétét megvetik annak hirdetőjével együtt. Végül

is így szól az Apostol, midőn Timóteushoz ír: „Senki se vesse meg ifjúságodat”. (I. 4, 12.) Egyszersmind azt is hozzáfűzi, hogy miképen kerülje el a megvetést. Mert imígyen mondja: „hanem légy példája a híveknek, beszédben, társalkodásban, szeretetben, hitben, tisztaságban”. (U. o.)

XXVIII. FEJEZET.

Inkább tanulmányozzuk az igazságot, mint a kifejezéseket.

61. Az ilyen tanító, hogy engedelmességgel és ne szemtelen képpel hallgassák, nemcsak higgadtan és emelkedetten, de fenségesen is beszél: nincs mocsok életén. Mert olyképen választja a tisztas életet, hogy nem hanyagolja el a hírnevet sem. Szorgoskodják a jóban Isten és emberek előtt: amenynyire tőle telik, félje amaszt, ezekről meg gondoskodik. (V. ö. II. Korint. 8, 21 és Róm. 12, 17.) Beszédében is inkább arra törekedik, hogy ne a szavakkal, hanem a tartalommal arasson tetszést. Ne higgye, hogy jobban szólt abban, mit nem fejezett ki igazabban. Ne a tanító nyögje a szavak igáját, hanem a szavak a tanítóét. Erre utal ugyanis szavai az Apostol: „nem az ige bölcseségében, hogy hiábavaló ne legyen a Krisztus keresztje”. (I. Korint. 1, 17.) És ide is érvényes, amit Timóteusnak írt: „Ne ereszkedjél szóvitába, mert ez semmire sem hasznos, hanem a hallgatók vesztére van”. (II. 2, 14.) De nem olyan értelemben mondja ezt, mintha mi semmit sem szólhatnánk az igazság érdeké-

ben, midőn ellenfeleink tépázzák igazságunkat. Mert hová tegyük szavait, melyekkel — midőn megmutatja a püspök kellő tulajdonságait — többek közt ezeket mondja: „Hogy intnessen az üdvös tudomány által és az ellenmondókat megcáfolhassa”. (*Titus 1, 9.*) Szóvitába ereszkedni pedig annyit tesz, mint nem azzal törődni, miképen diadalmaskodik az igazság a tévelyen, hanem csupán azzal, hogy mi módon kerekedjék beszéded a másik beszéde fölé. Aki azonban nem szóvitába ereszkedik, akár higgadt, akár emelkedett, akár fenséges legyen is előadása, de arra törekszik szavaival, hogy az igazság világos legyen, hogy az igazság tessék, hogy az igazság megindítson. Mivel még maga a törvény célja és teljessége: a szeretet sem lehet valamiképen helyes, ha a tárgy, melyre irányul, nem igaz, hanem hamis. Aminthogy sokkal szánalomraméltóbb az ember, ha szép teste és torz lelke van, mintha a teste is torz lenne, épúgy sokkal sajnálatosabbak az emberek, ha a hamiságot ékesszólóan adják elő, mintha ezt otrombán tennék. Mi mást jelentene tehát a nemcsak ékesszóló, de egyúttal bölcs beszéd is, minthogy a higgadt előadásban elégséges, az emelkedettben ragyogó, a fenségesben pedig erőteljes szavakat alkalmazunk, de igaz dolgok érdekében, amelyek meghallgatása szükséges? Akinek ereje azonban nem futja mindkettőre, mondja el inkább bölcseséggel, amit nem tud elmondani ékességgel, semmint hogy ékesen adjá, aminek elmondásában balga. Ha pedig ehhez sem

ért, forgolódják úgy az emberek között, hogy ne csak magának szerezzen jutalmat, hanem másoknak is például szolgáljon. Legyen az ilyen ember gazdag mondhatnékja: élet-példa.¹

XXIX. FEJEZET.

**Nem kell hibáztatnunk az egyházi szónokot,
aki hozzáértőbbek által készített beszéddel
lép a hallgatóság elé.**

62. Vannak bizony olyanok is, akik nagy-szerűen értenek az előadáshoz, de hogy mit adjanak elő, már nem tudják kiagyálni. Ha már most ezek a mások ékesszólással és bölcseséggel megírt beszédeit átveszik, kívülről megtanulják és előadják a népnek: nem cselekszenek gonoszul ebben a szerepben. Valóban hasznat hajtanak így. Sok hirdetője, de nem sok tanítója lesz az igazságnak: egyetlen igaz tanító tanítását adják valamennyien és nem lesz szakadás közöttük. Nem kell elijesztenünk őket Jeremiás próféta szavával, kinek ajkán Isten megfeddi azokat: „kik ellopják igéit, kiki az ő felebarátjától”. (23, 30.) Mert akik lopnak, másokét emelik el. Ámde Isten igéje nem idegen jószág azok számára, kik engedelmesen követik. Inkább az olyan beszél idegen jószágból, ki jót hirdet ugyan, de közben gonoszul él. Bármiféle jót hirdet ugyanis, látszatra lelke termelte ki, de erkölceitől mindez messze áll. Azo-

¹ Az eredeti szöveg: copia-dicendi, forma vivendi.

kat nevezte tehát Isten az Ő igéje tolvajainak, kik jó színben akarnak tetszelegni Isten dolgainak hirdetése által, miközben hitványak csupán, akik a maguk dolgait cselekszik. És ha szorgosan utána nézünk: bizony ők sem mondják jónak, mit annak hirdetnek. Mert másként hogyan tagadnák cselekedeteikkel, amit hirdetnek szavaikkal? Nem hiába mondja ezekről az Apostol: „Vallják, hogy ismerik az Istent, cselekedetekkel pedig tagadják.” (*Titus 1, 16.*) Valami módon tehát ők maguk mondják, és más módon ismét nem mondják; mert mindkettő igaz, amit az igazság állít. Ezekről szól ugyanis az Írás: „amiket mondanak nektek, mind tartsátok meg és cselekedjétek; de az ő tetteik szerint ne cselekedjétek. (*Máté 23, 3.*) Vagyis: amit szájukból hallotok, cselekedjétek, amit cselekedeteikben láttok, ne tegyétek! Mert mondják — folytatja — és nem cselekszik.” (*U. o.*) Tehát noha nem cselekszik, mégis mondják. Egy másik helyen azonban így szól vádolólag hozzájuk: „Viperák fajzati! hogyan szólhattok jókat, holott gonoszak vagytok?” (*Máté 12, 34.*) Ha tehát jót mondanak beszéd közben, nem ők maguk mondják, mert hiszen érzületükkel és cselekedetükkel tagadásba veszik, amit mondanak. Ezért azután, ha egy ékesszóló, de gonosz ember igazságot hirdető beszédet szerkeszt, hogy azt egy másik, nem ékesszóló, de tiszta életű ember elmondja: a gonosz kiadja magából, ami számára idegen, a tiszta életű meg sajátjához jut hozzá az idegenből. Midőn pedig tisztos hi-

vők tisztos hívőknek tesznek ilyen szolgálót, mindketten a sajátjukat mondják. Mert sajátjuk az Isten is, kinek ígéit hirdetik és sajátjukká teszik azt is, amit maguk megszerkeszteni nem tudtak, de becsülettel aszerint élnek.

XXX. FEJEZET.

A szónok Istenhez imádkozzék előbb.

63. Akár a nép, akár a másmilyen hallgatóság előtti beszédre indul a szónok, vagy népnek szánt, esetleg olvasók tehetségére és kényekedvére váró szöveget mond tollba valaki: imádkozzék, hogy jó beszédet adjon ajkára az Isten. Mert ha népe földi javaért a király elé készülő Eszter királyné imádkozott (*Eszter 14, 13.*), hogy megfelelő szókat adjon ajkára Isten, mennyivel inkább kell imádkoznia hasonló ajándék elnyeréséért annak, ki szóban és tanításban az emberek örök üdvösségéért fárad? Akik pedig mástól vett beszéd előadására készülnek, már az átvétel előtt is imádkozzanak azokért, kiktől a beszédet kapják, hogy azt kapják, mit elnyerni akarnak. Midőn pedig átvették már a beszédet, imádkozzanak, hogy ők maguk helyesen adhassák elő, a hallgatók pedig ugyanígy fogadhassák azt. A beszéd üdvös befejezésével mondjanak köszönetet végül annak, Ktől e kegyelmet kétségtelenül vették: aki dicsekszik, Abban dicsekedjék, Kinek kezében vagyunk és beszédeink is vannak. (*Bölcs. 7, 16.*)

XXXI. FEJEZET.

A könyv terjedelmének mentegetése.

64. Hosszabbra nyúlt e könyv, semmint hogy akartam, vagy gondoltam volna. De nem lesz hosszú annak az olvasónak, vagy hallgatónak, ki szívesen fogadja. Aki mégis hosszúnak találja, olvassa részletenként, ha ugyan ismeretére vágyik. Ha pedig valaki fázik a benne foglalt ismeretektől, ne siránkozzék hosszúsága miatt. Én mindenesetre hálát adok Istenünknek, hogy e négy könyvben — amennyire szerény képességemből tellett — letárgyalhattam: nem ugyan azt, hogy jómagam milyen volnék, ki annyi mindennek híjával vagyok, hanem hogy milyennek kell lennie annak, ki az egészséges, vagyis keresztény tanításban nem csak magáért, hanem másokért való munkára is törekszik.

